

کورد

له نیوا

به ئیسلام کرد

و

ئیسلام بدون دا

چاپی دووهم

سڵەمانا و خۆسە منتهدی اقرا الثقافی

www.iqra.ahlamontada.com

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

گورد
لهٔنيوان بهٔ نيسلام
گردن و
نيسلام يووندا

كورد

له نیوان به ئیسلام كردن

و

ئیسلام بوندا

ناوى كتيب: كورد له نيوان به ئىسلام كردن و
نوسينى: ئىسلام بووندا
نهخشه سازى: سهلام ناوخوش
خهت: كۆمپيوتهرى هيووا
بهرك: نهوزاد كۆيى
نۆره و سالى چاپ: آمين مخلص
تيراژ: دووم ۴۳۳ اك - ۲۰۱۲ ز
۱۵۰۰ دانه

له بهر پوه بهرايمتى گشتى كتيبخانه
گشتييمكان ژماره ي سپاردنى (۱۳۴۴)
سالى ۲۰۱۱ پيئراوه

ملفى له چاپخانه ي پارتزراوه بو
نوسينگه ي تهفسير

نوسينگه ي تهفسير
بو بلاوكرينه و هو راگه ياندىن
همولير - شىقلمى دادكا - ژيزر ئوتلى شيرين پلاص
Mob: 00964 760 460 61 22
Tel: 0964 760 25 18 138
www.tafseer-pub.com
tafseeroffice@yahoo.com

نهم كتيبه

پيشكده شه

به نوو سرانته به عه قايكي
با به تيانه ميژوو دهنوسن و دهنو يندهوه.

سسلام

۲۰۰۳/۱/۱۱

به‌رایه

نیسلام و کورد

ئاشنا بوونی کورد به نیسلام میژووئیکی کۆنی ههیه، کورد پئیش نیسلام بوونی میژووئیکی ئه وتۆی نییه، چونکه میژووی کورد و فارس ئه و نده له یهك نزیك بوونه به جۆریك دهسهلاتی په‌ها به دهست فارس بووه، کوردیش بی دهسهلات بووه!!

ئهو جۆره ژيانه-ژيانی هاوبه‌ش - هه‌تا سه‌رده‌می ساسانییه‌کان به‌رده‌وام بووه، ئه‌مه له پووی سیاسی و کهلتوری و ئایینی هه‌ر له خزمه‌ت و رازه‌ی فارس دابوو، ئهو پاشکۆبوونه‌ی کورد هۆکاریك بووه کورد له دهرفته‌یک بگه‌ری، که له فارسه‌کان پزگاری بی.

هه‌روه‌ها ئایینه‌کانی ناوچه‌که ئایینی ناوچه‌ی بوون، ئهو ئایینه‌ زياتر ئایینی نه‌ته‌وه‌یی، نه‌که ئایینی جیهانیی بن!!! زمانی ده‌قه‌کان، نه‌ته‌وه‌کان، هه‌تا پینغه‌مبه‌ره‌کان نه‌ته‌وه‌یی بووه!! ئه‌م راستیه‌ش له قورئانی پیروز چه‌ندان جار ئاماژه‌ی پیکراوه!! وه‌کو خوای گه‌وره له قورئانی پیروز ده‌فه‌رموی: (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ
لِيُبَيِّنَ لَهُمْ)، هه‌روه‌ها له سوپه‌تی الکهف: هه‌موو مروؤفیک ئازاد ده‌کات، له‌وه‌ی باوه‌ر دینی، یان نه؟؟، وه‌کو ده‌فه‌رموی: (فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ)

خالیکیتر قورئانی پیروز له چهندان ئایهت جهخت له سهر نهتهوه و
زمانی جودا دهکاتهوه!! ئەمەش به بهرزی خوی گهوره دهزانی.

ههروهکو له قورئانی پیروز دهفهرموی: (وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ

وَالْأَرْضِ وَخَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالشَّمْسِ وَالْقَمَرِ)

ئەم سی خالە (نەتهوه، زمان، باوه) هۆکارێکی بههیز بووه له سهر
جیابوونهوهی کورد له فارس!!! ههروهها زمانی پهسهنی کوردی له
مزگهوت گهشه و نهی کردووه و ناسنامهی نهتهوهیی و جودایی له
فارسی وهگرتهوه، ئەو زمانهش زمانی مۆرکی تایبهتی بۆ دروست بووه
له پووی مۆرفۆلۆژی (وشهسازی)، سینتاکس (پستهسازی)،
سیمانتیکسهوه (واتاسازی)، له فارسی جودا بووه و ناسنامهی مهلایی له
مزگهوتی کوردی وهگرتهوه. له مزگهوت، کورد بۆته نهتهوه یهکهمهکان،
که شپۆقهی سی پیزمان: کوردی، عهرهبی، فارسی، بکات، خهباتی
زانایانی کورد جینگای شانازییه .

ئهو راستیه وایکردووه زۆریهی کورد، قهبولی ئەو ئایینه نوییه
بکات، پێیخۆش بیته، له ژێر دهستی فارس رزگاری بیی.

به ناوی خوای گه وره ی میهره بان

پیشه کی

پرس (مسألة) ی فتوحاتی ئیسلامی له زۆریه ی کتیبه میژووییه کانی سهردهمی ئیسلامی وهک کتیبه کانی (طبری) و (خلیفة بن خیاط) و (قدامة بن جعفر) و (ابن الاثیر) و (بلازری) و (واقیدی) هتد باس کراوه.

ههروهه زۆریه ی ئه و پۆژه له اتنا سانه ی له باره ی میژووی ئیسلامیه وه کتیبییان نووسیوه، باسیان لیه کردوه. له بهر ئه وه ی له سهردهمی فتوحاتدا ولاتی کوردان له نیو دهولهتی ساسانی و رۆمانی دابهش و داگیر کرابوو، بویه له کاتی پوبه پوبونه وه له گه ل ئه و دوو دهوله ته دا راسته وخۆ یان نا راسته وخۆ باس له کورد و ولاتی کوردان و چۆنیهتی گرتنی شار و شارۆچکه کوردی یهکان کراوه. له ناو کوردانی، میژوونووسانی وهک شه ره فخانی به دلیسی و مهردۆخی و موحه مه د ئه مین زهکی و صالح قه فتان و مه لا جه میل رۆژ به یانی له کتیبه کانیان لیره و له وه ی باسیان له فتوحات کردوه، ههروه ها هه ندی نووسه ریش، که له باره ی میژووی کورده وه ده نووسن، وهک هه ژار موکریانی و مه لا ره ئوفی هه ویزی و ره فیق ساییر و حه سه ن پینجوینی و حه سه ن مه حمود و و موحه مه د یوسف و .. هتد، چ وهک کتیب ، یاخود لیکۆلینه وه و وتاریان له باره ی فتوحاته وه نووسیوه. ئه مه و چه ند ماسته رنامه یه

ئامار ئه يان به مه سه له ي فتوحاته وه كردو وه، وهك ماسته رنامه كانى ماموستايان : حوسامه دين نه قشه به ندى و فائيزه عيزهت و زرار سديق و نه حمه د ميرزا و فرسه ت مهرعى، ههروهههه، شوان عوسمان.

بينگومان چاره پرى ناكرى ئه وه هه موو نوسه رانه، هه مان تيرپوانين و بوچوونيان بو مه سه له ي فتوحاتى نيسلامى هه بيت، ئه وه (جودايينى) و (جوايه زحالى) بوونه، ره گيكى پيشينه و جوايه زى هز و ئامانجى خو ي له پالدايه. نوسه ريك كه راقه يه كى ماددى بكاته پيوهر بو روداو هكان، حه تمه ن قه ناعه ت به نه گه رى رو حى و دينى ناهينى. يه كيكى تر (ئايدو لوژيا ي سياسى) و (بينينى هه نو كه يى) بو ميژوويكى وهك سه رده مى فتوحات بكاته پيوهر و له به رژه وه ندى ئايدو لوژيا كه ي دانه بى، ره وت و نه گه رى روداو هكان به چاويلكه ي ئايدو لوژيا كه يه وه ده بينى. جا نه گه ر ئه مه ببيته دوگما و بشفري هه ر بزن بى، ئه وه كاته ليكو ئلينه وه كه رو حيه تى بابه تيانه و زانستيانه ي خو ي له ده ست ده دا.

به راي من له شروقه كردنى فتوحاتدا سى مه سه له هه ن، هه ريه كه ته واو كه رى يه كترين، ئه وانه ي ده يانه وى له چوارچيوه ي ئايدو لوژى و راي پيشوه خت ده ر بچن، ده بى حسيبى كى ورد بو ئه وه سى مه سه له گرنگه بكه ن: يه كه م: ژيده ره ميژووييه كان زور گرنگن، نوسه ر گرنگيان پييدا، به لام ئه وه ژيده رانه ده بى (تحقيق) بكرين تاكو ئه وانه ي پييان ده وتري "ئيسرائيليات" فه راموش بكرين له شيكرده نه وه ي روداو هكان دا، دو وه م: ماهيه تى نيسلام و ديتنى نيسلام بو مه سه له ي فتوحات، ئه رى مه سه له كه بانگه وازى و رزگار كردنى مروقه له په رستنى مروقا، ياخود مه سه له كه

په یوه سته به دهسه لاتی سیاسی و ئابووری یه وه، ئه م خاله زور گرنگه، چونکه نه گهر نووسهر له بنه ماکانی ئیسلام نه گات، زور زه حمه ته بتوانی له هه لوئیستی ئیسلام به رامبه ر فتوحات بگات.

مه سه له ی سییهم : چه کهره کردنی به لگه ی لوزیکیه، ئه و سی مه سه له یه هه رسی مروفکرده ن چونکه پابهندن به تیروانینی نووسهر (وهک مروفیک) بو به لگه ی میژوویی و به لگه ی دینی و به لگه ی لوزیکی.

بابزانین ئه و سی به لگه یه چی دوپاتده که نه وه، بزگار کردنی کوردستان، یا خود داگیر کردنی کوردستان؟! هه موو ژیدهره میژوویییه کان جهخت له سه ر ئه وه ده که ن، که کورد له سه رده می فتوحاتی ئیسلامیدا نه "ده وله تی نه ته وه یی سه ره به خو" ی هه بووه، نه "دینیکی نه ته وه یی سه ره به خو" ی هه بووه، ولاته که شی له ژیر دهستی دوو دهسه لاتی داگیر کردا بووه، زوریه ی شه ر و مملانی ئی ئه و دوو ده وله ته داگیر که ره ش، هه ر له سه ر خاکی کوردان دا بووه، به واتای کورد هه ر باجی دابه شکردن و داگیر کردنی ولاته که ی نه داوه، به لکو له نیتوان به رداشی مملانی ئی ئه و دوو داگیر که ره ش ژیان و که لتور و بوونی له به ریوونیکی (نه زیف) بوونیکی به رده وام دا بووه!

هه ر له و پیودانگه وه، له پوو به پروو بونه وه ی له شگری ئیسلام و ساسانی، یا خود ئیسلام و پومانی دا، چاوه پری ده کری "کورد" له کام به ره بی؟!

(هه ندی) سه رچاوه و ژیدهر ئامازه به رۆلی یه کلاکه ره وه ی کورده موسلمان بووه کان ده که ن له شه ری قادسیه دا، هه ر ئاکامی ئه و شه ره ش وایکردووه به شی کوردستانی داگیر کراوی ژیر دهستی ساسانی.

دهسه لاتیکی ئیسلامی كوردی ئی دابمه زری. بیگومان لهو به شهی كوردستان شهپر له نىوان له شكری ئیسلام و له شكری ساسانییهكان پرویداوه، نهگهر شهپر بهرپانه بووبایه چۆن دهوله تیکی وهك دهوله تی ساسانی كه تهمنی چوار سهه سال زیاتره دهروخا!؟

ئاکامی ئەو دهقهره به بهرژه وهندی كورد تهواو بوو، له شاری مه دانیینی پایتخته ختی ساسانییهكان (سهلمان فارسی) بووه سهردار، له جهلهولا كوردیك له له شكری كوردی. ههروهها له (ههوان) یش كوردیك به ناوی (قوباد) بووه سهرداری ئەو شاره، ئەمه له پووی (سیاسی) یهوه. له پووی (دینی) شهوه كورد بوونه خاوهن یهك دین، نهك ههندی (زهردهشتی) و ههندی (مهجوسی) و ههندی (مسیحی)!

ئهمو له شهپری نىوان له شكری ئیسلام و له شكری پۆمانیدا، به دهگهن ژیدهریك باس لهوه دهكات له شكری ئیسلامی شهپری كوردی كردي، لهو به شهشدا له نىوان له شكری ئیسلام و له شكری پۆمانیش، شهپریکی به ناوبانگی وهك شهپری (قادیسه) و (نههاوهند) نه قهوماوه، ئەو دهقهره به حوكمی ئەوهی زۆربهی مسیحی و گاوری بوونه، زیاتر به سولج و ناشتی لهگهله شكری ئیسلام ریككهوتون. له سهراوهكاندا هاتوه، كه (عومهیری نهنصاری) والی جهزیرهی كوردستان، كه ئەو به شهی له پۆمانیهكان رزگار كردوه به خاوهنی پهسهنی دهقهرهكهی داوه تهوه، بیگومان خاوهنی پهسهنی دهقهرهكesh كورد بوونه. لیڤه دا ژیدهرهكان ئەو راستییه دوپات دهكهنهوه، كه ههر شهپری له ناوچهكهدا بهرپا بووبی له نىوان له شكری ئیسلام و ساسانی، یاخود له شكری ئیسلام و پۆمانیدا بووه، نهك له نىوان له شكری ئیسلام و كورددا بووبی! جا كورد چۆن

شهری لهشکری ئیسلام بگات، که خۆی نه دهسهلاتی ههبی، نه لهشکری ههبی؟! ههندی نوسەر وهک (مهلا رهئوف) و (مهلا جهمیل) و (د.رهفیق سابیر) و (د.شوان عوسمان) بانگهشهی ئهوه دهکهن، که لهشکری ئیسلام شهری کورد و کهلتوری کوردی کردوه!

ئایا ههموو کوردیک گوزارشت له کوردیتی و خهمی کوردی و ههستی کوردی و کهلتوری کوردی دهکات؟! بیگومان لهناو لهشکری ساسانی و پۆمانیدا کورد ههبوونه، شیمانهی ئهوهش دهکری ههندی فهمانده و کاربهدهست بوونه، بهلام ئهوانه بهرگریان له کورد دهکرد، یاخود دهسهلاتی داگیرکاری ساسانی و پۆمانی؟! ئهگەر وابی، دهبی ئهوه ههموو (موسهتهشار) و (ئامیر مهفرهزه) و (ئاغا) و (دهرهبهگانه)ی، ههه له شوێشی شیخ مهحمودهوه، ههتا راپهڕینی ۱۹۹۱ کوردایهتییان کردبی و بهرگریان له کوردستان کردبی، ههرجی (پیشمههرگه)ن، داگیرکهری کوردستان بوونه؟!

ئهری ئهوه (کورد)انهی له (قادسیههه سهدام) و (ام المعارک) کوژران بهرگریان له کوردستان دهکرد؟! ئهری لهشهری کۆمهڵکۆژی کوردیدا، که سهدام ناوی نابوو (ئهئفال)، ئهوه سی سهد فهوجهی جاشهکانی کورد له پیشهوهی لهشکری عیراق نهبوون بۆ کوشتن و بڕین و کاولکردنی کوردستان؟! ئهری ئهوانه له پیناو کورد وایان دهکرد یان له پیناوی "عیراقی سهددام"؟!

سهبارهت به مهسهلهی دووهم، دید و ئامانجی ئیسلام لهبارهی فتوحاتی "کوردستاندا"، چهکی ئیسلام خۆی تهواو دهلالهت له ناشتی دهکا، ههتا ئهوی دی بیهوی له زمانی عهقل و دایهلوگ بگات، ئیسلام

شهری دهگه ل ناکات، پیغه مبریش ﷺ سیژده سال له مهککه بهو لوژیکه وه که و ته گفتوگو دهگه ل خه لک و دسه لاتی دهقهری خوئی، هه تا ناچار نه کراو هاوه لانی له شاری مهککه دهر نه کران و نه کوژران، شهری نه کرد. هه موو داخو ازیه که شی بریتی بوو له "قولوا لا اله الا الله تفلحوا". خلیفه عومهریش ﷺ بهر له وهی شهری دهولته تی ساسانی بکات، شانندیکی نارد و داوای له (یهزدگورد) کرد سه پریشک بی له نیوان سی شت: (نیسلام)، (جزیه)، (شهر)، خو ئه گهر یهزدگورد یه که م، یان دو وه می قه بول بگردبا، دهولته که هی هر دهما، به لام ئه و سییه می هه لژارد، له ناکام خوئی و دهولته که هی له دهست دا.

هه رگیز ناتوانی نکولی له وه بکری، که له میژودا هندی سه رکردهی عه رب ویستویانه له ریگای نیسلامه وه عه ربایه تی به رپا بکن، به لام ناکام چی لی که و ته وه، ئه ری عه ربایه تی و ناوچه گه ری، چی به عه رب به خشی؟!

ئه ری ئه و "عه ربه موسلمانه" ی، که پوژمه لات و پوژئاوا لینی ده ترسا، ئه مپوکه نه وه کانی له ژیر ئالای عه ربایه تیدا هه ره مووی له ژیر ره حمه تی دهولته تیکی سی چوار ملیونیدا نیین؟! ئه ری نیستا عه رب بی نیسلام، هه ره له قوئاغی جاهیلیدا ناژینیت؟!

له نیسلامدا، تا راده یه کی زور لوژیک له هندی پرس و ئاریشه دا رولی خوئی هیه، به لگه ی لوژیکیش له سه ره ئه وهی هیچ مملانییه که له نیوان (نیسلام) و (کورد) له ئارادا نیه، خوئی له خویدا مه سه له یه کی به لگه نه ویسته. ئه گه ره لگه ل لوژیکه ی ساخه م و دروست بدوین، ده بی له به رامبه ریدا به چو کدا بیین، که کورد شهری نیسلامی نه کرد وه، کورد له

حاله‌تی داگیرکردن دا بووه و هیچ دینیکی تایبته به‌خۆی نه‌بووه، له ئیسلامیش دا هه‌ریه‌کی شایه‌تمان بینی، ده‌بیته موسلمان و جیاوازی ره‌گه‌ز و زمان نایه‌تیکن گوزارشته له گه‌وره‌یی خوای گه‌وره ده‌که‌ن، جا نه‌گه‌ر گریمان مه‌سه‌له‌که دینیش نه‌بی، کورد هیچ ناگای له ئیسلام نه‌بووبی و نه‌وه‌ی سه‌رده‌می فتوحاتیشی بته‌په‌رسته بووبن، خۆ هه‌ر بۆ بزگاربوون له ده‌سه‌لاتی داگیرکاری ساسانی و رۆمانی، ده‌بی نه‌و میله‌ته هه‌ر بۆ "تاقیکردنه‌وه" ئیسلامی قه‌بول کردبی؟! له راستیدا گه‌ر له دیدگای لۆژیکه‌وه له‌مه‌سه‌له‌که بپروانین دان به‌وه ده‌نین، که خودی ئیسلام و ژێده‌ره میژووییه‌کان به‌لگه‌ی دروستن له‌سه‌ر نه‌وه‌ی، که زۆرینه‌ی کورد به‌ناشتی و سولح پیشوازی له ئیسلام کردووه، هه‌ر نه‌مه‌ش وای کردووه ئیستا له ۹۸٪ی کورد موسلمان بن.

ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌یه لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی ره‌خنه‌یه‌یه له به‌اره‌ی کتیبی (کوردستان و پرۆسه‌ی به‌ئیسلام کردنی کورد) که له دوو به‌شی سه‌ره‌کی پیکدیته، به‌شی یه‌که‌م له لایه‌نی ته‌کنیکی و نه‌کادیمی ئه‌م کتیبه ده‌کوڵیته‌وه، له‌م به‌شه‌دا ره‌خنه‌ له ئه‌دگاره پێویسته‌کانی ماسته‌رنامه‌که‌ی کاک (د. شوان) ده‌گریت. له به‌شی دووه‌میش دا، که خۆی له شه‌ش بابته پیکدی: به‌ئیسلام کردن، ئیسلام بوون، به‌عه‌ره‌بکردنی کوردستان، ره‌وشی ئاینی و سیاسی کورد پیش ئیسلام، بزگارکردن و داگیرکردنی کوردستان له هه‌ردوو کتیبی (کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامی دا) و (کوردستان و پرۆسه‌ی به‌ئیسلام کردنی کورد)، چه‌مکی جزیه و رۆلی جزیه له بزگارکردنی کوردستان به‌ناشتی، هه‌لگه‌پانه‌وه و راهه‌پینی شار و شارۆچکه کوردیه‌کان.

ويڤراي ئەمانەش، بەرايەك و بابەتيك له سەر پيستیك، كه به ناو له سەردەمی فتوحاتی ئیسلامی و هەتا ئەمڕۆ پۆلی گرینگی هەبوو تێهەلکێشی ئەو بابەتە کراوە، هەروەها ئەم چاپی دوووەمە بە ناوی خۆمەو بەیت. ئەم پاشکۆیە لە کۆتایی هەیه بە حەوت ئەلقە لە گۆڤاری چرای رووناکی بلأوبۆتەو...

ئیتەر بەو ئومیدە لە ڕۆی ئەم لیکۆلینەو، تیریزیک له راستیەکانمان وەدەر خستبیت و پوون کردبیتەو. با دلە پۆشنەکانیش بە واقع بینانەو، له ناخەو ئامیزی حەقخوازی و راست ویستی بۆ بکەنەو و بە دلیکی بیداری و بەرچاو پۆشنیەو وەری بگرن، چیتەر عەلمانی کورد، چ له سەر ئاستی ئوسەر و دەولەتەو بەیت، لاق ئەو لێنەدات، کە ئیسلام بە زەبری هیز له کوردستان بلأوبۆتەو!!

سەلام ناوخۆش

چهند سهرنجیك دهربارهی كتیبه كوردستان و پرۆسهی به ئیسلام کردنی كورد

ئهم كتیبه له بناغه دا خۆی ماسته رنامه که ی "شوان عوسمان
موسته فا) یه و د. نه به ز مه جید سه رپه رشتی کردووه و له ۲۰۰۲/۵/۱۴
لیژنه یه که له مامۆستایانی به شی میژووی کۆلیژی زانسته مرۆفایه تیه کانی
زانکۆی سلیمانی گفتوگۆیان له سه ر کردووه و پله ی (نایاب) یان داوه تی^(۱).
به حوکمی ئه وه ی ئهم كتیبه ماسته رنامه یه، بۆیه ده بی پیره وی
شیوان (میتۆدی) ئه کادیمی بکات، چ له شیوه ته کنیکیه ی و، چ
له خسته پروو شروقه کردنی بابه ته که. له م نووسینه دا هه لده ده یین سه رنج
له باره ی لایه نی ته کنیکی ئه کادیمی و، هه روه ها لایه نی بابه تی
ماسته رنامه که بخه ینه پروو.

۱- ماسته رنامه که ی کاک شوان عوسمان، سه نته ری چاپ و به خشی (ته ما) له سلیمانی وه ک کتیبه بلاوی

کردۆته وه (سلیمانی - ۲۰۰۲)

به نئی یه که م

ماستر نامه ی

"کوردستان و پرۆسه ی به ئیسلام کردنی کورد"

له پرووی ریپاری لیکۆلینه وه ی زانستییه وه

له م به شه دا، هه ندی سه رنج، له باره ی ناو نیشانی ماستر نامه که، سنوری ماستر نامه که، هۆی هه لبراردنی بابه ته که، شیکردنه وه ی ژیدهره کانی بابه ته که، هه روه ما لیژنه ی گفتوگۆکه ⁽¹⁾ ده خینه پروو:

۱- ناو نیشانی بابه تی نه کادی می.

۲- سنوری بابه تی نه کادی می.

۳- هۆی هه لبراردنی بابه ت.

۴- شی کردنه وه ی ژیدهره کانی بابه ته که.

۵- لیژنه ی گفتوگۆ.

---

۱ - سه باره ت به ههنگاوه کانی ریپاری زانستی له لیکۆلینه وه ی میژووبیدا هه موو ژیدهر و

سه رچاوه کانی نه م بواره نه م ههنگاوانه به مه رچی نه کادی می داده نین بۆ نمونه پروانه:

-Research and paragraph writing.

- د. محسن محمد حسین منهج البحت التاريخی.

- غازی فاتح وهیس: ریپاری لیکۆلینه وه.

۱- ناو نيشانى بابەتى ئەكادىمى:

ناو نيشان له تويژينه وهى ئەكادىمىدا زۆر گرنگه، تويژهر ناچار دهكات كرۆكى بابەتەكەى، دهگەل ناو نيشانەكە بسازنى و جورە هارمونيەك بسازينى. به واتايەكى تر نابى هيج جورە ناكۆكى و هه قدرئيهك له نيتوان ناو نيشان و كرۆكى بابەتەكە هەين.

له دابى زانكۆيى و ئەكادىمىدا، كه ناو نيشانى پەسەند دهكرى؛ نابى پيشتر هيج ماستەرنامه و دكتورا نامه يەك له سەر هەمان بابەت نووسرابى، بۆيه له ههلبژاردنى ناو نيشاندا تويژهر و سەرپەرشتيار دەبى وردىن، بۆ ئەوهى به تايبەتى تويژهر رهنج به خەسارنەبى.

چەندان جار ريككەوتوه تويژهرىك ماوه يەك له سەر بابەت يك كارى كردوه، بەلام له كاتى گهراڻ به دواى سەرچاواندا بۆى دەرکەوتوه، كه ئەو بابەتە ليكۆلینه وهى له سەرکراوه؛ بۆيه ناچار بووه ناو نيشانى بابەتەكەى بگۆرى.

پينچ سال پيش كاك شوان، دكتور (فرسەت مەرى ئيسماعيل)، كه كوردىكى بەشى باشورى كوردستانه، ماستەرنامه كەى خۆى به ناوى (الكرد مصادر ومعالم تاريخهم في صدر الاسلام (مرحلة الفتوحات) (١٦-٥/هـ) ٦٣٧م-٢١هـ-٦٤٢م) پيشكەش به بەشى كۆليژى ئادابى زانكۆيى خەرتومى سودانى كردوه.

ماستەرنامه كەى (فرسەت) له سالى ١٩٩٨هوه له كوردستان هەيه، به تايبەتى له كتيبخانەى كۆليژى ئادابى زانكۆيى دهوك و، كتيبخانەى ناوه ندىي. بۆيه ناكري نه تويژهر و نه سەرپەرشتيار، لهو بارهيه وه هيج

پاساویک بهیننهوه^(*) ئەمەو ماستەرنامەکەى کاک (فرسەت) زۆر ئەکادیمیترە لەوەى کاک شوان، چونکە بەر لەهەمووشتى پەیرەوى دوو دابى زانکۆیى گرنکی کردووه، یەکەم: سنووربەندکردنى لیکۆلینەوهکەى (١٦)ى کۆچى بو (٢١)ى کۆچى. دووهم: ناوونیشان و ناوەرپۆکەکە زۆر لەگەل یەک دەسازین. هەروەها پەیفەکانى ناوونیشانەکە تەواو گوزارشت لەسەردەمى لیکۆلینەوهکە دەکەن. نەک وەک کاک (شوان)، کە نەسنورى لیکۆلینەوهکەى دیارەو نەناوونیشان و ناوەرپۆکیشى بەم شیۆهیه ئەکادیمین.

پەیفى "کوردستان" بو لیکۆلینەوهیەکی ئەکادیمى، کە لەسەردەمى ولاتگیری بدوئى، هەلەیهکی ئەکادیمییه^(**). جارئ "کوردستان" پەیفىکی "ئەمبلیگوتیتى یە" دوو واتا لەخۆ دەگرئ: واتای جوگرافى و واتای نەتەوهی. پەیفى "کوردستان" بەهەردوو واتا، لە هیچ ژێدەرئى کۆنى سەردەمى ولاتگیری نەهاتوو. هەروەها لەژێدەرە کۆنەکانى یۆنانى ورۆمى و سریانى و ئەرمانى و فارسى و عەرەبیش نەهاتوو. ئەوسا یان "ئەقلیم جیبال" "ئەقلیم ئەکراد"، یاخود "عیراقى عەجەم"، یان

* لە روى سیاسیهوه، پەوشى هەرمم لە ماوهى نووسینى ماستەرنامەکەى کاک (شوان)دا زۆر هێمن و ئارام بووه، هیچ جۆرە بارگژیەک لە نیتوان ئىدارەى هەولێر و سلێمانى لەتارادا نەبووه، هەتا بیكات بە بیانورى نەدیتنى ماستەرنامەکەى کاک فرسەت، یان ئەوانى دى!

** لە ماستەرنامەکانى پیتش کاک (شوان عوسمان) دەرك بەو راستیه زانستیه کراوه، بۆیه توێژەرەکان لە بریتى وشەى کوردستان (ئەقلیم جبال، بلاد الکرد، ئەقلیم الجزیره، الکرد، الکرد)یان بەکار هیناوه.

"جهزیره" یان میسوپۆتامیا به کارهاتوون^(۱). به گوێرهی ئەم ژێدەرانهی له بێر دهستن یه کهم سه رچاوه، که ناوی کوردستانی تێدا هاتبێ، که شتنامه کهی (مارکۆپۆلۆ)ی گه ری دهی ئیتالی یه (۱۲۵۴-۱۳۲۳). ئەو که شتهی "پۆلۆ" له سالی ۱۲۷۱ بووه، له ویش ناوی کوردستان به (کاردستان) هاتوه^(۲). له دیدی د. جهمال ره شیددا (کارد) ئەو کوردانهن، که له به ششی شاخاوی موسڵ ده ژینو، کاردستان مهمله که تێک بووه له مه مالیکی فارسو، ده که ویتته روژئاواو باشوری ئەقلیمی جیبال، روژئاواوی ئیرانی ئیستا^(۳). ئەمهو جهمه ده الله مستوفی قهزوینی له "نزّه القلوب" به دروستی ناوی "کوردستان" ده هینێ، ئەو "کوردستانه ی، که قهزوینی باسی لێوه ده کات، ئاماژه یه کی جوگرافی- کارگێری له خۆی ده گری، نه که چه مکیکی نه ته وه یی. له سه رده می مه غۆلی، ئیران هه شت ویلیهت بوو، که (کوردستان) یه کێ له وه هه شت ویلیه ته بوو.

"ویلیه ته ی کوردستان، که (قهزوینی) باسی لێوه ده کات، ته نها له شازده شارو شارۆچکه پینکه اته بوو، قه لای "به هار" ی باکوری هه مه دانی ئیستا، مه لبه ندی ویلیه ته که بووه^(۴). موحه مه د ئەمینی میژوونووس، له (قهزوینی) و (لیسترنگ) ئەم زانیاریانه له به ره ی "ویلیه ته ی کوردستان"

۱- پروانه ماسته رنامه کانی (فانیزه عیزهت) و (زرار سدیق) و (ته جهمد میرزا) و (فرسه ت مه رعی) و (مه لدی قادر...).

۲- پروانه هاجانی: صفحات من تاریخ الکرد و کردستان، ارپیل ۲۰۰۲، ص ۸۵.

۳- د. جهمال ره شید احمد: دراسات فی بلاد سوپارتو، بغداد، ۱۹۸۵، ص ۱۳۷.

۴- جهمه ده الله المستوفی قهزوینی: نزّه القلوب، ل ۱۲۸-۱۲۹، حازم هاجانی، سه رچاوه ی پینشو، زرار صدیق،

ظه ور تسمیه کوردستان، مجله مه تین، ژ: (۸۰).

دهخاته پوو: "له ئه‌واسیتی عه‌صری شه‌شه‌می هیجریدا، سولتان (سه‌نجه‌ی سه‌لجوقی لای غه‌ربی جیبالی، که تابیعی کرمانشان بوو، جوئ کرده‌وه و ناوی نا "کوردستان" و (سلیمان شاه) ی برزای کرد به حاکمی. دوو سالیك (٥٥٤-٥٥٦) تیا ما؛ له‌پاشدا له‌جیگه‌ی مامی بوو به‌گه‌وره‌ی سه‌لجوقی عێراقیان"^(١) ئه‌مه‌ش له‌چه‌رخێ دوازه‌هه‌می زایینی بووه، چونکه (سه‌نجه‌) له‌پاش سالی (٥١١ك ١١١٧ز) ده‌سه‌لاتی گرتۆته ده‌ست^(٢). له‌سه‌رده‌می ولاتگیری ئێسلامیدا، ولاتی کوردان بریتی بوو له‌ئه‌قلیمی (جیبال)، ئه‌م به‌شه‌ بریتی بوو له‌عێراقی عه‌جه‌می و غه‌ربی ئه‌قلیمی (جیبال) و ئه‌قلیمی جه‌زیره^(٣)، ئه‌مه‌و زۆر زۆم و هۆبه‌ی هۆزه‌کانی کورد، له‌ئه‌قلیم فارس و ئه‌رمینیا.. هه‌بوون^(٤).

سه‌رده‌می ماسته‌رنامه‌که‌ی کاک شوان بریتییبه‌ له‌ چه‌رخێ حه‌وته‌می زایینی، که‌چی په‌یغی "کوردستان" وه‌ک یه‌که‌یه‌کی کارگیری، ته‌نها بۆ به‌شیک له‌ کوردستانی گه‌وره‌ لای (مارکۆ) له‌سالی ١٢٧١و، لای (قه‌زوینی) له‌ سالی ١٢٢٩ هاتوه‌! بێگومان ئه‌و "کوردستان"ه‌ی کاک شوان باسی لێوه‌ ده‌کات زۆر نوێیه‌، بۆیه‌ به‌هیچ پێوه‌ریکی ئه‌کادیمی ئه‌مه‌ قبوول نا‌کریت.

ده‌سته‌واژه‌ی "به‌ئێسلام کردنی کورد" مه‌دلولیکی نێگه‌تیفی هه‌یه‌، هه‌ریه‌کی ناو‌نیشانه‌که‌ بێینی؛ له‌ هه‌لویستی "تویژه‌ر" ده‌گات و، ده‌زانی

١ - مرحومه‌د نه‌میینی زه‌کی: خولاصه‌یه‌کی تاریخی کوردو کوردستان، سلیمانی، ٢٠٠٢، ل ١٥

٢ - سه‌رچاوه‌ی پێشوو

٣ - فرست مرعی اسماعیل، الامارات الاسلامیه، صفاو ٢٠٠٠.

٤ - کلثومه‌ جمیل، الهیاء الدینییه و الاجتماعیه و الاقتصادیه لبلاد الکورد فی عهد الساسانیین، اربییل-٢٠٠٢.

"تویژهر" دهیهوی به راشکاوی بلی ئیسلام... بهزهبری شمشیر، یاخود به چهوساندنهوهی ئابووری، یان به جیاوازی ئیتنیکی و کۆمه لایهتی به سهر کورد سه پینراوه^(١). به گویهری ناو نیشانه که ده بییت "کوردستان" بهشی (جیبال) و (جهزیره) بهزهبری شمشیر به ئیسلام کرابن، به لام هه چهند نوسهر هه ولی زۆری داوه میژوو بشیوینن، به لام له هه ندی جن ناچار بووه دان به وه بنن، که هه ره یچ نه بن خوی واته نی بهشی ئه قلیمی جهزیره، به گویهری سولخی (ئورفه یان) ی ره ها که وتوونه ته ژیر ده سه لاتی موسلمانان^(*)!

ده بی "تویژهر" و سه ره رشتیار و لیژنه ی گفتوگو؛ ئه وه نده له کوردی کلۆل بن و جیاوازی له نێوان "ئیسلام بوون- موسلمان بوون" و "به ئیسلام کردن" نه که ن؟!

هه ره له چوارچێوه ی "ناو نیشان" ه که وه، و ابزانم له راستی دور نا که وینه وه، گه ر بلیین، ئه م ماسته رنامه یه کۆکردنه وه ی چه ند ماسته رنامه یه کی دیکه یه، وه ک:-

١- فانیزه محمد عزت ماسته رنامه که ی به ناوی (الکرد فی اقلیم الجزیره وشهرزور فی صدر الاسلام ١٦ک-١٣٢ک).

٢- زرار صدیق: الکرد فی العصر العباسی حتی مجيء البويهيين ٣٣٤ک-٣٣٤ک.

٣- ئه حمه د میرزا میرزا- غریب اقلیم الجبال فی صدر الاسلام. له م سئ ماسته رنامه یه دا وه که له ناو نیشانه کانیان دیاره، هه ره که ی

١- شوان عوسمان، کوردستان و پرۆسه ی...، ل ٢٣٦

* پروانه بهشی دووه می ئه م نووسینه

باس له به شیکی پهوشی کورد دهکات له سهردهمی بهرایی ئیسلامدا، بهواتای له سهردهمی ولاتگیری.

ئه مه و باس له وه ناکهین، که کتیبی "کوردستان له بهردهم فتوحاتی ئیسلامیدا" له هه مان سهردهمی ماسته نامه که ی کاک شوان دهوئی، چونکه ئه م کتیبه له ده ره وه ی زانکو نووسراوه له نه زهری "تویژهر" و "سه ره شتیار"، کتیبیکی زانستی و نه کادیمی نیه و، دووره له شیواز و ریگای، میتودی تویژینه وه ی میژووی!! دور له چوار چیوه ی نه کادیمی، بهرگی کتیبه که (کوردستان و پرۆسه ی به ئیسلام کردنی کورد) مۆرکیکی سیاسی له خو ده گری، نه ک ئه کادیمی، کتیبه که بهرگی ره شه و نووسینه کانی به سوژ نووسراون، ئه وه ش بیگومان گوزارشت له دیدی نووسه دهکات. ئه وه رای نووسه ره و له ده ره وه ی زانکو چاپکراوه. ئه گه ره نووسه ئاوا به شیک له میژووی کورد "ره ش بکات" ئه وا باچاک بزانی له م سهرده مه دا ئه م عه قلیه ته میژووی پی نانسری، چونکه چاک ده زانی، که له پاش پوخانی ده ولته ی میدیای کورد، هه ره له ریگای ئیسلامه وه جاریکی تره اته وه ناومیژوو و جاریکی تر پۆلی شارستانی خوی له شارستانییه کی دی نوئی دا بینی، که سیش ناتوانی نکۆلی ئه و پۆله میژووییه و ستراتیژییه بکات، هه ره ها بابی گومان بی، گه ره ئیسلام نه گه یشتبا کوردستان، ئه وا له نیوان به رداشی ساسانی و پۆمانیدا، ئه مرۆ گه لیک نه ده بوو به ناوی کورد، ئه وانیش به ده ردی (ئاشوری) و (بابلی) ده چوون .

٢- سنووری بابەتی ئەكادیمی:

دیاریکردنی سنووری لیکۆلینهوهی ئەكادیمی، کاری تویژەر زۆرئاسان دهكاو تویژەر تهواو لهكاری خۆی دهگا و بهرچاوی خۆی پوون دهبینی. دهشی بهئاسانی كوۆتروولی مهودای لیکۆلینهوهكهی بكات، سنوربهند كردنی لیکۆلینهوهی ئەكادیمیش به دووشیوه دهكری. یهكهم: قوناغ (كات- ماوه) دووهم: (بابەت) ^(١). بۆ پوونكردنهوهی ئەم دووشیوازه یهك دوو نمونه دههینینهوه، شیوازی قوناغ: یاخود دیاریکردنی ماوه. لهمهدا ساڵ، سهردهم بهكار دههینری. بۆ نمونه: ماستهنامهكهی مامۆستا (فرسهت مهروی ئیسماعیل) بهمجۆریه، الكرد مصادر ومعالم تاریخهم فی صدر الاسلام (مرحلة الفتوحات) ١٦ك-٢١ك.

ههروهها ماستهروهكهی (فائیزه محمد عزت) بهم جۆریه:-

الكرد فی اقلیم الجزیره وشهرزور فی صدر الاسلام ١٦ك-١٣٢ك. له ماستهنامهكهی كاك (فرسهت) دا خوینهر چاوهپڕی دهكات كاك (فرسهت) تهنیا باسی قوناغی ولاتگیری لهسالی (١٦)ی كۆچی، ههتا (٢١)ی كۆچی لهوهی مامۆستا (فائیزه) باسی كورد له سالی (١٦)ی كۆچی ههتا (١٣٢)ی كۆچی بكریت، ههروهها له بریتی ساڵ، دهكری "سهردهم" یش بهكارین، وهك دكتورا نامهكهی مهدی قادر "الامن فی العصر الايوبي فی القاهرة".

ههندی جار تویژەر لهپرووی ناوهپۆکی بابتهوه؛ تویژینهوهكهی خۆی

١- فوناد پهشید، نامادهبوونی ناوئیشان له پرۆسهی نووسین، پامان ژماره (٦٨) ساڵ(٢٠٠٢)ل١٣٤-١٣٥.

تهواوكهرى يه كتر نين؛ بۆيه دهكرى بلين ئهم ناو نيشانه زياتر ناو نيشانىكى سياسيه، نهك ئهكاديمى، ههروهها له ناو نيشانى "وتار" ييش دهكات، نهك ليكۆلينهوه!

٣- هۆى ههلبژاردنى بابته:

كاك شوان له لاپهه چواري كتيبهكهيدا^١ لهچهند ديڤيكاندا هۆى ههلبژاردنى بابتهكهى ئاوا دهخاته پوو: "تا ئيستا به شيويههكى گشتى باس له پرۆسهى به موسلمانان بوونى كورد نهكراوه، بهلكو به شيويههكى ساده و ساكار له دوو تووى باسى تر، يان زۆر سههپيانه باسكراوه، يان باسى پرۆسهى گيرانى ههريميك له ههريمه كورديههكان كراوه، ياخود به شيويههكى لايهنگرانه و نازانستى و نا ئهكاديمى نووسراوه، و دووره له شيوازى (ميتۆدى) تويزينهوهى ميژوويى، ههروهها هاندانى زۆر بهردهوامى مامۆستام، پرۆفيسۆرى ياريدهدەر دكتور نه بهز مهجيد، بوونه هۆى ئهوهى ئهم بابته ههلبژيرم و تويزينهوهى له سههريكه^(١).

پيش ههموو شتى يهكى له ئهگه رهكانى ههلبژاردنى بابتهى ئهكاديمى، نابى پيشتر ئهم بابته ماسته رنامه و دكتورانامهى له سهه نووسرابى، ئهم بابتهى كاك شوان پيشتر تويزينهوهى له سهه كراوه، ماسته رنامهكهى كاك (فرسهت) ييش بهلگهيهكى حاشا ههلهنگره، ئهمه له لايهك، له لايهكى تر كه دهلى: "تا ئيستا به شيويههكى گشتى باس له پرۆسهى موسلمان بوونى كورد نهكراوه" ئهمه زۆر له راستيهوه دووره، چونكه پيش ئهو (واقيدى) و

١- شوان مستهفا، سههراوهى پيشوو، ل ٤١

(به لازری) و (طبری) و (ابن کثیر) و.. هتد له ناو غهیره، جگه له کورد، کورد و له ناو کوردانیس (مهلا سه لیمی حهویزی) و (مهلا جه میل پوژبه یانی) باسی پرۆسه ی به موسلمان بوونی کوردیان کردوو^(۱). ههروهها کاک (حهسه ن مهحمود) کتیبیککی سنی سه د و نهوه د لاپه ره ی له سه ر ئه م بابته نووسیوه. ههروهها ده پرسین ئه ری ماسته رنامه که ی به ریزان (ئه حمه د میرزا) و (فائیزه عیزه ت) و (زرار سدیق) "سه رپیانه باسی پرۆسه ی گیرانی هه ریمیک له هه ریمه کوردیه کانیان کردوو!"! یاخود به شیوه یه کی لایه نگیرانه و نازانستی و نائه کادیمی نووسرابن؟!^(۲). ئه وه گریمان کاک (شوان) بی ئاگایه له م سه رچاوانه، وه ک خوی له لاپه ره پینجی کتیبه که ی ده نووسی: "سه رچاوه ئه کادیمی هه کانی ماجستیر و

۱- مهلا ره ئوفی حه ویزی کوردستان و ئایینی نیسلام... ۱۹۷۰، مهلا جه میل پوژبه یانی ولاتگری ره شه خاکی عیراق، سلیمانی ۱۹۹۷.

۲- سه ریم به د. حسام الدین نه قشه به نلی دئی، چۆن ئه مه ی له کاک شوان عوسمان و د. نه به زی سه ربه رشتیار قه بوول کردوو، چونکه د. حسام الدین سه ربه رشتیاری یاخود ئه ندامی گفتوگو و ماسته رنامه کانی به ریزان (فائیزه) و (زرار صدیق) بووه؟! وه ک له به شی دووه م باسی ده که سین، مه سه له که پیشت بریاری له سه ر دراوه، ده بی ئه م به شه ی میژووی کورد به چه واشمه یی بنووسری، ئه مه نه گه ره ک کتیبیک بنوسرابا، مه سه له که هینده گرنه گ نه ده بوو، به لام زانکو بکرتسه په رزینیک بۆ شیواندن ئه مه "کاره ساته"!

له هه مان کاتیش ئه م (زایه نه زۆکانه) هه م مه رگه ساتن، هه م به زمه ساتن، مه رگه ساتن میژووی میلیه تیککی وه ک کورد به ده ست کوردان ئاوا بنووسرتیه وه، به زمه ساتیشه عه قلیه تی عه شایه ری و "بشفری هه ر بزنه"! له نپۆ حه ره می زانکو هه بی!

گله یی له د. کاویس قه فتان و د. که مال عه لی ناگری، چونکه ئه وان له و مه سه له یه، به زۆر کراون به دکتۆر! ههروهها د. جهواد ده لی: شه هاده کانی ده ره وه نه دکاری تایبه تی هه یه به مه ره می تایبه تی ده رزین و له زۆر لایه نی زانسته وه به ده رن! شه هاده یان ده ده نی هه تا بیئمه وه له ولاتی خویان به رچا و بن خه لک به دکتۆریان بزانی!

دكتورای زانکۆکانی عێراق له کتیبخانه‌کانی تری شاری سلیمانی دانیه⁽¹⁾ خو مامۆستای سهرپه‌رشتیار د. نه‌به‌ز مه‌جید پرۆفیسۆری یاریده‌ره، ده‌بێ ئه‌ویش ئاگای له‌و سهرچاوانه نه‌بووبی، یان ده‌بێ هه‌ردووکیان به‌هه‌ریانوییه‌ك بێ خۆیان له‌و سهرچاوانه گێل كوردیوه⁽²⁾! هه‌روه‌ها ده‌بێ بۆچی (د. نه‌به‌ز) ئه‌وه‌نده به‌به‌رده‌وامی هانی كاك شوانی دابێ بۆ ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر به‌ئىسلام كردنی "كورد بنووسی"!!

1- ئهم عه‌قلیه‌ته نه‌كادییه هه‌ر شتێ له سلیمانی نه‌بی، ئه‌وا هه‌موو دنیا خه‌راباته، ئه‌وه‌ی له سلیمانی نییه، دانیابه له هه‌ولێر و ده‌ۆك هه‌ن، ده‌بێ كتیبخانه‌کانی سلیمانی شوێنی "موقه‌ده‌س" بن و ئیتمه ناگامان لێ نه‌بوو بی؟!

2- ئه‌گه‌ر سهرچاوه‌ی پتیویست به ماسته‌رنامه نه‌بی، ده‌بێ قوتابی ناچار بێ یان بابه‌ته‌كه‌ی بگۆزێ - كه ئه‌مه‌ش ناكری سه‌باره‌ت به كاك شوان، چونكه خۆی واته‌نی: د. نه‌به‌ز هه‌ر به به‌رده‌وامی هانی داوه له‌سه‌ر ئهم بابه‌ته بنووسی، جا سهرچاوه‌ی پتیویست هه‌بن، یان نه‌بن ئه‌وه چ نیه. دياره به‌شى میژووی... زانکۆی سلیمانی بۆته "سۆزیۆن" "سیاسه‌تی" ماسته‌ر و دکتۆرا نه‌ته‌ماشێ! "له‌گه‌ڵ (هه‌ندێ قوتاییانی!) به‌كارده‌ینی! یان ده‌بێ ئهم شار و ئه‌وشار بکا و ئه‌و سهرچاوانه پمیدا بکات - ئه‌مه‌ش به‌كاك شوان عوسمان ناكری و پتیویست نیه، چونكه ماسته‌ر نامه‌كه مسۆگه‌ره!! جا من ته‌نیا پرسیارێك له ئه‌كادییانی كوردستان ده‌كهم له ریتی خوا قوتاییه‌ك خۆی بلێ سهرچاوه ئه‌كادییه‌کانی به‌رده‌ست نه‌كه‌وتوووه و كتیبه كۆنه‌کانی ته‌حقیق نه‌كراون و؛ ئه‌و به‌كاری هێناون، لێ‌ئونه‌ی گه‌فتوگۆ به‌ چ پێوه‌ریکی ئه‌كادیی "نایابی" داوه‌تی?!

۴- شىگردنهوهى ژىدەرەكانى بابەتەكە :

له نووسىنى ئەكادىمىدا، بەكارهينانى ژىدەرە جوړى ژىدەرى باوهپىنكراو نووسىنهكه زياتر زانستى دهكات، ماستەرنامهكهى كاك (شوان) لهبەكارهينانى ژىدەرەكاندا دوچارى جوړه نەسازى و ئالۆزىهك بووه، چونكه پيشووهخت بېرىارى ئەوه دراوه، كهكورد بهئىسلام كراوه نەك بهسولخ و ناشتى موسلمان بوول^۱ بۆيه كتيبهكهى الواقدى (فتوح الشام)ى كردۆته ژىدەرى هەرە سەرەكى. هەرخۆيشى دەنووسى، كه ئەم كتيبه و نووسەرى كتيبهكه تۆمەتى زۆرى لەسەرە، بەلام كاك (شوان) ئەم هەموو "تۆمەتانه" دەگەرئىتەوه بۆ جياوازى ئاينزايەتى له نىو ئىسلامدا!^(۱) ئەمەو كتيبه كۆنەكان دەبى تەحقيق بكرىن، ئىنجا دەبنە كتيبهى باوهپىنكراو. لەمەشدا كاك (شوان) هەر خۆى دەلى: ((كهمى سەرچاوهى رەسەن، يەكئى لهكۆسپەكان بووهو ئەوانەى بەرەدەستى كهوتون، زۆرىەيان چاپەكانيان زۆركۆنەو تەحقيقى تىادا نەكراوه))^(۲). هەرەها بيانوىكى دى بى بنەما دەهينىتەوه لەمەر بەدەست نەكەوتنى ماستەرنامه و دكتورانامەكانى زانكۆكانى عىراق، ئەوهى ئاگادارى مېژووى ئىسلامى بى، دەزانى لەكتىبخانەى كۆلىژى ئادابى زانكۆى سەلاحەدين و كتيبخانەى مەركەزى، زۆرىەى هەرە زۆرى ئەم سەرچاوانە هەن! ئەمەو لەكاتى نووسىنى نامەكەدا هېچ ئارىشەيهك له نىوان دەسەلاتى هەولير و سليمانيدا نەبووه، تا كاك شوان بىكاتە هەنجەت و بيانوو!

۱- شوان عوسمان، سەرچاوهى پيشوو، ل ۹

۲- سەرچاوهى پيشوو، ل ۵.

له لاپهړه چواری ماسته نامه که دا هاتووه، که به شیوه یه کی که متر
 سه رچاوه ی کوردی و بیانیه کان به کار هاتووه، به لام له لاپهړه حه فده شدا
 هاتووه: ((سوودی زۆرم له م سه رچاوه تازانه بینيوه، که بوونته
 ده روزه یه کیش بو چهند باسی: له تو یژینه وه که م))! نووسه ر سوودی زۆر
 له ماسته نامه که ی (حسام الدین نه قشه بهندی) بینيوه، وه ک بلی ئەم
 ماسته نامه یه کتیبکی زۆر به به هایه، که چی هیچ ناماژه ی
 به ماسته نامه که ی (فرسه ت مه رعی) نه کردووه، که نه ک هر له سه ر
 ده قه ریکی ولاتی کوردان نیه، به لکو هه موو ده قه ره کوردیه کانی له خو
 گرتووه. ئەمه و له کاتی خو یندنه وه ی ماسته نامه که ی ماموستا (حسام
 الدین)، بۆم ده رکه وت که ئەم ماسته نامه یه چهند ئەکادیمییه! به جوړی
 لیژنه ی گفتوگو، به شی دووه می ماسته نامه که ی په تکرده توه، که
 ده رباره ی ئایینه کۆنه کانی کورد و کورد و نیسلام و مه زه به ئایینه کانه^(۱)
 هه روه ها ئەم ماسته نامه یه باسی سه ده ی چوار و پینجی کۆچی ده کا!
 نه وه ی کاک شوان له به رای (۱۳ ی کۆچی) ده ست پینده کات! له
 شیکردنه وه ی سه رچاوه کاندای بۆچی باسی ماسته نامه کانی ماموستایان
 (فائزه عیزه ت) و (ئه حمه د میرزا) نه کراوه!

ئەمه و بۆچی کتیبه ناو داره که ی (ول دیوارنت) "قصه الحضارة" و
 کتیبه که ی (لوی ماسنیون)، هه ر ناماژه شیان بو نه کراوه؟ سه باره ت
 به ژنده ره تازه کان (پیم سهیره!) بۆچی کاک شوان باسی کتیبه که ی

۱- له وانیه د. حسام الدین ئەمه بکاته کوردا به تی، به لام له راستیدا ئەگه ر نه و به شی
 ماسته نامه که ی ئەکادیمی براه، ماموستا عه ره به کانی لیژنه ی گفتوگو له پیناوی "العروبه"
 گه ره تریان ده کرد!

مامۆستا حه‌سه‌ن مه‌حمود "کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامی دا" ناکات! ئه‌ری ئه‌م کتێبه‌ کتێبێکی هه‌مه‌لایه‌ن نیه‌ له‌سه‌ر پرۆسه‌ی به‌موسڵمان بوونی کورد؟ ئایا مه‌سه‌له‌که‌ ئه‌گه‌ریکی ئه‌کادیمییه‌، یان ئه‌گه‌ریکی سیاسی؟!

ناکری کاک شوان بلی ئه‌م کتێبه‌م نه‌بینیوه‌، چونکه‌ هه‌رخۆی له‌لاپه‌ره (١٥٧)ی کتێبه‌که‌ی له‌ په‌راویزدا ئاماژه‌ی به‌کتێبه‌که‌ کردوه‌. ئه‌گه‌ر ئه‌گه‌ریکی سیاسی نه‌بێ، ئه‌قل قه‌بوڵی ده‌کا کتێبێکی سێ سه‌د لاپه‌ره‌یی له‌باره‌ی هه‌مان بابته‌، ته‌نیا له‌په‌راویزدا ئاماژه‌ی بو‌بکری و، ماسته‌رنامه‌یه‌که‌یش ته‌نها باسی چه‌رخێ چواره‌م و پینجه‌می کۆچی بکات و، بکریته‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی و، له‌شیکردنه‌وه‌ی سه‌رچاوه‌کاندا باس بکری^(١)!

هه‌روه‌ها سه‌باره‌ت به‌به‌کاره‌ینانی سه‌رچاوه‌کان، ماسته‌ر نامه‌که‌ له‌ لاپه‌ره‌(١٨) هه‌تا (٩٠) باسی شاره‌کانی هه‌ردوو هه‌ریمی (جیبال) و (جه‌زیره) ده‌کات هه‌ر ئه‌م زانیاریانه‌ له‌چه‌نده‌ها کتێب و ماسته‌رنامه‌ی دی هاتوون. ئه‌وه‌ کتێبه‌که‌ی مامۆستا (حسه‌ن) و مامۆستا (فرسه‌ت) هه‌ر به‌ته‌واوی باسی موسڵمانبوونی ئه‌م شارانه‌ ده‌که‌ن هه‌رچی ماسته‌رنامه‌کانن، ئه‌وی به‌رده‌ستن، پێش کاک شوان باسی ئه‌م شارانه‌یان کردوه‌:

١- حسام الدین عه‌لی غالب: الکرد فی الدینور وشه‌رزور، به‌غدا ١٩٧٥،

ل ١٤٦-٤٦.

٢- فائیزه‌ محمد عزت: الکرد فی اقلیم الجزیره وشه‌رزور فی صدر

١- له‌به‌شی دووه‌م باسی ئه‌م ئه‌گه‌ره‌ ده‌که‌ین.

الاسلام ١٦-١٣٢، هه‌ولێر ١٩٩١ ل ٤٠-٦٠

٣- زرار صدیق: الكورد في العصر العباسي حتى مجيئ البويهيين
١٣٢-٣٤٤. هه‌ولێر: ١٩٩٤ ل ١٥-٤٣.

٤- فرسه‌ت مه‌رعى: الامارات الاسلامية في بلاد الكرد في العصر العباسي
الثاني، ٣٥٠-٥١١، دكتورانامه، سه‌نعا: ٢٠٠٠ له لاپه‌ره (٢١) هه‌تا (٤٢)
باسى شاره‌كانى به‌شى پوژئاواى ئه‌قلىمى جىبال ده‌كات، له لاپه‌ره (٤٢)
هه‌تا (٤٩) باسى شاره‌كانى ئه‌قلىمى عىراق ده‌كات، هه‌روه‌ها له لاپه‌ره
(٤٩) هه‌تا (٦٧) باسى شاره‌كانى ئه‌قلىمى جه‌زيره ده‌كات، له‌وانه‌يه لى‌ره
كاك شوان بى‌انوىك بدوژىته‌وه و بلى، من له سه‌رچاوه ره‌سه‌نه‌كانم
وه‌رگرتوه، نه‌ك ئه‌م كتىب و ماسته‌رنامه و دكتورانامانه.

گرىمان كاك شوان راست ده‌كات، به‌لام بوونى ئه‌م سه‌رچاوه كوردىانه
پىشى ماسته‌رنامه‌كه‌ى كاك شوان، لايه‌نى "عىلميه‌ت و ئه‌كادىمى"
ماسته‌رنامه‌كه لاواز ده‌كات، چونكه ئه‌و ئاماژه‌ى به‌و راستىانه ناكات،
هه‌روه‌ها ئه‌وانه ئىسپات ده‌كهن، كه كاره‌كه‌ى كاك شوان هىچ شتىكى
نوئى تىدا نيه، هه‌ر له پووى ئه‌كادىميه‌وه، ده‌بى ماسته‌رنامه شتى نوئى
بىنى، نه‌ك دو‌باره كراو!

٥- لىژنه‌ى گف‌توگۆ

له‌به‌شى مىژوو سى جو‌ر پىپوړىتى هه‌يه: مىژووى كو‌ن (قو‌ناغى پىش
ئىسلام)، مىژووى ئىسلامى، مىژووى نوئى- هاوچه‌رخ.
هه‌رسى له‌يه‌ك جو‌دان، به‌واتاى ئه‌و مامو‌ستايه‌ى پىپوړىتییه‌كه‌ى له

مىژووى كوڤنه، ناكړى گفتوگوى ماسته رنامه و دكتوراي مىژووى ئيسلامى، يا خود نوى بكات. به پيچه وانه شهوه، نه مهش داييكي نه كاديميه له زانكوكان په پرهو ده كړى، به لام نه وهى له به شى مىژووى كوليزى زانسته مرقايه تيه كاني زانكوى سليمانى پوو ده دات، دووره له هه موو داييكي زانكوى!!

ماسته رنامه كهى كاك شوان ده چي ته خانهى "مىژووى ئيسلامى"، بويه ده بى ليژنهى گفتوگو له پسپورانى "مىژووى ئيسلامى" پيك بى. ليژنهى گفتوگو مى ماسته رنامه كه ته نيا يه كيان پسپورى مىژووى ئيسلامييه، نه ویش (د. حسام الدين نه قشه به ندى) يه، هر چى دووه كهى ترن (د. كاويس قهفتان) (كه سه روكى ليژنه كه بووه!) و (د. كه مال عهلى) پسپورىان له مىژووى نوويه!!

نه مه هر وه نه بى هر له گفتوگوى نه م نامه يه نه مه كرابى، به لكو له نامهى تريش هر ناوا كراوه، (ناكو عه بدولكه ريم) ماسته رنامه كهى به ناوى (شارى سليمانى ۱۹۱۸-۱۹۳۲)، نه م نامه يه، ماسته رنامه كه يه و له چارچيوهى مىژووى نوى دايه، به لام (د. نه به ز مه جيد) كه ماموستاى مىژووى ئيسلامييه، سه روكى ليژنه كه بووه!!

نه م بى سه روبه رى يه و نانه كاديميه ته، هيچ بيانوويكى زانستى نيه، چونكه ده بى زانكوى سليمانى چى بى، كه ده بى نه دمانى گفتوگوى ماسته رنامه و دكتورنامه هر "نه هلى حه ره مى زانكوى سليمانى" بن! له زانكوى سه لاهه دين و دهوك، نه كه هر ياریده دهرى پروفيسور، به لكو پروفيسوريش هه يه، ده بى بوچى پروفيسور (د. محسن محمد حسين) و (پروفيسور د. نه رسنه ره شيد)، كه هه ردوك پروفيسور تيه كه يان له مىژووى ئيسلامييه، بو گفتوگو كردن له سه ر

ماستهرنامهكهى كاك (شوان) بانگ نه كرابن؟! بوچى (د. نه بن) سهروكى ليژنهى ماستهرنامهكى ئاكو بى، خو (د. كه مال مه زهر) و (د. نه حمه د عوسمان) و (د. عبدالله فاتح بو تانى) پسيپوريان له ميژووى نوييه، ههروهها هه رسيكيان به تاييه تي د. كه مال مه زهر، گفتوگويان له سهه چهندهها ماستهرنامه كرده و چهندهها تويژينهوهيان ههيه!

له م ناتهبايي و نه سازييهى نيوان پسيپوري نه نداماني ليژنهى گفتوگو، له گه ل بواري ماستهرنامهكهى كاك شوان، ته نزيكى گوڤاري "ويران" م بيركه وتوه، كه پلار له حاله تيكي ناساز و نه ساز و نانه كاديمي ناوا ده دات، كه تا رادهيهك بوته دياردهيهكى نازانستي له خويندني بالاي زانكوكانماندا، پلار و ته نزي "ويران" به مجورهيه:

تازه ترين نامهي دكتورا له كوردستاني عيراقدا له بواري نه ده بى كورديدا
ناونيشاني نامهي دكتورا كه: برايه تي كورد و عه رهب نه شيعرى كورديدا.

به سهه رپهرشتي: م. فه روج مه غديد هه ورامى (ماجستيري ههيه له زانستي مۇرفۇنۇزى)
نه نداماني گفتوگوى نامهكه:

۱-د. محمهد مه ولود ميران (دكتوراي ههيه له فۇلكلورى كوردى).

۲-د. پيشهوا عبدالله كهركوكى (دكتوراي ههيه له جوگرافياى نه فغانستان و پسيپورى
ريژماني كورديه به كومپيوتهر).

۳-م. نه بيل عه ساف (خاوم بېروانامهي ماجستير له باره ي زمانى ئينگليزى له مه ليه ندى
عه نكاوهى هه ولير).

۴-م. عه بيلوئرمزاق شه ره كه ندى (خاوم بېروانامهي ماجستيره له باره ي زمانى كوردى له
مه ليه ندى خو شناوه تي دا).

۵-م. سيروان مه نگوڤرى (خاوم بېروانامهي ماجستير به پله ي خراب نيه له باره ي راوه تازى
له شيعرى كورديدا). ۰۰۰^(۱)؟

هر چهنده ئەم پلار و تهنزهی "ویران" له بواری (ئەدهبی کوردی)یه، به لآم له زۆر پوووه له گفتوگۆ کردن له سەر هەندی ماسته‌نامه‌ی به‌شی میژوو وەك ئەوهی كاك شوان و كاك ئاكۆ، یه‌كده‌گرتوه و سازه.

كورتە ئە نجام:

پاش ئەوهی به‌دیدیکی ئەکادیمی و بابەتی ئەم "ماسته‌نامه" یه‌مان خوینده‌وه، بۆمان دەرکەوت، که له زۆر به‌ی هه‌نگاوه‌کانی ریبازی لیکۆلینه‌وهی زانستی دا (ناونیشان، هه‌لبژاردنی بابەت، سنوربه‌ند کردنی بابەت، شیکردنه‌وهی ژێدەرەکان، پسپۆری ئەندامانی لیژنه‌ی گفتوگۆ) له‌م‌رجه زانستی و ئەکادیمیه‌کان به‌دەرە و، خوینەر هه‌ست ناکات له‌به‌رده‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی ئەکادیمی دایه، به‌لکو زیاتر له‌ کتیبیکی ئیعلامی سیاسی ده‌چی؟ هەر لیڤه‌وه‌ش ده‌گه‌ینه ئەو دهره‌نجامه‌ی، که ئەو "پله‌ی نایابه‌ی" که به‌نامه‌که‌ی كاك شوان به‌خشاوه، نایابیکی سیاسیه یاخود خاترانه‌یه، نه‌ك ئەکادیمی^(١).

١- له کاتی گفتوگۆ کردن له‌سەر "ماسته‌نامه‌که‌ی" كاك (شوان عوسمان) دا كاك (موعتسه‌م نه‌جمه‌دین) له لاپه‌ره (٥) ی ژماره (٣٣) ی سالی دووه‌می رۆژنامه‌ی "هه‌وال" دا دهنووسی، که لیژنه‌ی گفتوگۆ "مشت و مری ئەوه‌یان هه‌بووه، که ئەم نامه‌یه نه‌ك حه‌قی وەرگرتنی پروانه‌مه‌ی ماسته‌ری به‌ پله‌ی نایاب هه‌یه، به‌لکو حه‌قی وەرگرتنی پروانه‌مه‌ی دکتۆرای راسته‌وخۆی هه‌یه، به‌لآم له‌به‌ر ئەوه‌ی نێمه هه‌یچ یاسایه‌کی هاوشی‌وه‌ی دانشگا نه‌وروییه‌کافان نییه له‌ به‌خشینی پروانه‌مه‌ی دکتۆرا راسته‌وخۆ، بۆیه برباردره ئەم نامه‌یه به‌پله‌ی نیتمیتاز وهریگه‌یری بۆ پروانه‌مه‌ی ماسته‌ر!! به‌راستی ئەکادیمیه‌ته! خۆزیا ئەوه‌نده‌شتان کردبا!!!!!!

بەشی دوووم

بابەتەکانی کتیبی کوردستان و پرۆسەی بە ئیسلام کردنی کورد
لەم بەشدا هەڵبەستەکانی لەو شەش خاڵە بدوین، کە کتیبی "کوردستان
و پرۆسەی بە ئیسلامکردنی کورد" ی لە پێناویدا نووسراوە.

بابەتی یەکەم: بە ئیسلامکردن یاخود بە ئیسلامبوونی کورد؟

بابەتی دوووم: بەعەرەبکردنی ولاتی کوردان.

بابەتی سێیەم: رهوشی نایینی و سیاسی کورد پیش ئیسلام.

بابەتی چوارەم: "رزگارکردن" و "داگیرکردن" کوردستان لە هەردوو کتیبی

"کوردستان لە بەردەم فتوحاتی ئیسلامی دا" و

کوردستان و پرۆسەی بە ئیسلام کردنی کورد"

بابەتی پێنجەم: چەمکی جزیه و رۆلی جزیه لە رزگارکردنی کوردستان بە

ناشتی .

بابەتی شەشەم: هۆکارەکانی هەنگەرانی هەوی شار و شارۆچکە کوردیەکان.

بابه تی به گم

به ئیسلام کردن یا خود به ئیسلام بوونی کورد؟

هر چه نده ناو نیشانی کتیبه که به ئاشکرا دهیه وی بلی، کورد به زهبری هیز بوته موسلمان، کورد به شمشیر ئیسلامکراوه، نهک به خویشتی خوئی ئیسلامی ههلبژاردبی، ئەمه دهلالهتی ناو نیشانه که به به لām وهک بلیی کاکی نووسهر، کوردی چاک نهزانی و جیاوازی له نښان به ئیسلامکردنو به ئیسلامبوون نهکات که له زۆر جی "موسلمانبوون" و "ئیسلامبوونیشی" به کار هیناوه، به جوړی هر به شی دووه می کتیبه که ناوایه: میکانیزی پرۆسه ی به ئیسلام بوونی کورد"، به لām که ههر شهش باسه که ی ئەم به شه ده خوینیته وه، بوته دهرده که وی، که نوسهر ههر مه بهستی به ئیسلام کردنه، نهک ئیسلام بوون!

به گویره ی ژنده ره میژوو ییهکان، ئه ری کورد به ئیسلامکراوه، یا خود له پښگای سولج و عه قله وه موسلمانبووه؟!

به ره له وهی وه لām ی ئەم پرسیاره بدریته وه، ئه ری کوردستان له سهرده می فتوحات دا له ژیر دهستی کیدا بووه؟ ئه ری سنوری نه ته وه یی کوردی هه بووه؟ ئه ری سوپایه کی کوردی هه بووه؟

کورد به ره له سهرده می فتوحاتی ئیسلامی، سیزده سه ده بوو له ژیر دهستی ئەخمینی و شاکانی فیرسی و ساسانیهکان و رۆمهکان دا بووه^(١). له پاش روخاندنی ئیمپراتۆریه تی میدیا له ٥٥٠ پ.ز له لایهن

١- سه لام، نایا راسته ئیسلام کوردستانی داگیر کردوه، نالای ئیسلام، ژماره (٣) هه ولیر ١٩٩٣.

ئه خمینیه کانه وه، پوژتیکی نوی له ژیانی فارس دروست بوو، ئه م روژه به پوژتیکی رهش بو کورد داده نری^(١).

له پاش ئه م هه ره سه گه ره یه، کورد وه كه نه ته وه یه ك دو چاری گه فی له نیو بردن بوو، ناچار بوو به كو مه ل به ره و چیا ره و بكن، هه ره ئه مهش وایكردوه، كورد زیاتر به ره و چیانی ره وه ندی و كو چه ری بچی، فارسه كانی ش به ره و مه ده نیه ت و ژیانی شاری. هه ره ها بو شیوانندی میژووی كوردیش، چه نده ها هه ول دراوه، كه زیاتر ناسنامه ی نه ته وه یی و په سه نی كورد ناو زپاوتر بكری، به حوكمی ئه وه ی پاش هه ره سه كه، كورد زیاتر كو چه ر بوون، فیره وه سی و مه سه ودی ره گه زی كورد بو جنو كه و به ره ی بیژی جنو كه و ره گه زی عاره ب و فارس ببه نه وه. له سه ره ده می فتوحات؛ ولاتی كوردان بریتی بوو له دوو ئه قلیمی سه ره کی: ١- ئه قلیمی جیبال، ئه م ئه قلیمه له دوو بهش پیکده هات، به شه مه زنه كه یان عیراقی عه جه می و به شی دووه م ئه قلیمی غه ربی جیبال، كه (قه زوینی) به كوردستان ناوی ده بات، ٢- ئه قلیمی جه زیره^(٢). ئه مه و كورد له ئه قلیمی خوزستان و ئه قلیمی فارس هه بوون.

میژوونووسانی وهك الاصطخری، المقدسی ده نووسن، كه له ئه قلیمی فارسدا پینچ زۆمی ده وارنشینی كورد هه بوونه^(٣).

١- د. عبدالله مصطفی اعجاز الاكراد، آرئیل، ٢٠٠٢، ص ٢٧ نیتاش له گه ل دابی میژوو له كورد چه واشه ده كری. (نه ورۆز) له كورد ده كری به پوژتیکی نه ته وه یی و ره مزی رزگاری، به لام له راستیدا مه سه له كه بیچه وانیه !!

٢- ابن حوقل: صوره الارض، ص ٣٠٤، ابوالفدا و تقویم البلدان، ص ٤٠٨.

٣- الاصطخری: المسالك و الممالك، ص ٧٢، المقدسی: احسن التقاسیم، ص ٣٣٩-٣٤٠، هه ره ها پروانه محمد امین زه کی، خولاصه یه کی تاریخی كورد و كوردستان، ل ٢٣٠-٢٣١.

ههروهه ههندی گه ریده کانی عه رهب (یا قوت الحموی) و (ابن حوقل) ده نووسن، که چهنده ها هۆبه ی کورد له نه قلیمی فارسدا هه بوونه^(۱). ههردوو نه قلیمی جیبال و جهزیره له نیو به رداشی مملانیی رۆم و بیزهنتی و ساسانیه کاندایا جیکی زۆریان داوه. ههردوو دهسه لات تهواوی ولاتی کوردانیان بو پهرژه وهندی خویان قورخ کرد بو.

با لیژه وه وه لآمی پرسیاره که بدهینه وه، له نه زه ری شه ره فخان و محمد نه مین زه کی، زۆربه ی کورد له ریگای سولحه وه موسلمان بوونه.

میژوونووسانی میژووی ئیسلامی له و باوه رهن، که جابانی کوردی یه که م کورده هاتۆته خزمهت پیغه مبه ری ئیسلام موسلمان بووه، دکتۆر عبدالله مصطفی له "امجاد الاکراد" ده نووسی: که هه ر له ریگای جابانی کوردی و مه یمونی کوپی جابانی کوردی و دیلمی سه رکرده ی سوپای تایبه تی کیسرا، ئیسلامه تی به نه ینی له ده قه ری کوردان به تایبه تی نه قلیمی جیبال بلاو بو ته وه^(۲). هه ر د. عبدالله ده نووسی، که جابانی کوردی و مه یمونی کوپی له گه ل دیلم، سوپایه کی گه وره یان پیکه ینا بوو، هه ر نه م سوپایه توانی سه رکه وتنی موسلمانان له قادسیه یه کلا بکاته وه، هه ر به یارمه تی نه و کورده موسلمانانه، مه داین، له پاشان جه له ولا و حهلوان له سوپای ساسانی پرزگار کران^(۳)، ههروهه له ژیده ره میژوویه کاندایا هاتوو، که خه لیفه ی موسلمانان عومه ری کوپی خه تاب ﷺ، سه لمانی

۱- ابن حوقل، صوره الارح، ص ۲۴۰-۲۴۱. یا قوت الحموی: معجم البلدان، ج ۳، ص ۷۱ ههروهه بروهه کلثومه، ص ۷۴.

۲- عبدالله مصطفی، (امجاد اکراد)، ص ۳۲-۳۳.

۳- عبدالله مصطفی (امجاد الاکراد) ص ۳۳.

فارسی کردوٚته والی (مه‌دائین) و دوو که‌سیشی له کورده‌کان کردوٚته والی
 حهلوان و جه‌له‌ولا^(۱).

پوٚژبه‌یانی و په‌فییق و ساییر و شوان عوسمان باوه‌ریان وایه، که
 ده‌قهری نه‌قلیم جیبال و په‌شه‌خاکی عیراق، به‌زه‌بری شمشیر به نیسلام
 کراون، به‌لام که له په‌وتی پوداوه‌کان ورد ده‌بینه‌وه، ده‌گینه‌چهند
 راستییه‌که له‌وانه: ده‌بی ده‌سه‌لاتی نیسلامی کوردی. له ده‌سه‌لاتی
 ساسانی فارسی جیا بکریته‌وه.

له پاش پرگارکردنی مه‌دائین و حهلوان و جه‌له‌ولا، ده‌سه‌لاتینی
 نیسلامی کوردی به‌ریا بیو، نه‌و ناغا و ده‌ره‌به‌گانه‌ی له‌ناو سوپای
 ساسانی دا بوون؛ به هیچ جوٚری نوینه‌ری کورد نه‌بوون، به‌لکو به‌رگریان
 له ده‌سه‌لاتی داگیرکاری ساسانی ده‌کرد^(۲)، له‌ناو ده‌قهری ژیر ده‌سه‌لاتی
 ساسانیدا ململانییه‌کی ئایینی، هه‌تا خویناوی له نیوان زهرده‌شتیه‌ت و
 فه‌لایه‌تی و جوله‌کایه‌تی به‌ریا بوو^(۳).

زهرده‌شتیه‌ت، یه‌کخواپه‌رستی خوٚی له ده‌ستدا بوو، تیکه‌ل کرابوو به
 بت په‌رستی، بوٚیه نه‌م دینه‌تیکه‌له، به‌رگه‌ی فه‌لایه‌تی و گاوریه‌تی و
 جوله‌کایه‌تی نه‌ ده‌گرت، هه‌ر چه‌نده سه‌رکرده‌کانی ساسانی و هه‌ندی له
 ناغا‌کانی کورد، نه‌یان‌توانی چیدی کورد فریو بده‌ن و ناچاریان بکه‌ن
 شه‌ری له‌شکری نیسلام بکه‌ن، به‌لام به‌ حوکمی نه‌وه‌ی زۆمه‌کانی کورد له

۱- سه‌رچاره‌ی پیتشوو، هه‌روه‌ها بروانه‌ المسعودی: مروج الذهب، ج ۲، ص ۳۰۶ هه‌روه‌ها (طبری)، له
 به‌شی چواره‌م، ل ۲۲۰ و ابن‌الایپر له به‌شی دووه‌م، ل ۱۴۵ باس له‌وه‌ ده‌که‌ن که "قویاد" که
 سه‌رکرده‌یه‌کی کورد بوو له سوپای دتلم بوٚته سه‌رداری حهلوان.

۲- نارام عبدالسلام: په‌وشی ئایینی کورد پیتش نیسلام، پوٚژنامه‌ی ده‌نگی غه‌ریبان ژ (۱) ل ۳۱.

۳- له بابته‌تی سییه‌م به‌دریژی باسی نه‌م خاله‌ ده‌که‌ین.

دهقهری فارس و هۆبهکانی کورد، له ههندی دهقهری فارس و شهواز دا تهواو له ژیر دهسهلاتی ساسانی دا بوون. ههروهها ئەم زۆم و هۆیانه زیاتر رهوهندی و کۆچهری بوون، ههروهها بهرژهوهندیان په یوهست بوو به دهسهلاتی ساسانیهوه، بۆیه ناچار بوون له ههندی شهردا ببنه قوربانی بهرژهوهندییهکانی ساسانی.

ههرچی دهقهری جهزیرهیه، له شهرفنامه دا هاتوه، که کۆمهلیک کوردی بازرگانی هۆزی - باجن - له جهزیرهی بۆتانهوه چوونهته (تایف)، له سههر دهستی پیغه مبهر ﷺ موسلمان بوون، که ژماره یان ۹- کهس بووه، دواتر هه موو کورد له سههر دهستی ئەم نو کهسه موسلمان بوون^(١).

ئهو دهقهری ولاتی کوردان، که زیاتر له ژیر دهسهلاتی پۆمهکان دا بووه، فهلایهتی له بهشیککی زۆری شارهکان بلبوبووه، ئەم دوو دیاردهیه وایکردووه، که زۆریه ی شارهکان به خو هیشتی خۆیان یا خود بهسولنج له گهله موسلمانان موسلمان بوونه، له م بارهیهوه ههتا زۆر له میژوونووسانی رۆژئاوا دان بهوه ده نیین، ئەوهته (ئارنۆلد توینبی) له بهشی دووه می "میژووی به شهریهت"، ده نووسی، که کورد بهسولنج و ناشتی به نیسلام رازی بوونه. ویل دیورانته ده نووسی: به پراستی سوپای نیسلام چاکتر بوو له سوپای فارس و پۆم. هه رگیز له جهنگدا درنده نه بوو "ئهمهش خالیکی دی بوو، که کورد له زۆر شوین به بی شههر موسلمان بین^(٢).

ههر سه بهارته به م مهسه لهیه، (تۆماس ئارنۆلد) ده لیته: ((مهحاله، که

١- شهرفنامه، ل ١٤١، شوان عوسمان: کوردستان و پرۆسه ی به نیسلام کردنی کورد، ل ١٤١-١٤٢.

٢- هه سه ن عمود: کوردستان له بهردهم فتوحاتی نیسلامی دا، ل ٢٦.

بگوتريت موسلمانان له گرتنى ناوچهکانى ولاتى ساسانى هيژيان بهکارهينابيت له پيناو سه پاندنى ئايينى ئيسلام بهسهر دانىشتوانى ناوچهکه))^(١). و (جورج سيلل Sale) ى وهرگيرى قورئانى پيرۆز بو سهر زمانى ئينگليزى دهئيت: ((بهراستى خه له تاو و فريودراون ئهوانه ى خيال بکهن، که ئيسلام به زهبرى شمشير بلا بوئتهوه))^(٢).

سه حابى (عياض بن غنم الفهرى) يه کهم سه رکرده ى سوپاى ئيسلام بووه، که هاتوته قولايى کوردستان، يه کهم ريککه وتنامه ى سولحى له گه له به تريکى زوزان له سالى (١٩) ى کوچيدا مور کردووه، ههروهها هه ره له ده قهره که دا، ريککه وتنامه ى دى له ئارادا بووه له نيوان سه رکرده کانى سوپاى ئيسلام و دانىشتوانى ناوچه که، ريککه وتنامه ى سولحى نيوان (حذيفة بن اليمامة) و (مهزهبانى ئازهرباينجانى) له ئه رده بيل^(٣).

له مه دا ده فامريته وه، که کورد به ره له ئيسلام زه رده شتى، فه له، يا خود به شيك جوله که بوونه، که ئه مه وا يکردووه له عه ربه بتپه رسته کان زووتر ئيسلام قه بوول بکهن. ههروهها ئه و حالته وه واى له سوپاى ئيسلام کردووه، که سى پى له پيش کورد دا بنى: ئيسلام بوون، جزيه دان، يان شهر. که چى له به رامبه ر عه رب: ئيسلام، يا خود شهر!

ميرى موسلمانانيش داواى له سه رکرده سه ربازييه کانى کرد، که مامه له ى "اهل الكتاب" له گه له کوردان بکهن^(٤).

١- الدعوة الى الاسلام، ص ٢٣٩.

٢- هه مان سه رجاوه، ص ١٦.

٣- أحمد عادل كمال، سقوط المدائن، ص ١٤٦-١٤٧. فرست مرعى اسماعيل: الكرد...، ص ١٨٢

٤- كارل بروكلمان، تاريخ الشعوب الاسلامية، ص ٧٩

ئەمەو هیچ دەسەلاتیکی کوردی له ئەقلیمی جیبال و جەزیرە لە ئارادا نەبوو، ئەوەی هەبوو دەسەلاتیکی ساسانی و رۆمی بوو، هەر تەنھا لە پاش موسلمانبوونی کورد، جاریکی تر دەسەلاتیکی کوردی بەعقلیەتیکی نوێ له کوردستان دامەزراوە. ئەو دەسەلاتە مەعریفیە، نەك هەر رەگی له خاکی کورددا کوتاوه، بەلکو له دەرونی کوردیش، ئەمەو هەتا كاك شوانیش نەیتوانی ئەو راستییە تۆمار نەكات، كە ئەقلیمی جەزیرە لە ریگای سولح و ریککەوتنەوه قەبوئی دەسەلاتی ئیسلامیان کردووه، سولحی رەها یاخود، ئۆرفە بنەمایەك بوو شارەکانی جەزیرە لەگەل موسلمانان ریککەوتن^(١).

ئەگەر ئەمە وانەبووبی، ئەوه دەبوو لەپاش کزیوونی دەسەلاتی ئیسلام لە هەریمەکاندا، کورد یەكەم میللەت بن، كە لە ئیسلام هەلگەرینەوه، كەچی لە کتیبە میژووییەکاندا هاتووه، كە سەردەمی ئیسلامی؛ سەردەمی زیڕینی کورد بووه، دەسەلاتی ساسانی و رۆمی بەسەردا نەماوه. هەرودها هەر لەسەدەوی چوارەمی کۆچیەوه چەندەها میرنشینی ئیسلامی لە نیشتمانی کورد دامەزراون، وهك میرنشینی حەسنەوی (٣٥٠-٤٠٦ ك)، میرنشینی مەروانی (٣٧٣-٤٧٨ ك) میرنشینی عەنازی -عەیارى (٣٨١-٥١١ ك)^(٢). دەولەتی ئەیبویی کوردی وهلامیکی دیکەیه بۆ ئەو کەسانە، كە گومان لە یەکیتی کورد و ئیسلام دەکەن. لە لایەکی دی كاك شوان دەیهوئ جیاوازی له نیوان کورد لههەمبەر زەردەشتیەت و فەلایەتی و ئیسلام دا بکات.

١- شوان عوسمان، ل

٢- پروانە دکتۆرانامەکەى فرست مرعى: الامارات الاسلامية في بلاد الكرد.

یه‌کی ناگای له میژوو نه‌بی و ئەم کتێبه بخوینیته‌وه، وا هه‌ست ده‌کات، که ده‌بی هه‌ردوو ئایینی زه‌رده‌شتی و فه‌لایه‌تی، دوو ئایینی نه‌ته‌وه‌یی (ئه‌ه‌تیکه‌ی) کورد بن! هه‌ر چه‌نده له زۆربه‌ی سه‌رچاوه‌کاندا هاتوو، که زۆربه‌ی کورد په‌یره‌وی زه‌رده‌شتیه‌تیان کردوو، به‌لام ئەم ئایینه ئاینیکی کوردی نه‌بوو، به‌لکو کورد له‌پاش هه‌ره‌سی ده‌وله‌تی میدیا، زیاتر کۆچه‌ری بوونه، بۆیه زۆر دره‌نگ به زه‌رده‌شتیه‌ت پزای بوونه^(١). هه‌تا له هه‌ندی سه‌رچاوه هاتوو، که له‌به‌ر ئه‌وه‌ی کورد زه‌رده‌شتیه‌تیان قه‌بول نه‌کردوو، بۆیه زه‌رده‌شت زیدی خۆی به‌جی هێشتوو، ئە‌مه‌و زه‌رده‌شتیه‌ت ببوه "ئایینی ره‌سمی" ساسانی، که به‌سه‌ر کورد و غه‌یره کورد سه‌پیندرا‌بوو، نه‌ک "ئاینیکی خۆه‌یشتی" بو‌ی. ئە‌مه‌و زه‌رده‌شتیه‌ت و فه‌لایه‌تی له مملانی‌دا بوونه، نه‌ک له‌گه‌ل یه‌ک سازان وه‌ک شوان ده‌نووسی.

له‌سه‌رده‌می شاپوری دووهم؛ هه‌ره‌شه‌یه‌کی مه‌زن له فه‌له‌کانی نیو ده‌وله‌تی ساسانی کران، به‌جۆری هه‌ر له سه‌رده‌می شاپوری دووهمدا ٣٣٩-٣٧٩ چل ساڵ سه‌رانی ساسانی و پیاوانی زه‌رده‌شتی، که‌وتنه چه‌وساندنه‌وه‌ی هه‌مه لایه‌نه‌ی فه‌له‌کان، ئە‌مه‌و له نامیله‌که‌ه‌ی "کورد هه‌سیحیه‌کانی سه‌رده‌می ساسانی" دا هاتوو، که پیاوانی ئایینی زه‌رده‌شتی چییان به‌سه‌ر فه‌له کورده‌کاندا هیناوه، ئە‌مه‌و قه‌ره‌داغی حاکیمی ئە‌دیاب، یه‌کی له قوربانیه‌کانی ده‌سه‌لاتی ساسانی زه‌رده‌شتی بوو^(٢).

١- ره‌شاد میران‌زه‌وشی ئایینی و نه‌ته‌وه‌یی له کوردستاندا، ل ٢٦

٢- بۆ زیاتر شاره‌زایی له‌م باب‌ه‌ته، له باب‌ه‌تی سه‌ییم ئە‌م خاله‌مان به درێژ تر باس کردوو.

كاك شوان دهنووسی: (نایینه گانی كورد - زهردهشتیهت و مهسیحیهت - ره گیتی میژوویی و گیانی کۆن و قوولیان له دهروونی خه لکدا هه بوو، هارکات ببون به به شیک له پیکهاتهی کولتوری کۆمه لگای کورد) (١).

ئهمه و وهك له سه ره مه ئاماژه مان پێدا ئهم دوو نایینه كوردی نه بوونه، كورد چ زهردهشتی بووی، یان مهسیحی، هر باجی داوه به دهست دهسه لاتی ساسانی و پۆمی، چونكه ههردوو ئایین (نایینی په سمی) دهولهتی ساسانی و پۆمی بوون، بۆیه كورد ناچار بوون له ئه قلیمی جیبال زهردهشتی بن، له ئه قلیمی جهزیره مهسیحی، هر له هه مان لاپه ره دهنووسی " .. كه چی له پرینكا هیتزگی سه ریازی هات و به زهبری ششیر، یا خود به چه رساندنه وهی ئابوری، یان به جیاوازی ئیتنیکی و کۆمه لایهتی، نایینی تازه و نامۆیان به سردا ده سه پاندن، كه له زۆر لایه نه وه نامۆ بوو به پیکهاتهی کولتوری و گیانی و کۆمه لگای کوردی."

ئهم ده رپرینه ی كاك شوان له هه مبه ر ئیسلام و پیناسه كردنی به نایینیکی عه سه كهری و نامۆ و داگیركار، هه ولدانیکه بۆ شیواندنی میژوو، چونكه خۆی چا كده زانی، ئه گه ر ئیسلام نامۆ و داگیركهر با، زهردهشتیهت و مهسیحیهت، به شیک پۆحی پیکهاتهی کۆمه لگای کوردی بووبان، ده بوو ئیستا ٩٨٪ زهردهشتی، یان مهسیحی بووبان، نهك موسلمان!

نازانم بۆ هه نده؛ هه ندی نوسه ری کوردی ئه مپۆ زیاتر په سه ندی زهردهشتیهت و مهسیحیهت دهكهن، نهك ئیسلام. ئه گه ر مه سه له كه ئایینی و پۆحی بی، ئه وا هه ردوو نایینه كه به شیوه دروسته كه یان، به شیکن له ئیسلام، هه ره ها با وه ر بوون به پینغه مبه رایه تی، كتیبی هر پینغه مبه ریک

به‌شیکێ گرنگی پیکهاته‌ی باوه‌پری موسلمان پیکدینی، هه‌روه‌ها وه‌ک ئاماژه‌مان دا هیچیان ئایینی نه‌ته‌وه‌یی نین و به‌شیک له‌ که‌لتوری نه‌ته‌وه‌یی کورد پیکناهیئن، به‌لام هه‌موو مه‌سه‌له‌که‌ جو‌ری ئایینه‌که‌ نیه. نه‌گه‌رنا فه‌ره‌اد شاکه‌لی واته‌نی، ده‌بی چی زه‌رده‌شتیه‌ت به‌که‌لکی نه‌مه‌روی کورد بی؛ تا‌کو ببوژنیرتیه‌وه. هه‌روه‌ها هه‌رچی مه‌سیحیه‌کانی کوردستانن خۆیان به‌کورد نازانن و له‌په‌روی نه‌ته‌وه‌ییه‌وه‌ خۆیان به‌ ئاشووری ده‌زانن. به‌پرای من مه‌سه‌له‌که‌ هه‌ره‌سی ئایدۆلوژیای سیاسی کوردی‌یه، له‌به‌رامبه‌ر ئه‌م هه‌ره‌شه‌ش، ئیسلام به‌شیه‌وه‌ سروشتیه‌که‌ی جارێکی تر بو‌ته‌وه‌ به‌شیک له‌ ژیان و بیرکردنه‌وه‌ و شه‌ریعه‌ت و فیکری مرو‌قی کورده‌وه.

کاک شوان له‌ زۆر جی باسی هه‌لگه‌رانه‌وه‌ و یاخی بوون له‌ ده‌سه‌لاتی ئیسلامی ده‌کات، وه‌ک بلی ئه‌مه‌ دۆزینه‌وه‌یه‌کی نو‌ی بی^(١)!

وه‌تا ئیسلام له‌گه‌ل خودی مرو‌ق تیکه‌ل نه‌بی، بیرکردنه‌وه‌ و تی‌پروانین و دنیا دیتنی مرو‌ق له‌سه‌ر بنه‌مای خۆه‌یشتی نه‌بی؛ هه‌لگه‌رانه‌وه‌، یاخی بوون دوو دیارده‌ی سروشتی ده‌بن.

عه‌ره‌ب پێش کورد له‌ ئیسلام هه‌لگه‌رانه‌ته‌وه‌، له‌ پاش وه‌فاتی پیغه‌مبه‌ر ﷺ هه‌ندی هۆزی عه‌ره‌ب له‌ ئیسلام هه‌لگه‌رانه‌وه‌، که‌ ئاماده‌ نه‌بوون "زه‌کات" بده‌ن، هه‌روه‌ها که‌سیکی وه‌ک "موسه‌یله‌مه" بانگه‌شه‌ی "پیغه‌مبه‌رایه‌تی" یشی ده‌کرد، له‌ به‌رامبه‌ردا خه‌لیفه‌ ئه‌بو‌به‌کر شه‌ری له‌گه‌ل کردن! هه‌رچی "هه‌لگه‌رانه‌وه‌کانی" ناو کورده‌کانیشه‌ چه‌ند فاکته‌ری خۆی هه‌بووه‌!!

یه‌ک: هه‌لگه‌رانه‌وه‌کان زیاتر له‌ ده‌قه‌ری ده‌ره‌وه‌ی ولاتی کوردان بووه‌،

١- ئه‌م بابته‌ له‌ بابته‌ی شه‌شم، دا باسکراوه‌.

لهو نیووش، لیږه و لهوی کاریکه ری ئایینی کۆن له لایهک، وروژاندنی مهسه لهکه زیاتر به دهست ئه و کهسانه وه بووه، که بهرژه وهندیان له دهسه لاتی ساسانی یا خود رۆمانی بووه؟!

دوو: ماوهی موسلمان بوونه که ئه وهنده نه بووه، ئیسلام ته و او کاریکه ری خوئی له سه ره هه موو تاکی ده قهره که بکات، ئه مه و له هه ندی کاتدا به تایبه تی له پاش خه لافه تی عومه ر، یا خیبوونه کان " ریفرومی - چاکسازی " بوونه، هه ندی له خه لکی ده قهره که ویستویانه ئیسلام ته و او بهرێک و پێکی په پیره و بکری.

بابهتی دووهم

به عه ره بکردنی ولاتی کوردان

خویندنه وه و دیتنی میژووی کۆن به عه قلیهت و پیوه ری ئه مپۆ، یه کی له و کاره ساتانه یه، که هه ره شه له عیلمیهت و ئه کادیمییهت ده کات، له لایه کی تر له پووی زانستی ه وه ده بی شته کان به پیوه ری بیرو که که لیک بدریته وه.

بۆ نمونه، که باسی ئیسلام ده کری، ده بی به گویره ی بنه ماکان و دیدی ئیسلام له ئیسلام پروانری. هه ره ها که باس له عه لمانیهت ده کری ده بی دیدی عه لمانی بۆ بنه ماکانی عه لمانیهت په پره و بکری.

ئیسلام، که عه ره بایه تی به په تایه کی بوگه ن و ئاژاوه دابنی، چۆن ده کری مروفیکی موسلمان خه بات له پیناوی بوژاندنه وه ی عه ره بایه تی بکات؟! کاک شوان له لاپه ره (٢٥٥) هه تا لاپه ره (٢٦٥) ده یه وی واپیشانبدا، که ئیسلام رۆلی سه ره کی بینیه وه له به عه ره بکردنی ولاتی کوردان، زۆر نووسه ره به ره له شوان، وه ک جه مال نه به ز، ره فیه ق ساییر، خه لیل ئیسماعیل، جه زا توفیه ق و ئیدی، بانگه شه ی ئه وه ده که ن، که پرۆسه ی به عه ره بکردنی کوردستان، هاوکات بووه له گه ل هاتنی سوپای ئیسلام بۆ ولاتی کوردان.

بابزانین ده بی راست بی به ره له ئیسلام، عه ره ب له ولاتی کوردان نه بوونه؟! له سه ره چاوه میژووی و جوگرافیه کان وه ک: "فتوح البلدان"، "تاریخ الطبری"، "المسالك و الممالک"، "مروج الذهب"، "الکامل فی التاریخ"، "البداية و النهایة"، "صبح الاعشی"، "صورة الارض"،.. هتد

باس لهوه دهکری، که بێجگه له کورد، فارس و رۆم و یۆنانی و ئهرمهنی و عهرهب، پێش هاتنی سوپای ئیسلام له ولاتی کوردان ژیاون. (طبری) و (ابن کثیر) باس لهوه دهکهن، که په یوه هندی له نێوان ساسانیهکان و عهرهبهکان ههبووه، ههروهها له "الکامل" دا هاتووه، که په یوه هندی عهسکه ریش له نێوان (شایه زده برد) و (مونزری کورپی نه عمانی) عهرهبی مهناززه ههبووه، هه ره ئهو په یوه هندیهش به نه زهری حهسه ن شه مسانی وایکردووه، که عهرهب به رهو ئه قلیمی جهزیره بێن. هینری فیلد له "جنوب کردستان" ده نووسی: زۆربه ی ئهو عهرهبانه ی به رهو ئه قلیمی جهزیره ده هاتن مه ردار بوون، ئهسته خری له "المسالک و الممالک" هه ره ئهو حالته دوباره دهکاته وه و ده نووسی: (ئهو عهرهبانه زیاتر مه ر و ئه سپیان هه بوو، نهک حوشتی)، ابن فقیه ده نووسی: که "عهرهب پێش ئیسلام گه یشت بوونه شه هره زوور"⁽¹⁾ ههروهها له ناوچه ی (نامه د) کۆمه لی عهرهبی قه بیله ی (به کر) و (هه زر) له پێش ئیسلام هه بوونه، هه تا ناوی "دیاریه کر" یا خود "دیاری مضر" ده گه رێته وه بۆ بوونی ئهو قه بیلانه له ناوچه که دا. ئه م دیارده یه پالی به هندی نووسه ر، وهک مه سعودی و هندی نووسه ری هاوچه رخ بنی، که هه ره نهک "دیاریه کر" به به شیك له خاکی عهرهب دا بنین، به لکو بنه چه ی کوردیش بگه رێننه وه بۆ عهرهب⁽²⁾ !!

ئه م دیارده یه زۆر سه یر نیه له میژوودا، چونکه هه تا کوردهکانیش له کۆندا له زۆر به شی خاکی فارسی دا هه بوونه، زۆمهکانی کورد، هۆبهکانی

1- مختصر کتاب البلدان، ص 130، ن عب الله: مرقع الاکرد و کردستان، ص 56.

2- سه لام ناوخۆش، سیکوچکه ی هه رهس، به شی دووه م.

کورد له ده‌قه‌ره‌کانی فارس و ئازربایجان و ئهرمه‌نیا له کۆندا دیاردیه‌کی سروشتی بووه، ئیستاش کورد له ئوردن و یه‌مه‌ن و میسر هه‌یه، ده‌بی عه‌ره‌ب بڵێن کورد داگیر که‌رن و هاتونه و لاتی عه‌ره‌ب داگیر بکه‌ن!!

با بگه‌ڕینه‌وه سه‌ر سوپای ئیسلام و پرۆسه‌ی به‌عه‌ره‌بکردنی و لاتی کوردان، کاک شوان ده‌نووسی: "هاوشان له‌گه‌ڵ پرۆسه‌ی له‌شکرکێشی و ده‌ست به‌سه‌راگرتنی هه‌ریمه‌ کوردنشینه‌کان، ده‌ولته‌تی خه‌لافه‌تی عه‌ره‌بی ئیسلامی سیاسی، به‌عه‌ره‌بکردنی پیاده‌ ده‌کرد، ئه‌ویش به‌ نیشه‌جی کردنی هۆزه عه‌ره‌به‌کانی نیمچه‌ دورگه‌ی عه‌ره‌بی له‌ هه‌ریمه‌ داگیرکراوه‌کان^(١).

کاک شوان وا پیشانده‌دا، که‌ ئه‌م ده‌قه‌ له "فتوح البلدان-ل ١٨٢" و "الخراج و صناعة الکتابه-ل ٣١٥" هاتوه....

له‌م ده‌قه‌دا کاک شوان زۆر شت ده‌گوێی، یه‌ک: "ئیسلامی سیاسی"، چه‌مکێکی نوێیه‌ به‌ هیچ جوړی له‌و دوو سه‌رچاوه‌ نه‌هاتوه، دوو: به‌عه‌ره‌بکردنی نوێیه؛ ئه‌وسا نووسه‌رانی ئه‌وکاته هاتنی سوپای ئیسلام بۆ ده‌ره‌وه‌ی دورگه‌ی عه‌ره‌بی، به‌ "عه‌ره‌بکردن" یان دانه‌ده‌نا، سی: کاک شوان (فتح) به‌ (داگیرکردن) ده‌زانێ که‌چی "فتح" له‌ تیروانینی ئیسلامیدا به‌ (پزگارکردن) دی، پۆژه‌یانیش له‌ "په‌شه‌ خاک" (فتح) به‌ داگیرکردن ده‌بینی، ره‌فیق ساییرییش له‌ "به‌ره‌و میژوو" و "ئیمپراتۆری لم" هه‌ر نه‌و پاره‌ی هه‌یه. ئه‌ری پسیپۆرانی میژوو: کورد و لاتی کوردان ئازاد و رزگاربوون؛ هه‌تا ئیسلام داگیری بکات، یان پێچه‌وانه‌ له‌ لایه‌ن رۆم و ساسانیه‌وه‌ داگیر کرابوون و ئیسلام هات پزگاری کردن؟! کاک شوان له‌و چه‌ند لاپه‌ره‌ی تایبه‌ته‌ به‌ "به‌عه‌ره‌بکردنی کوردستان" چه‌نده‌ها هۆکار

١- شوان عوسمان، ل ٢٥٥.

دهخاته پوو، گوايه "به عه ره بگردنى كوردستان" چه ندين مه بهست و مه رامى له پشته وه بووه، وهك:

- ۱- جىگىر كردنى دهسه لاتی رامیاری دهوله تی خه لافه ت.
- ۲- داگیر كردنى عهسكهرى، ئه ویش به دامه زراندى ئوردوی سه ربازی.
- ۳- مسؤگه ر كردنى دهستكه وتى ئابوورى.
- ۴- مه بهستى ئایینی و سه پاندى زمانى عه ره بی.
- ۵- به رپا كردنى دهسه لاتی چاودیری به سه ر جم و جوئی كوردان.
- ۶- هو كاری كو مه لایه تی و رزگار بوون له كیشه ی ناوخوی كو مه لگای عه ره بی^(۱).

له نه زه رى كاك شوان، ئه م هو كاران هه موویان به یه كه وه بوونه هو ی ئه وه ی، كه جار ی سیاسه تی به عه ره بگردنى هه ریمه داگیر كراوه كان بدن.

جار ی به ر له هه موو شتی، هاتنى سوپای ئیسلام به هیچ جو ری بو به عه ره بگردنى كوردستان نه بووه، به لكو بو به ئیسلام بو نی كو مه لگه و كه لتور و ئایین و تاكى كورد بووه. دهوله تی خه لافه ت دهوله تی دهسه لاتی عه ره ب نه بووه، به لكو دهوله تی سه رجه م موسلمانان بووه، ئه و دهوله ته له سه رده می خه لیفه ی ئیسلامدا، شه ری دهسه لاتی عه ره بی كرد، كه ناماده نه بوو (زه كات) به هه ژارانى دهوله تی ئیسلامی بدات. له گه ل موسلمان بوونی كورد، كورد بووه به شیك له ئوممه ی ئیسلامی. له و پیودانگه وه، كورد به شیك بووه له رامیاری دهوله تی ئیسلامی، پاراستنى دهوله تی خه لافه تیش به شیك بووه له ئه ركی كورد له هه مبه ر سوپای داگیر كاری ساسانى و پومی، بوونی ئوردوی عهسكهری له ناوه وه و

ده‌روه‌ی شاره‌كان له سه‌ره‌تای پزگارکردنی كوردستان، له ده‌سه‌لاتی ساسانی و رۆمی و ده‌ست و پێوه‌نده‌كانیان، پێویستییه‌کی عه‌سكهری و نه‌منی؛ هه‌ر ده‌سه‌لاتی‌کی نوێیه، ئیسلام نه‌ك هه‌ر نه‌منی مروّقی موسلمانان له‌ لا گرنه‌گه، به‌لكو پاراستنی نه‌منی و سه‌لامه‌تی "اهل الذمه" ش له ئه‌ستۆی ده‌سه‌لاتی ئیسلامیه، هه‌ندی له پۆژه‌لاتناسه‌كان و نوسه‌رانی ناچه‌زی ئیسلام بانگه‌شه‌ی ئه‌وه ده‌كهن، كه مه‌به‌ست له فتوحاتی ئیسلامیدا، دا‌بین كردنی ئابوری و به‌ده‌ست هێنانی تالان و ده‌ستكه‌وت بووه. خه‌لیفه‌ی ئیسلام عومه‌ری كو‌ری خه‌تاب هه‌موو جیهانی ئیسلامی له ژێر ده‌ست بوو، به‌لام خو‌ی یه‌كی له هه‌ژارانی ده‌وله‌تی خه‌لافه‌تی خو‌ی بوو، یه‌كی له والیه‌كانی ئه‌قلیمی جه‌زیره، كه (عومه‌یر) بوو، یه‌كی له هه‌ژارانه‌ بوو، كه خه‌لیفه‌ عومه‌ر سه‌د دیناری له بوودجه‌ی ده‌وله‌ت پێدا، ئه‌ویش هه‌ر هه‌مووی به‌سه‌ر هه‌ژارانی كورد دا‌به‌شكرد⁽¹⁾.

ئهو ده‌ستكه‌وته‌ی له‌شه‌ر به‌ ده‌ست موسلمانان ده‌كه‌وی، به‌ پێی سوره‌تی (الأنفال)، هه‌ر خوا و پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بۆیان هه‌یه چۆن چۆنی دا‌به‌شی بکه‌ن.

راسته ده‌قه‌ری كوردی له ده‌قه‌ری تر له هه‌ندی شت ده‌وله‌مه‌ندتر بووه، به‌لام به‌ره‌می ده‌قه‌ری كوردی له عه‌ره‌ب خه‌رج نه‌ده‌كرا و كوردی ئی بی‌به‌ش بکری، وه‌ك ساسانیه‌كان و رۆمه‌كان وه‌یان ده‌كرد.

هه‌رچی مه‌سه‌له‌ی زمانه، كاك شوان وه‌ك فاكته‌ری‌کی سه‌پاندنی ده‌سه‌لاتی عه‌ره‌بی ده‌بینی، هه‌رگیز موسلمانه‌كانی سه‌رده‌می خه‌لافه‌ت، جوورنه‌تی ئه‌وه‌یان نه‌كردووه، كه زمانی قورئان (به‌ دیدی‌کی قه‌ومی) به‌سه‌ر

۱- بره‌وه‌ حه‌سه‌ن عمود، كوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامی دا.

گهلانی عه‌ره‌ب دا بسه‌پینن، چونکه ره‌تکردنه‌وه‌ی زمانی کوردی و هر زمانیکی تر؛ ره‌تکردنه‌وه‌ی نایه‌تیکی مه‌زنی خوی گه‌وره‌یه!!

هیچ به‌لگه‌یه‌ک له ئارادا نیه، که زمانی کوردی پیش به موسلمانبوونی کورد، هیچ پۆلئیکی هه‌بووبی، ئەمه‌ش سه‌یر نیه، چونکه له ماوه‌ی نیتوان (۵۵۰ پ.ز) هه‌تا (۶۳۷ ن) کورد هیچ ده‌سه‌لاتئیکی سیاسی نه‌بووه، هه‌تا زمانی کوردی له دام و ده‌زگا‌کان به‌کار بی.

هیچ سه‌رچاوه‌یه‌کش نیه، که بیسه‌لمینئێ زمانی (ئاوئستا) زمانی کوردی بووبی، هه‌تا زۆر ژێده‌ر دو‌پاتی ده‌کن، که زمانی (ئاوئستا) زمانیکی تایبه‌ت به خودی زه‌رده‌شت بووه، خه‌لک له پاشان له (زه‌ند) و (پازه‌ند) له زه‌رده‌شتیه‌ت گه‌یشتوون!! هه‌روه‌ها هر له ریگای زمانی عه‌ره‌بییه‌وه، ئەلفبای کوردی له‌سه‌ر ئەلفبای عه‌ره‌بی دامه‌زراوه، هیچ سه‌رچاوه‌یه‌کی‌ش نیه جه‌خت له له‌سه‌ر هه‌بوونی ئەلف بایه‌کی کوردی به‌ر له نیسلام بکات؟ ئەه‌گه‌ر هه‌شبووبی له کاتی تالان‌بووی ساسانیدا له‌ناوچوووه یان ئەوه‌نده ده‌سه‌لاتی نه‌بووه.

هه‌روه‌ها ئەه‌گه‌ر عه‌ره‌به موسلمانه‌کان مه‌به‌ستیان بووبی له ریگای زمانی قورئانه‌وه پ‌رۆسه‌ی به‌عه‌ره‌ب‌کردنی ولاتی کوردان بسه‌پینن، ئەوا ده‌بوو له‌ماوه‌ی ئەو چوارده‌ سه‌ده‌یه‌دا، کورد له غه‌یری عه‌ره‌بی هیچ زمانیکی تری نه‌زانیبوایه‌؟!

هه‌روه‌ها ده‌بوایه نیسلامییه‌کانی کورد هه‌رگیز "به زمانی کوردی" قورئانیان را‌فه نه‌کردبوایه‌؟!

هه‌رگیز له نیسلام دا نیه، که‌س ره‌گه‌زی خۆی بگۆڕی و خۆی بکا به "عه‌ره‌ب"، چونکه "کورد بوون" نایه‌تیکی خودایییه، ئەمه و ئەه‌گه‌ر کورد

هینده دژه عه‌ره‌ب بووبان، سه‌ر کرده کورده‌کان (به‌شانازیه‌وه) ره‌گه‌زی خۆیان بۆ موسلمانه عه‌ره‌به‌کان نه‌ده‌گه‌راندوه؟! که‌سیکی وه‌ک خالی‌دی کورپی وه‌لید، که هیچ نه‌وه‌ی له‌دوا به‌جی نه‌ماوه، به‌لام هه‌ندی له سه‌رانی کورد زی‌دی بنه‌ماله‌ی خۆیان گه‌راندۆته‌وه بۆ ئه‌و^(١)!

عه‌ره‌به‌کانی پێشوو، ئه‌وانه‌ی ئیسلام له‌گه‌لیان تیکه‌ل بوو، ئه‌و نه‌وه قورئانییه بوون، که شانازی هه‌موو موسلمانێکن، هه‌ر له‌و پوانگه‌وه‌ش بووه که سه‌ران و زانایانی کورد بنه‌چه‌ی خۆیان بردۆته سه‌ر ئه‌وان. هه‌رچی زۆربه‌ی عه‌ره‌بی نه‌مپۆیه له‌ لایه‌ن زۆربه‌ی کورده‌وه ره‌مزێ داگیرکردن و چه‌وساندنه‌وه‌ن، چونکه به‌ کورتی له "ئیسلام" لایان داوه، بۆیه هیچ کوردی نه‌مپۆ، نه‌ک شانازی به‌وه ناکات، که ئه‌صلی عه‌ره‌بی بی، به‌لکو ئاماده‌یه له زی‌دی خۆی به‌پرووت و قوتی ده‌ربچی، به‌لام نه‌بیته عه‌ره‌ب!!

هه‌رچی کاک شوان (عه‌ره‌بی موسلمان)ی سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ر ﷺ و خه‌لافه‌ت له‌گه‌ل (عه‌ره‌بی به‌عس) له‌یه‌ک جیا ناکاته‌وه، له‌مه‌شدا ئامانجی خۆی هه‌یه، ده‌یه‌وی به‌ نه‌وه‌ی نوێی کورد بلی، جیاوازییه‌ک نیه، هه‌ردووکی هه‌ر داگیرکارن!!

هه‌ردووک هه‌ر به شمشیر هاتونه‌ته کوردستان؟! ئه‌مه‌یه عه‌قلیه‌تی مه‌عریفی ئه‌کادیمیه‌تی کاک شوان و لیژنه‌ی گفتوگۆکه‌ی؟!!

کورد، که بووه به‌ به‌شیک له ئیسلام، هه‌ر خۆی داکوکی له خاکی خۆی کردووه، ئه‌مه‌ش هه‌ر به‌ر له هاتنی سوپای ئیسلام بۆ هه‌رێمه‌کانیان به‌رپا بووه!

١- بۆ زیاتر ته‌ماشای شه‌ره‌فنامه بکه.

جابان و مهيمون و ديلمي سه جابه، كه چهندهها سال به نهيني موسلمانيتي خويان پاراستوو، له هه مان كاتيش له ناو سوپاي ساساني دا بوونه، دهگه پيتهوه بو ئه و عه قلييه ته مه عريفى و عه سكه ريه ي ئه و موسلمانان كوردانه ي بهرايى، كه كوردهكانى جيبال و جهزيره موسلمان بوون، بيگومان به شداريان له سوپاي ئيسلام دا كردوو. ههروهها به پيى لوژيك سه رانى ساساني و روماني و هه ندى له ئاغاي كورد، كه به رژه وهنديان له گه ل سه رانى ساساني و روماني دا بووه، هه ندى جم و جوئى سه ربازيان كردوو، سوپاي ئيسلام ناچار بووه چاوديريان بخاته سه ر، سه ربازيكى موسلمان ناتواني چاوديري ماليكى موسلمان بكات، چونكه نه ك هه ر پاراستنى ئه م ماله موسلمانان، به لكو پاراستنى مالى ئه و گاورانه شى له ئه ستويه، كه له قه له مپه روى ده سه لاتى ئيسلامى دان!!

به لگه يه كى لوژيكى بو كاك شوان ده هينمه وه، پاشا راپه رين ئه ركى سه رشانى هه موو "كوردىكى دلسوز" نه بوو، كه چاوديري نه ياراني كورد بكات بو ئه وى ته ناهى و ئاسايش به رقه رار بي؟!

كي شه ي كو مه لايه تى و ناكو كى نيوان تيره و هوزه كان ديارده يه كى سه روشتى بووه، ئه و كي شه يه هه ر له ناو عه ره بدا نه بووه، به لكو هه تا له ناو ساساني و روم و كورده كانيش دا هه بووه، له نيوان ساسانيه كان؛ ئاريشه كان هه ر ته نيا له نيو هوزه كاندا نه بووه، به لكو له نيو قه له مپه روى ده سه لاتيشدا به رپا بووه.

بو نمونه ساسانيه كان، ململانييه كى زوريان له سه ر ده سه لات هه بوو و تووشى گيچه لى ببون. له ماوه ي ته نيا هه شت سالدا ۶۲۸ز تا ۶۳۶ز نو پاشا و دوو شازن فه رمانه واييان كرد.. ته نيا له سالى ۶۳۴ز دا پينج

شا و شازن فرمانپه‌واییان کرد^(١). بیژهنه‌تیه‌کانیش به‌هه‌مان ده‌ردی ساسانیه‌کان چو بوون، له‌لایه‌که‌وه شه‌ر پێرژه‌ی له‌به‌ر پێریبون، له‌لایه‌کی تریشه‌وه توشی زنجیره‌یه‌که ناکۆکی ئایینی و دابه‌ش بوونی که‌نیه‌سه بیون^(٢). ئەمه و هه‌روه‌ک له‌ زۆربه‌ی سه‌رچاوه‌ کۆنه‌کاندا هاتووه، که‌ گاور و جوله‌که‌ له‌ قه‌له‌مه‌رهبی ساسانیدا له‌ په‌وشیکی زۆر ناخۆشدا بوونه، بێگومان کورده‌ غه‌یره‌ گاوره‌کانیش له‌ ژێر ده‌سه‌لاتی رۆمانه‌کان - بیژهنه‌تیه‌یه‌کان - دا باریان خراپ بوو!

ئهمه و زه‌رده‌شتیه‌ت "ئایینی په‌رسی" ده‌وله‌تی ساسانی بوو، مه‌سیحیه‌تیش "ئایینی په‌رسی" ده‌وله‌تی بیژهنه‌تی بووه، جا ئەگه‌ر له‌ دوو ده‌وله‌تی "شارستانی" و "ئایینی" ئه‌و هه‌موو کێشه‌ ئایینی و مه‌زه‌بی و نه‌توه‌یی و کۆمه‌لایه‌تییه‌ به‌رپایی، بێگومان له‌ دورگی عه‌ره‌بی، که‌ بته‌په‌ستی عیباده‌ت بووه، په‌وشی کۆمه‌لایه‌تی خراپتر بووه. هه‌ر له‌ کۆنه‌وه هه‌تا رۆژگاری ئەمه‌رۆش، چه‌نده‌ها هۆز و تیره، ناچار له‌به‌ر هه‌ندی کێشه‌ی تیره‌گه‌ری و هه‌ندی ئاریشه‌ی کۆمه‌لایه‌تی، زیندی خۆیان به‌جیه‌شتوووه.

کاک شوان ده‌یه‌وی ئه‌و دیارده‌شی به‌هۆکار و فاکته‌ریکی دی به‌عه‌ره‌بکردنی کوردستان بزانی؟ بۆچی هه‌ر کوردستان؟ ده‌بی نه‌هاتین بۆ ولاتی فارس و پۆم؟! ئەگه‌ر ئه‌وانه‌ به‌ناوی "داگیرکردن" و "عه‌ره‌بکردن" هاتین، ئه‌وه‌ ده‌بوو هه‌ر گاڤ له‌گه‌ل کورد له‌ کێشه‌دا بووبان؟!

١- بۆ زانیاری زیاتر بڕوانه: مفید رائف محمود العابد: معالم تاریخ الدوله‌ الساسانیه، عصر الاکاسره

٢٢٦-٦٥١.

٢- بڕوانه‌ خه‌سره‌ گۆزان، کوردستان له‌ مێژوودا.

ديارده‌ى موسلمانىتى كورد، ميژوويكى نووى بو كورد تومار كردووه، هر هيج نه‌بى بهر له‌وه‌ى كورد موسلمان بى، به‌شيكى زه‌رده‌شتى، به‌شيكى ناگر په‌رست، به‌شيكى مانى، به‌شيكى مه‌زده‌كى.. به‌شيكيش گاور و به‌شيكى (مه‌سيحى) بووه. هيج كام له‌م دينانه‌ش (دينى قه‌ومى) نه‌بوون وه‌ك هه‌ندى بانگه‌شه‌ى بو ده‌كهن، كوردستانيش به‌شيكى له‌ده‌ست ساسانى (كه هه‌ندى ئه‌وانيش به‌كورد داده‌نن!) ^(١)، به‌شيكى له‌ده‌ست بيزه‌نتيان بوو، ئه‌و دوو ده‌سه‌لاته‌ش چه‌نده‌ها سال بوو شه‌رى يه‌كتريان ده‌كرد.. به‌لام ئىسلام زۆربه‌ى هه‌ره زۆرى كوردى به ئىسلام ناشنا كرد، كوردستانيش كه‌وته‌وه ژي‌ر ده‌سه‌لاتى خودى كورد.

ئه‌گه‌ر ئىسلام، عه‌ره‌بايه‌تى بو‌ايه، بو‌چى ده‌سه‌لاتى خي‌له‌كى عه‌ره‌بى، پيش كورد شه‌رى "ئىسلام" يان ده‌كرد؟! له راستيدا نه‌ك هر ده‌سه‌لاتى عه‌ره‌بى شارى، به‌لكو ده‌سه‌لاتى خي‌له‌كى و په‌وه‌ندى عه‌ره‌بى، باش له‌وه‌ حالى ببون، كه ئىسلام نه‌ريى (نه‌فى) ده‌سه‌لاتى ناشه‌رى ئه‌وان به‌سەر مرو‌قفه‌وه ره‌تده‌كاته‌وه.

هر له‌و پي‌ودانگه‌وه، نه‌ك هر عه‌ره‌بى نيمچه دورگه‌ى عه‌ره‌بى شه‌رى ئىسلاميان كردووه، به‌لكو عه‌ره‌بى مه‌سيحى ده‌ره‌وه‌ى نيمچه دورگه‌ش، شه‌رى ئىسلاميان كردووه، هر كاك شو‌ان خو‌ى له لاپه‌ره (١٥٢) له باره‌ى گيرانى (تكريت) ده‌نووسى:

"زۆر له ميژوونوسان له‌سەر ئه‌وه كۆكن، كه گيرانى تكريت له سالى ١٦ك/٦٣٧ز دابووه، كاتيك هه‌واڤ گه‌يشت به (سعد بن ابي وقاص)، كه خه‌لكى موصل و كورده شه‌ارجه‌كان و هه‌ندى هۆزى عه‌ره‌ب به هاره‌لى سوپايه‌كى بيزه‌نطى

١- شاسوار هه‌رشه‌مى: ميژووى ناراميه‌كان له كوردستان، ل ٣٩.

به فرماندهی (نه نطق) له تكریت ئۆردویان خستوه، سه عد نامه یه کی بۆ خلیفه (عومەر) نارد و ئاگاداری کردهوه^(١).

هر لیڤهوه دهکری پراستییهکی مهزن بووژینین، ئه ویش ئه وهیه، که ئیسلام به هیچ جوړی ده مارگیری عه ره بی قه بول نه کردهوه، ئه وانهی له دیدگای عه ره بایه تییه وه له ئیسلام ده روانن، عه ره بایه تی به ئیسلام ده بینن، ته واو له ئیسلام نه گه یشتوون.

نکولی ناکری، که هندی شۆفینی عه ره ب هر ره خنه یه که له "عه ره بایه تی" و "زمانی عه ره بی"، به زه ندیق و شعوبیه ت له قه له م ده دن. هه ره ها ره گه زی عه ره ب و زمانی عه ره بی له لایه که له ئایین به رزتر ده بینن، ئه وه تا (ساع نه لحه سه ری) باوه ری وایه، که عه ره بایه تی له ئایین به هیز تره و ره گیکی توندتری له ئایین هیه، پاسا وه که شی بۆ رایه که ی خو ی ئه وه یه، که عه ره ب هر به عه ره ب مایه وه، هه ره چه نده سی دینی ئاسمانی جیهانی (جوله کایه تی، فه لایه تی، ئیسلام) له ده قه ر و زی دی ئه وان سه ری هه لدا وه، له لایه کی دی که سانی دی به جوړیکی تر، عه ره بایه تی به "جه وه ری" ئیسلام ده بینن، به زاری پیغه مبه ر ﷺ بانگه شه ده کن، که عه ره ب چاکه ی به سه ر غه یره عه ره به وه هیه به وه ی "پیغه مبه ر ﷺ خو ی عه ره به، قورئان به عه ره بییه، زمانی ئه هلی به هه شتیش عه ره بییه!"^(٢) ئه مه ش ته واو پیچه وانهی بنه ماکانی ئیسلامه، پیغه مبه ریش ﷺ هه ره له حه جی مآلئاوایی ده فه رموی: "نه عه ره ب فه زلی به سه ر غه یره عه ره به وه هیه، نه به پیچه وانه ش". کاک شو انیش، که چه ند ئایه تی ده هیئتیه وه

١- شوان عوسمان، ل ١٥٣.

٢- بروانه محمد سلام، شۆفینییه تی عه ره ب له مپه ره له به ر ده م چاره سه ری مه سه له ی کورد.

بهوی قورئان به زمانی عه ره بی دابه زیوه؛ هیچ له راستی ناگوپی، به لی قورئان به زمانی عه ره بییه، به لام هر له قورئاندا هاتوو، که بچی قورئان به عه ره بییه، له نایه تیکدا هاتوو: "..... لعلکم تعقلون!! نایا ئەمه به فهزلی عه رب و عه ره بایه تی و په سهندی عه رب به سه ره غه یری عه رب دی؟!"

هر لیروهه پرسیاریک له کاک شوان ده کم، ئەگه ره گومانی به پریت له جیی خوئی بی، ده بویه له زه مه نی ناسیونالیزم دا عه رب له هه مو گه لانی دی نیسلامی تر بوان؟! ئەری لهو (۲۱) ده ولته عه ره بییه ئەمرو کامه یان دژی "ده سه لاتی نیسلامی، ده ولته تی نیسلامی، شه ریعه تی نیسلامی، بیری نیسلامی.. نییه؟! هه روه ها کام له م ریخراوه نیسلامیانه ی لهو (۲۱) ده ولته ناسیونالیسته ی ولتانی عه ره بی، دژی ده سه لاتی ناسیونالیستی نادینی عه ره بی نییه؟! ئەری زیندانه کانی ئەو ده ولته تانه له سه دا نو هه تی نیسلامی تیدا نییه!؟"

له چه رخ (ئه نته رنیت) لوژیک زور گرنگه، هه ندی شتی پی شوو هه بکری، به لام چی ده که ی له گه ل عه قلیه تی "بشفری هر بزنه؟! ئەوه نده ش ده لیم: "عه قلیه تی نه عامه ش" به سه ره چوو، عه قلیه تی "شه سه ته کانیش" به سه ره چوو، هه رچی بو تری "به چه پله" وه لام بدریته وه؟! نیسلام زور مه زتره له وه ی له بوتقه ی "عه ره بایه تی" بچوک بکریته وه؟! شه ره تیروانی عه ره بی له به رامبه ر تیروانی نیسلامی دا بنری؟! له ده ره وه، به سه دان توژی نه وه و کتیب له سه ره چه نده ها لایه نی نیسلام ئەه نه جامه دری، ئەفسوس له زانکویه کی وه ک زانکوی سلیمانی "ماسته ر

نامه يهك" ته رخانبكري بۆ ديتنى ئيسلام له عه ره بايه تي! به لام چي دهكهي نه وه نهو رۆژه لاته يه، كه نه مېرۆ له سه ر هيچ نيه ته نيا چا وليك ه ري شته سوا وه كان و مردو وه كان نه بيت.

له جيهاني نه مېرۆ باس له كو مه لگه ي مه ده ني و مملاني ني ژياره كان و گفتوگو و دا يه لوكي نيوان ژياره كان و ئايينه كان ده كرى.. هر له هه موو نه و با به تانه، ئيسلام چ له پۆژئاوا، يان پۆژه لاته به شيكي هه ره گرنگي نه و پرسه جيهاني يانه دا گير ده كات؟!

بابهتی سیهم

رهوشی ئایینی و سیاسی کورد پیش ئیسلام

یه کهم: رهوشی ئایینی

یهکی له ئەدگارە ھەرە کرێتەکانی نیمچە دورگەیی عەرەب بپەرستی بوو، بەلام له ژێدەرە میژووییەکانەو دەردەکەوی، که زۆریە گیەلانی کۆن بپەرست بوونە، سەبارەت بە بپەرستی کوردیش، کاک شوان دەنوسی:

چەند بەلگە یە کمان له ھەگبەیی لاپەرەکانی میژوو لەبەر دەست دایە، (جرجیس) ناویک دەبیتتە پادشای موسڵ و خەلکی دەقەری جەزیرە بوو، پیاویکی توند و تیژ و یاخی بوو، ئەم پادشایە بپەرست بوو و خەلکیشی ناچار کردوو، که بت بپەرستن، ھەرەھا بپەرستی له شارەزوریش دا بوونی ھەبوو^(١) ھەرەھا (شەمەستانی) دەنوسی، که له ھەندی دیاردەیی سروشتی وەك خۆر، ئاگر و بروسک-بتیان بۆ دروست دەکرا و دەپەرستان!

ئەمە و (زرقانی) و (میترايي) دوو دینی کۆنی دەقەری ئێران، ژێدەرەکان ئاماژە بەو دەکەن کورد، بەر له زەردەشتییەت، لەسەر ئەو دوو دینە بوونە، ھەتا ھەندی بۆ ئەو دەوای ئیزیدیاتی بکەنە دینیکی کۆنی کورد، ئەو (میترايي) دەکەنە بنەمای ئیزیدیاتی، ئەمەش ئەو دەگەینە، که کوردیش بەر لەو یەخخوا بوو بن، چەند خوداوەندیکیان ھەبوو و بپەرست بوونە.. ئەمەش بەشیک بوو له کەلتوری کۆنی کورد!

له قورئاندا چەندەھا ئایەت ھەن باس لەو دەکەن، که خوای گەرە بۆ

هەر نه ته وه یه که پیغه مبه ریکی به زمانی خو یان بو ناردوون^(١). به واتای کوردیش وه که هەر نه ته وه یه کی دی پیغه مبه ری خو ی هه بووه، به لام کی بووه ئەمه پرسیاریکه وه لامی ئاسان نی یه. ئەگەر بلین زه رده شت؟ کام زه رده شت؟ ئەری (ئاویستا) کتیبیکی پیروزی کوردی بووه؟! له یه که نزیکي گهلانی ولاتی ئاریان وه که کورد، فارس، ئەخمینی، ئەشکانی، فیرسی.. له لایه که، له لایه که تر به حوکمی ئەوه ی ئەم گهلانه هه موو له قوناغیکی ژیا نیاندا زه رده شتی بوونه، بویه حوکمی یه کلاکه ره وه ئاسان نیه. ناتوانین بلین زه رده شت پیغه مبه ریکی نه ته وه یی کورد بووه؟! هەر له پوانگهی رودا وه کانی میژووییه وه، ناکری بلین ئەخمینی و فیرسی و ساسانی هه موو کورد بوونه؟! ئەمه ته نها چهند ئاماژه یه کن و چی تر نه، هه ره ها ده روزه یه کن بو زیاتر تیگه یشتن له ره وش ی ئایینی کورد پیش نیسلام.

له پاش زرقانیهت و میترا یی، زه رده شتی هت له ناو کورد په یدا بووه. زۆر له سه رچا وه کان جه خت له سه ر ئەوه ده که ن، که زه رده شت له ده قه ری ورمی له دایک بووه، ورمی به شیکی کورد ستانه، ئەو زه رده شته ش گه ر کورد بی، واتای ئەوه نا گه یه نی، که کورد له ریگای زه رده شت خو یه وه بوونه ته زه رده شتی، چونکه هەر ژیده ره کان ده لین، که خه لکی ده قه ره که وایان له زه رده شت کردووه ده قه ره که به جی به یلی^(٢). ناکری

١- وَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا " (النحل ٣٦) هه ره ها " وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ " (ابراهیم - ٤).

٢- کورد گه لکی چیا یی و شوانکار و پیشه ی مه ر و مالات به ختو که ر بوونه، بویه بایه ختکی نه وتو یان به زه رده شتی هت نه دا وه و له سه ر ژیا نی جارانی خو یان به رده وام بوون، له نه زه ری خودی زه رده شت ئەمانه دتو په رست بوونه، پروانه د. په شاد میران، ره وش ی ئایینی و نه ته وه یی له کورد ستاندا، ل ٢٦.

نكولى له وه بكرى، كه زهرده شتیه ت ئاینیكى ئاسمانی بووه و زهرده شتیش پیغه مبهه بووه، ههروهه به حوكمی ئه وهی زهرده شتیه ت "ناگر" ی به شنیکی پیروژ ده زانی، ئه و پیروژ و ته قدیسه له پاشان بوته جوړیك له په رستن. ههروهه ساسانیه كان به تایبه تی له سه رده می شابوری دووم (٣٧٩-٣٠٩ز) دا هندی گوپانکاری له زهرده شتیدا كرد و بریاریدا ئاینه كونه كانیش -بت به رستی-، كه خهلكی لادی و چیانشینه كان پهیره ویان ده كرد، له خو بگریت^(١). به مجوره په یتا په یتا زهرده شتیه ت ئاسمانیه تی خو ی له ده ست دا، بووه به شیك له ده سه لاتی شاكانی ساسانی و پیاوانی ئاینی، یا خود مۆغه كان. به پای من لیروهه زهرده شتیه ت گوپردرا بوو به "ناگر په رستی" مه جوسی، نهك زهرده شتیه ت خو ی مه جوسیه ت بی^{|||}

به واتایه کی دی زهرده شتیه ت ئاینیكى ئاسمانی بووه، هه رچی "مه جوسیه ته" ئاینیكى مرۆفكرده ی ده سه لاتی ساسانی بوو!

له كاتی ولاتگیری ئیسلامیدا، كورد، نه ده وله تی مابوو، نه ئاینی خو ی مابوو، ئه وه ی هه بوو مه جوسیه ت بوو، نهك زهرده شتی. هه ر كاك شوان خو ی له چه ند ژیده ریكه وه باس له وه دهكات، كه چه نده ها ئاگردانی زهرده شتی له ده قه ری كوردی هه بوونه، هه ر بۆ نمونه، ده نووسی: ئاگردانیك له ده شتی شاهزور دۆزرایه ره^(٢). له ئوستانیکی (هه مه دان) رستاقی (فه رهان) - دوو ئاگردانی گه وره ی زهرده شتی ئی بووه، پاشماوه یه کی ئاگردانیکی زهرده شتی له شاری (كهنگاور)، ههروهه شاری (ئه شتر)

١- شوان عوسمان، ل ١٠٥ نعیش له کریستنسن، ول دیوران و ره شاد میران وه ریگرتوه.

٢- شوان عوسمان، ل ١٠٠

ئاگردانیکی زهردهشتی لیبووه^(۱)، ئەمه و ههتا ئاگردانی مهجوسهکان له ههولیریش ههبووه. یاقوتی حه‌مه‌وی شیعیکی ههجوی عبدالرحمن بن مستخلف- ناویکی نووسیوه، که ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر ئاگردانی زهردهشتی ده‌کات له ههولیر^(۲)

اريل دار الفسق حقا، فلا
يعتمد العاقل تعزیزها
لو لم یکن دار فسوق لما
اصبح بيت النار دهلیزها^(۳)

ئهمانه هه‌موو به‌لگه‌ن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی، که سوپای ئیسلام هاتۆته کوردستان، کورد له ژێر ده‌سه‌لاتی ساسانی له‌سه‌ر دینی ره‌سمی ده‌وله‌ت بوونه. به‌واتای مه‌جوسی ئاگر په‌رست بوونه، نه‌ک زهردهشتی خودا په‌رست، له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا خه‌لیفه‌ی ئیسلام عومه‌ری کوری خه‌تاب داوای له‌ سه‌رکرده‌کانی موسلمانان کردووه، که مامه‌له‌ی "ئه‌هلی کیتاب" یان له‌گه‌لدا بکری^(۳).

له‌ به‌رامبه‌ر ئه‌و گو‌پرانکاریه‌دا دوو بزافی نایینی- ریفرومی- چاککاری له‌ زهردهشتیه‌ت سه‌ریان هه‌لدا، (مانه‌ویه‌ت) یه‌کی له‌و بزافانه‌ بوو، که چیتر به‌ بنه‌ماکانی زهردهشتیه‌ت رازی نه‌بوو، دامه‌زیننه‌ری بزافه‌که (مانی فتک) که پیشتر بنه‌ماله‌که‌ی له‌سه‌ر ریبازی (مغتسله) بوون، به‌لام (مانی) خۆی

۱- شوان عوسمان، ل ۱۰۰
 ۲- هه‌مان سه‌رچاوه و لایه‌ره.
 ۳- کارل بروکلمان، تاریخ الشعوب الاسلامیه، ل ۷۹.

ببوه زهردهشتی^(١). ئەو زهردهشتییهی ساسانیهکان و مۆغهکان بانگهشهیان بۆ دهکرد، وهلامی پرسیارهکانی کهسانی وهک (مانی) نهدهدایهوه، بۆیه مانی بزاقیکی بهناوی خووی بهرپا کرد، شهنگستهکانی ریبازهکی "تیکه" بوو له زهردهشتیهت ومهسیحیهت و بوزیهت، (مانی) بانگهشهی ئهوهی دهکرد، که ئەو "مهسیحی پهسهنه"^(٢) و ئەمەش ئهوه دهگهیهنێ، که مهسیحیهت زۆر کاری له ریبازهکی کردوه، ههتا ئهویش باوهپی به "باوهپی سییانه- عقیده التثلثیث" ههبوو، (شاپور) بهرگهی پابهکانی (مانی) نهگرت و دهسگری کرد و له دهقهری دهولتهتی ساسانی دووری خستهوه. ئەمه وهنهبی رۆمه مهسیحیهکانی دهقهری جهزیرهش بهرگهی مانهویهتیان گرتبێ، ئەمەش دهگهپرتهوه بۆ نهگهری ئهوهی، که زهردهشتیهت و مهسیحیهت، ئەوسا دوو دینی پهسمی دهولتهتی ساسانی و پۆمی بوون.

بهرگهی ههچ دینیکی نهدهگرت، له ئاکام له سهردهمی بههرامی برای هرمزی کوپی شاپور، مۆغهکانی زهردهشتی دهرهتیان وهرگرت و فهتوایان دا، که (مانی) زهندیقه، ئەو تۆمهته بهس بوو بۆ مۆغهکان، که سهری (مانی) به حهلال بزانی، ئاکامیش ههروا کهوتهوه، ساسانیهکان بهقسهی مۆغهکان (مانی) یان گرت و تیر ئازاریان دا و له کۆتاییدا کوشتیان و ههلیانواسی^(٣).

١- کلۆمه جیل، الحیاه الدینییه و الاجتماعیه و الاقتصادیه لبلاد الکرد فی عهد الساسانیین ٢٢٤-٦٣٠، ص ٣٠.

2-10-Goring, dictionary of beliefs and Religion, p.319

٣- شوان عوسمان، ل ١٠٨.

له سهردهمی شا قوبادی یه کهم (۴۸۸-۵۳۱)ن دهسهلاتی مؤغهکان له نیو دام و دهزگای ساسانیهکاندا زۆر بههیز ببو، زیاتر له دوو سده بوو بزاقیکی دی له دهقههکه له دژی دهسهلاتی مؤغهکان بهرپا نه ببو، ئەمه و هندی ژیدەر ناماژه بهوه دهکهن، ههتا دهسهلاتی ساسانی ترسی له دهسهلاتی مؤغهکان ههبووه^(۱). دهسهلاتی مؤغهکان، که هه م ببوه دهسهلاتیکی سیاسیش، ریی به هیچ گۆرانیک له سیسته می کۆمه لایه تی و سیاسی و ئابوری نه ده دا، وهك بلیی دهوله تی ساسانی ببوه "دهوله تیکی ئایینی"!

له سهردهمی شا قوباد (قوباد له هندی سهرچاوه دا) مه زدهك جاری بزاقیکی سیاسی و کۆمه لایه تی دا، بنه ماکانی ریبازه که ی تهواوی تهختی ساسانی دهه ژاند، بزاقه که به قهولی ئەمڕۆ جوړیک له کۆمونیستی بوو، دژی چینایه تی بوو، باوهری و ابوو، دهبی مروۆ له هه موو شتی هاوبهش بن، ههروهك چۆن له ئاو وهوا هاوبهشن، له ژن و ماییش دهبی هاوبهش بن^(۲).

له بهرامبهر ئەو بزاقه دا (مؤغهکان) کهوتنه خو، که ئەو بزاقهش به دهردی مانهویهت ببهن، سهبارهت به له ناوبردنی (مه زدهك) دوو پای پیچهوانه ههیه، کریستنسن باوهری وایه، که هه ره له سهردهمی قوبادی یه کهم دا نهوشیروانی جینشینی قوباد، که ههستی کردووه دهسهلاتی کهوتته خهتهر، له کۆتایی ۵۲۸ز یان بهرایی ۵۲۹ مه زدهکیهکان، که

۱- أحمد عادل، الطريق إلى المدائن، ص ۱۰۸-۱۱۰ پیاوونی ئایینی چینی سییه می دهسهلاتی دهوله تی ساسانی بوون.

۲- الشهرستانی، الملل و النحل، ج ۲، ص ۸۷.

دهیانویست (کاوس) بکه نه جینشینی دهولت و (کسرا) لا بدن، بویه به سهروکایه تی قویاد کونگرهیه کی نایینی یان ناماده کرد و زوریه ی گه وره پیاوانی مه زده کیه ت و مه جوسیه ت ناماده بوون، ههروه ها (بازیان) ی ئەسقفی مه سیحیه کانی ئیرانیش ناماده بوو، ئەویش دژی مه زده کیه ت بوو، له و کونگره یه دا به قسه ی نهوشیروان مه زده کیان کوشتوره^(۱)، هه رچی (ابن الاثیر) ه باوه ری وایه مه زده ک له سه رده می نهوشیروان کوژراوه، نه ک له سه رده می قویاد^(۲) له ئاکامیش هه ر نهوشیروان به سه ر لایه نگرانی مه زده ک له ده قهری خو ی زال بووه^(۳).

هه ر له سه رده می ساسانیه کاندا (۲۲۴-۶۳۷) جوله کایه تی و فه لایه تی هه بوون.

سه باره ت به جوله کایه تی له ولاتی کوردان زور پرا هه ن، که له سه رده می ئەمپراتۆریه تی بابلی نو ی-ه وه جوله که ره وانیه ی کوردستان کراون. ههروه ها رایه که هه یه، که له سه رده می (میدیا)، جوله که له کوردستان هه بوونه، هه تا باوه ری هه یه که زه رده شتیه ت له رو ی یه کخواییه وه سو دی له "جوله کایه تی" بینیبی. به واتای شه نگستی یه کخوایی زه رده شتیه ت له سه ر یه کخوایی جوله کایه تی بو نیاد نراوه. ههروه ها ده گو تر ی ئەوه ی جوله که به خوایی تی ده گه ن زور جوداییه له هی زه رده شتیه ت!!!

به حوکی ئەوه ی جوله کایه تی ناینیکی ئەتنیکی - نه ته وه یی بووه،

۱- کریستنسن: ایران، ص ۳۴۶-۳۴۷.

۲- لطری: تاریخ الطبری، ج ۲، ص ۵۸، الشهرستانی: الملل و النحل، ج ۲، ص ۸۶.

۳- ابن الاثیر: الکامل، ج ۱، ص ۲۷۳، کلثومه، ص ۳۸.

نهك ته بشیری. بۆیه به بهراورد له گه‌ل مانه‌ویه‌ت و مه‌زده‌کیه‌ت، جی‌گای ترس نه‌بووه بۆ مۆغه‌هان، به‌لام له‌گه‌ل ئه‌ره‌شدا هه‌موو شا‌کانی ساسانی و مۆغه‌هان، یه‌ك سیاسه‌تیان له‌سه‌ر جوله‌کایه‌تی نه‌بووه. ئه‌رده‌شیری دامه‌زێنه‌ری ده‌وله‌تی ساسانی ریی به‌ مه‌جوسه‌هان دا، که ئازاری جوله‌که‌کانی ده‌قه‌ره‌که‌ی بده‌ن، چونکه ئه‌و جوله‌کانه یارمه‌تی "فیرسی" یه‌کانیان داوه له دژی ئه‌رده‌شیر.

هه‌رچی یه‌زد گوردی دووه‌م بوو له سالی (٤٥٤) ریی به جوله‌هان نه‌دا له رۆژی "شه‌مه" خودا په‌رستی بکه‌ن، هه‌رچی قوبادی یه‌که‌م بوو (مارزوترا)ی حاخامی جوله‌هان و هه‌ندی له مامۆستایانی کتیبی جوله‌که‌یانی زیندانی کردن و، له پاشان هه‌مووی کوشتن^(١).

له باره‌ی گاوه‌کانی کوردستان یاخود فه‌لایه‌تی، له ئینجیلی مه‌تی دا هاتوه، که کۆمه‌لی مه‌جوسی له سه‌رده‌می شا هیرودیس دا به‌ره‌و فه‌له‌ستین چوونه، چونکه باوه‌ریان وابووه عیسا پیغه‌مبه‌ر، له فه‌له‌ستین له به‌ره‌ی جوله‌هان له دایک ده‌بی، ئه‌و کۆمه‌له مه‌جوسه (پیاوانی زه‌رده‌شتی) عیسا پیغه‌مبه‌ر و مه‌ریه‌می دایکیان بینیه‌و و باوه‌ریان پته‌یناوه^(٢).

هه‌روه‌ها سه‌رکیس ئاغا جان له‌م باره‌یه‌وه ده‌نووسی: "له سالی (٣٥)ی زاییندا (تۆما)، که یه‌کیک بووه له دوازه‌ نیراوه‌که‌ی چه‌زه‌تی مه‌سیح، له‌سه‌ر ریگای خۆیدا بۆ (هیندستان) سه‌ری له خه‌لکی (ماد) داوه و په‌یامی چه‌زه‌تی مه‌سیحی به خه‌لکه‌که‌ راگه‌یاندوه. هه‌روه‌ها (ماری) که پاتریارکی که‌نیه‌ی رۆژه‌لات بوو، له سالی (٣٥-٤٩)ی زایینی، له‌گه‌ل

١- ابن الاثیر، الکامل، ج ١، ص ٢٧٣، کلثومه، ص ٣٨.

٢- الکتاب المقدس، العهد الجدید، اصحاب متی، ص ٥.

چهند که سیڤک مزگیننی په یامی چه زه تی مه سیحی گه یاندووه ته شاری (اریل) واته (هولیری ئیستا) و ناوچه کانی دهوروبه ری زئی گه وره وه و^(۱) به گویره ی ئینجیل و پای هندی نوسه ری مه سیحی، کورد یه کهم نه ته وهن، که هر له به رای ی راگه یاندنی فه لایه تیدا باوه پریان به و دینه نوییه هیئاوه^(۲).

ههروه ها کورده کان له شاری هولیر میرنشینی نه دیابییان دامه زاندوه.

له سه رده می ساسانیه کاندا، فه لایه تی له هندی به شی ژیر ده سه لاتی ساسانی له ناو کوردان بلاو بوته وه، نه دی شیر ده نووسی: له سه رده می ده قیانوس (۳۰۲-۳۱۱) فه له ی غهیره کورد هاتونه ته ده قه ری کوردی^(۳). نه وساش دوو زله یز له گوړه پانه که هه بوون: ده ولته تی ساسانی، که مه جوسیه ت دینی ره سمی ده ولته بوو، ده ولته تی بیزه ننتی که له پاش مه سیحی بوونی قوسته ننتین، وه ک زه رده شتیته یه کخواپه رستی خوی له ده ستدا و، له پاشان بووه دینی ره سمی ده ولته تی بیزه ننتی. ههروه ها پای تر هیه که وه ک طبری ده نووسی: کاتی شابور هندی له ولاتی رومی داگیر کرد، هندی دیلی فه له ی له گه ل سوپا که ی خوی بو ده قه ره که ی هیئا، نه مانه وازیان له دینی خویان نه هیئا، به لکو هر له سه ر دینی خویان به رده وام بوون^(۴)، کورد له سه رده می ساسانیه کاندا، که ولاتیان بو

۱- سرکیس تاغا جان، کورده مه سیحیه کانی سه رده می ساسانی، ل ۵.

۲- سه رچاره ی پیتشرو.

۳- ادی شیره تاریخ کلمد و اشور، ج ۲.

۴- بروانه طبری و ابن الاثیر و ابن الکثیر.

دوو بهشی سهرهکی دابهشکرا: ئەقلیم جیبال، ئەو بهشه لهژیر دهستی ساسانیهکاندا دابوو، کورد دهبوو لهو دهقهره (مهجوسی) بن، چونکه دینی رهسمی دهولت بوو، ئەمهو پاشماوهی مانهوهی مهزدهکیش لییره و لهوی ههبووه، ههتا مهسیحیهتیش ههبووه. ههرچی بهشی ئەقلیمی جزیرهیه، ههردهم ململاندنی لهسهر بووه، بهلام بهزۆریی مهسیحی بوونه، چونکه مهسیحیهت دینی رهسمی دهولت بووه.]]

له نیوان مۆغهکان و پیاوانی فهله ئاریشهی زۆر ههبوون. مۆغهکان له غهیری خویان هیچی تریان قهبول نهبوو، ههرچی مهسیحیهت بوو. دینیکی (تهبشیری) بوو، ئەمهش وهك مانهوهی مهزدهکی، کورسی دهسهلاتی مۆغهکانی دهههژاند، بۆیه لییره و لهوی مهسیحیهکان کهوتنه بهر هیرشێ دپردانهی مهجوسهکان؛ ههر تهنها شابوری دووهم له سالی ۳۴۱ ههتا ۳۷۹ کهوته چهوساندنهوهی مهسیحیهکان و ههتا نه مرد وازی ئی نههینان. ئەمهش له میژوودا به "چهوساندنهوهی چلی" بهناویانگه^(۱).

سرکیس ئاغاجان له نامیلکهی "کورد مهسیحیهکان لهسهردهی ساسانیهکان دا" باس له چهندهها ههلویتستی دپردانهی پیاوانی زهردهشتی له مهر مهسیحیهکان دهکات، له لاپهره (۸ههتا ۱۴) باس له ههندی "پیاوه مهزنهکانی کورد له ئایینی مهسیحیهکاندا" دهکات وهك: (مارپتیون، ماریاسا، عهبد یشوع، بارسوما، مارقهرداغ.. ئەم پیاوانه زۆر بهدهست مهجوسهوه ئازار دراوان و ههندیکیشیان کوژراون^(۲)).

ههروهها چهندهها پیاوانی دی دینی کوردی مهسیحی بهدهست

۱- ادی شیر، ص ۶۵، کریستن، ص ۲۵۴.

۲- مارپتیون و مار قهره داغ کوژراون و چهندنای تر.

مۆغهکان کوژاون، وهك: ئهسقهفی شارهزور، كه له سالی (٦٠٤) دارا شا كوشتی^(١).

لهم چهند دیره دهفامریتهوه، كه نهك ههر كوردستان، بهلكو تهواوی دهقهرهكه له مملانییهکی ئایینی و سیاسی توند دا بووه، هیچ كام لهم دینانه بههانای کورد نههاتوون.

ساسانی و کورد ههر دووك، زهردهشتی له پاشان مهجوسی بوونه، بهلام ههر کورد چهوساوه و ژیر دهسته بووه، ههرچی ساسانیهکانیش بوون سهر دهسته بوونه!

كهوابی لیڤه "ئهگهری دین" نهبوته هوی ئهوهی كوردیش ههر لهسالی ٢٢٤-٦٣٧ دهسهلاتیکی سیاسی ههبی له دهولەتی ساسانیدا! ئهمه و كه كورد بهشداری له بزافی مانهوهی مهزدهکی دا كردوه، باجی خوی داوه، ساسانیهكان و پیاوانی ئایینی زهردهشتی و مهجوسی، كه ئامادهبن مانی و مهزدهك بكوژن، پیاوانی مانی و مهزدهکی كوردی؛ ههر دهكوژن؟! ههروهها فاكتهری دینی له دهقهری ژیر دهسهلاتی بیژهنیش بههانای كورد نههاتوه، كوردی دهقهری جهزیره زۆربهی "مهسیحی" بوونه و رۆمهکانیش بیژهنتی بوونه، بهلام هیچ پۆلیکی سیاسی نهبووه، ئهگهر زانای كوردیش له مهسیحیهت دا ههبووی؟! كه ساسانیهكان و مهجوسیهكان، مهسیحیهکانی ژیر دهسهلاتی خویان ئازار دابی و كوشت بی، له بهرامبهر رۆمهکانیش، كورده زهردهشتیهکانی ژیر دهستی خویان ئازار داوه و كوشتوه!

له لایهکی تر، كورد له بهرایی بتهپرست بووه، له پاشان زهردهشتی،

١- مؤلف مجهول: التاريخ الصغير للقرن السابع الميلادی، ص٦٩، شوان عوسمان ل١٢١-١٢٢

ئاگر پەرست، مانه‌وی، مه‌زده‌کی مه‌سیحی بووه، ئه‌و هه‌موو دینانه‌ش له‌گه‌ل هاتنی ئیسلام مۆرکه ئاسمانییه‌که‌یان له‌ ده‌ست دابوو. بوونی ئه‌و هه‌موو ئاگردانه و په‌رستگایانه، ئاگر په‌رستیتی کورد ده‌گه‌یه‌نی، نه‌ک خودا په‌رستی. له‌وانه‌یه مۆغه‌کانیش هه‌روه‌ک قورە‌یشیه‌کان بڵین: ئی‌مه ئه‌وانه نا په‌رستین، به‌لکو بۆ ته‌نها نزی‌کبوونه‌وه له‌ زاتی خواجه؟!

هه‌رچی سینکۆچکه‌ی په‌رستنی فه‌لایه‌تییه؛ حاله‌تیکی دی هه‌لو‌شان‌دنه‌وه‌ی ئینجیلی یه‌زدانییه، که بۆ عیسا پینغه‌مبەر هاتوو، بۆیه به‌ هه‌موو لۆژیکێک مرقایه‌تی چاره‌ریی ره‌حمه‌تیکی دی خوایی بوو، به‌ واتای هاتنی ئیسلام زه‌روره‌تیکی میژوویی بوو بۆ مرقایه‌تی.

كاك شوان دهنووسی: "ئیسلام له‌ زۆر لایه‌نه‌ره نامۆ بوو به‌ پینکاته‌ی کولتووری و گیانی کۆمه‌لگای کوردی" نازانم له‌ چ پوانگه‌یه‌ک؟! به‌لێ پینکاته‌ی کولتووری و گیانی کۆمه‌لگای کوردی بته‌په‌رستی و له‌ پاشان ئاگر په‌رستی بووه. ئه‌و پینکاته‌ش به‌ هیچ جۆری له‌گه‌ل ئیسلام ناسازی، نه‌ک وه‌ک كاك شوان گومانی وایه، که ئیسلام هۆفانیه‌ته، پینکاته‌ی کۆمه‌لگای کوردیش خودا په‌رستی و ته‌ناهییه!!

ئیسلام له‌گه‌ل مه‌جوسیه‌ت و مانی و مه‌زده‌کی و جوله‌کایه‌تی و فه‌لایه‌تی هه‌لو‌یستی نهرم بووه، هه‌مووی به‌ ئه‌هلی کیتاب له‌ قه‌لم داون و ئه‌وانه‌ی له‌ناو قه‌لمه‌ره‌وی خه‌لافه‌تی ئیسلامیدا بوونه، وه‌ک "ئه‌هلی زمه" مامه‌له‌یان ده‌گه‌ل کراوه، له‌پاشانی‌ش زۆربه‌یان موسلمان بوونه، ئه‌وانی تر له‌سه‌ر دینی خو‌یان ماونه‌ته‌وه.

هه‌ر كاك شوان خۆی له‌ چه‌ند جییه‌ک ئاماژه به‌وه ده‌کات، که له‌ پاش هاتنی سوپای ئیسلامیش بۆ ده‌قه‌ره‌که، مه‌جوسی و مانی و مه‌زده‌کی و جوله‌که و فه‌له له‌ هه‌ندی شوین، هه‌ر له‌سه‌ر دینی خو‌یان ماون، یاخود

هەر به پڕوالت موسلمان بوونه.

له لاپههه (١٠٠-١٠١) كاك شوان دهنووسی:

" له شاره زووریش ئایینی زهههشتی تیادا بلاو بوتهوه، كه له سهدهی ههوتهمی كۆچی / سیانزهههمی زایینی ناویان هاتوه. ههروهها ئایینی زهههشتی له ئاكری، تا سهدهی چوارهمی كۆچی، واته دهیهمی زایینی بوونی ههبووه و تهنا ته سهرزگی ناینیشیان ههبووه و ناوی (پیر نهز) بووه، كه له (شوش) دانیشتهوه، له سهدهی پینجی كۆچی / یانزهههمی زایینی له شاری (ئهزرز) زهههشتی لیبووه...

له لاپههه (١١٢) دهنووسی:

"تهنا ته له درای هاتنی نیسلام و له سهردهمی خهلافهتی ئەموی ٤٠-١٣٢ ك پاشماوهی مه زهههههت له ناو گهلانی ئیتران هه مابوو... له لاپههه (١٢٤) ییش دهنووسی: خه لگی خۆزستان، تا درای هاتنی نیسلامیش له سهه ئایینی خۆیان - مه سیحههت - بهردهوام بوون."

ههروهها وهك به لگهیهکی دی میژوویی له سهه لیبووردهیی نیسلام له هه مبههه دینه کانی تر، مانهوهی مه سیحههکانی کوردستانه له سهه دینی خۆیان هه تا رۆژگاری ئەمرو، ئەری نیسلام دینی ئی بوورده و تهناهی و پینکهوه ژیان نیه؟!

بینگومان گهه نیسلام وا نه بوایه، ده بوو نیستا مه سیحههک و ئیزیدیهک و ئەهلی ههقهیهک له کوردستان نه مابوایه؟!

ئهگهه به لگهیی میژوویی دادی ههندی کهس نادات، دهبا لۆژیک دادی

بداتن؟!

دووهم: رهوشی سیاسی كورد

١/ رهوشی سیاسی كورد پیش ئیسلام:

پیش ئیسلام، كورد له سالی (٧٠٠ پیش زایینی) له پووی سیاسی و كهلتورییهوه، شكۆیهکی مهزنی بو خۆی تۆمار کردووه، ئهو شكۆیهش دامه‌زاندنی دهولهتی (میدیا)، یاخود ماد بوو، دایاکۆ پاشا دامه‌زێنه‌ری ئهو دهولهته بوو.

ئهو ساله سهرهتای پرگاری كورد بوو له دهست بێگانه، ئهو دهولهته سهرهتای دهركهوتنی لایه‌نی ژیا‌ری و مه‌ده‌نی كورد بوو، له پووی سه‌ربازیشه‌وه، هینده به‌هیز بوو، كه توانیویهتی ئیمپراتۆریه‌تی ئاشوری له ناو ببا، هه‌روه‌ها فارسه‌كان ناچار بکات دان به‌دهسه‌لاتی میدیاکان بنین. هه‌ر چه‌نده فارسه‌كان له نیو‌قه‌له‌م‌په‌روی میدیا دا بوون، هه‌تا دوا پادشای (ماد)، كه ناوی (ئاستیاگ هواخشته‌ر) بوو، كچیکی خۆی دابووهری می‌ریکی ئه‌خمینی فارسی؛ بو ئه‌وه‌ی فارسه‌كان زیاتر گوێ‌رایه‌لی پادشای میدی بن، به‌لام "دهسه‌لاتی فارسی" له ده‌رفه‌تیک ده‌گه‌را دهسه‌لاتی میدی بروخینی، له ئاکام له ده‌وروبه‌ری سالی (٥٥٠ ی.پ.ز) له ئاکامی كوده‌تای (هاریاک)ی سه‌ر له‌شکری ماد له دژی (ئاستیاگ پاشا) ئه‌کباتانی، پایته‌ختی میدیا پشینی و سه‌ر بزێوی سیاسی گرنگی تیکه‌وت، كوده‌تای (هاریاک) و ده‌ست و پێوه‌نده‌که‌ی هه‌ره‌سی هینا، كۆرشی دووهمی ئه‌خمینی به‌هانای هاریاک هات و له سالی (٥٤٩ ی.پ.ز) توانیان ئاستیاگ پادشا بکوژن^(١). به‌ کوژرانی ئاستیاگ پادشا، دهسه‌لاتی کوردی،

١- خه‌سرۆ گۆران: کوردستان له میژووده، ل٨٦.

کهلتوری کوردی که و ته بهر هه پره شهی نه مان، ههروهه ها گوپرانیکی بنه پره تی له پیکهاتهی کۆمه لایه تی کوردیش پوویدا، ناچار بوو له شار دهر بچی و ژیا نی کۆچهری، یا خود کۆیله یی بژی.

ئه خمینییه فارسه کان هه ر به پوخانی ده سه لاتی سیاسی کورد رانه وه ستان، به لکو پیشره ویان کرد بو هه موو به شه کانی کوردستان، هه ر له سه رده می دارای یه که م (٥٢١-٤٨٦ پ ن) توانیان ده ست به سه ر چیاکانی کورد دابگرن، هه تا هه ری می جه زیره ش بگرن^(١). ئه مه و شه ری دارای سییه م و ئه سه که نده ری مه کدۆنی، نه گبه تیه کی دی گه وه ری به سه ر ره وش ی سیاسی و کهلتوری کورد هیئا: فارس ده سه لاتی کوردی له سالی (٥٥٠ پ.ن) دا پوخاند، به لام مه کدۆنیه کان سه قافه ت و ناسه واری کوردیان له سالی (٣٥٦ ی پ.ن) سوتاند^(٢). لوتارک میژوونووسی یۆنانی، که له پیش زایندا ژیا وه ده لیت : (هیرۆ ستداتۆس) ئه و پیا وه یۆنانییه بوو، که له سالی (٣٥٦ ی پ.ن) دا بو ئه وه ی ناوبانگ دهر بکات، په رستگا نایابه که ی (ئه رتیمیری) سوتاند له شاری (ئیفس) له ناسیای بچوک (کوردستانی باکور)، ئه و په رستگایه، به یه کیك له جهوت شته سهیره کانی جیهان ده ژمیردرا.

ئه سه که نده ر خویشی له سالی (٣٣٢) له پاش شه ری (ئه ربیلا) له هه ولیر له شگری دارای شکاند و به ره و هه مه دانی پایته خت چوو، له تۆله ی ره فتاره کانی ئه خمینی یه کاندا، ئه سه که نده ر بو ئه وه ی ئه وه ی په یوه ندی به کهلتوری ئیرانی (فارسی- کوردی) هه یه نه هیلی، کتیبخانه

١- شوان عوسمان، ل ١٢٨.

٢- حسن عمود کریم: نایینی کورد، ل ١٩.

مهزنگه كى (دياربهره كرى) كوردستانى سوتاند، كه سه دان ههزار بهرگ له دهسنورس و ئاسهوارى رۇشنپىرى و شارستانى كوردى تيا بوو^(۱). ئه مه و ههتا (ئاويستا)ش له هوقانپه تى ئهسكه ندهر و يۇنانپه كان رزگارى نه بوو، دوو دانه ئاويستا هه بوو، دانه يهك ئهسكه ندهر سوتاندى، دانه يه كيش يۇنانپه كان بۇ خويان برديان.

ئهسكه ندهر ههر به وهنده نه وهستا، بهلكو زمانى يۇنانى كرد به زمانى هه موو ناوچه كانى ئه مپراتوريهت و فه زمانى كرد، كه (۷۰۰) شار دروست بكرى، نهك ته نيا وهكو ئوردوخانه، بهلكو وهكو بنكه و مهلبه ندى بلاو كردنه وهى شارستانپه تى يۇنانپه تى^(۲).

له سه رده مى (سلوكى) يه كان و پارته كان - فيرثى يه كان، جاريكى تر كوردستان كه وته وه مملانيى زله يزه كانى ئه وسا، ئه مه وه ئه گهر كورد له هه ندى شوين به شيك بوپى له سوپاي ئه وه دهسه لاتانه، له هه ندى شوين شه پرى ئه وه دهسه لاتانه ي كرد وه، له سالى (۳۲۲ى پ.ن) هه تا دامه زراندى دهسه لاتى ساسانى له (۲۲۴ى پ.ن) و دهسه لاتى رۇمانى (۳۳۰ى پ.ن)، كوردستان ببوه شه پرگه و مملانى و چهوسانده وهى ئايپنى و كهلتورى، ئه تنيكى.

به حوكمى ئه وهى ئه م نووسينه ي ئيمه زياتر تايبه ته به ره وشى سياسى كورد له سه رده مى ساسانى و رۇمانى دا، بوپه چى تر له سه ر ماوه ي پيش ئه وه دوو دهسه لاته نادوين.

۳- سه رچاره ي پيشوو.

۱- خه سرۆ گوزان، ل ۱۰۷.

٢/ رهوشی سیاسی كورد

له دهولتهتی ساسانی و رۆمانیدا :

له "تاریخ الرسل و الملوك" و "الكامل في التاريخ" هاتوو، كه ئهردهشیری پاپكانی، یاخود بابهکی له چارهگی یهکهمی سهدهی سیی زاینی دهسهلاتی سیاسی و عهسکهری پهیداکردوو، بۆیه داوای له ئهردهوانی پینجهم، یاخود (ئهرتابانوس 316-224) دوا پادشای فیرثیهکان کردوو، كه ملکهچی دهسهلاتی وی بی، ئهویش له وهلامدا به ئهردهشیری گوتوو:

"ئهی کوردی گهورهبووی دهواری کوردان، کی پێگای پیدای تاج لهسهر نیی... " ئهی کوردی گهورهبووی دهواری کوردان"، وای له ههندی نوسهری کورد و غهیره کورد کردوو، كه ئهردهشیری بابهکی دامهزینهری دهولتهتی ساسانی به کورد بزانی⁽¹⁾؟! بهکورد زاینی ئهردهشیر نامانجیکی سیاسی له پشتهوهیه. بێگومان ئهگهر "ئهردهشیر" کورد بووی، مهسهلهکه له بهرژهوهندی رهوتی عهلمانی کورد دایه، چونکه ئهوان له بهلگهیهکی وا دهگهڕین بۆ ئهوهی بانگهشهی ئهوه بکهن، كه نیسلاام یهکهم دهولتهتی کوردی پوخواندوه و ئاوێستای سوتاندوه!! مهسهلهی سوتاندنی ئاوێستا له لایهن ئهسکهندهری مهکدونی و بردنی دانهکی تر له لایهن یونانییهکان؛ ههموو سهراچاوهکان ئهوه دهسهلمینن، بۆیه چیت له مه نادوین، بهلام ئهوهی گرنگه ساسانیهکانن، دهبی کورد بن، یان فارس؟! "

له پووی نهژادهوه ههچ ژێدهریک باسی ئهوه ناکات، كه ئهردهشیر کورد

١- بروانه شاسوار ههشهمی: مێژووی نارامیهکان له کوردستان

بووبی، ئەوهی (طبری) و (ابن الاثیر) باسی لێوه ده‌که‌ن، گومانی ئەوه ده‌کری ئەو ئاخافتنه‌ی ئه‌رده‌وانی پینجه‌م بۆ ئه‌رده‌شیر؛ یه‌که‌م جوین بی، یاخود به‌که‌می ته‌ماشاکردنی ئه‌رده‌شیر بی! نکولی له‌وه ناکری ئەوسا کورد، نه‌ ده‌سه‌لاتی سیاسی هه‌بووه، نه‌ ده‌سه‌لاتیکی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری هه‌بووه، به‌لکو کورد زیاتر ده‌وارنشین و کۆچەر و په‌وه‌ند و شوانکاره‌ بوونه، هه‌تا له‌ هه‌ندی شوین کۆیله‌ بوونه^(۱)!!

ئه‌گه‌ر ئه‌گه‌ری به‌په‌رسی کردنی زه‌رده‌شتیه‌ت له‌ ده‌وله‌تدا و کۆکردنه‌وه‌ی ئاوێستا بی، ئه‌مه‌ش له‌ رازه‌ی گومانه‌که‌ی ئەو که‌سانه‌ نییه، که بانگه‌شه‌ی ئەوه ده‌که‌ن ئه‌رده‌شیر کورد بووبی، ئەو "ئاوێستا"یه‌ی ئه‌رده‌شیر له‌ "ته‌ورات" و "ئینجیله‌کانی" جوله‌که‌ و فه‌له‌کان ده‌کات، هه‌روه‌ها وه‌ک چۆن قوسته‌نتین گۆرانی بانه‌په‌رتی له‌ "مه‌سیحیه‌ت" کرد، ساسانیه‌کانیش گۆرانیکی عه‌قیده‌یان له‌ زه‌رده‌شتیه‌ت کرد، بپاریان دا زه‌رده‌شتیه‌تی بته‌په‌رستی، که‌ خه‌لکی لادی و چیا نشینه‌کان په‌په‌رویان ده‌کرد له‌ خۆ بگری^(۲). هه‌روه‌ها ئەو به‌شه‌ی (ئاوێستا) که‌ مژده‌ به‌ هاتنی محمد ده‌دا لابرده‌را. هه‌روه‌ها له‌ ئاوێستادا باس له‌ پوخانی ده‌سه‌لاتی ساسانی به‌ده‌ست موسلمانان ده‌کات، که‌ ئه‌ویش لابرده‌راوه: "مولکی ساسان له‌ناو ده‌چیت به‌ده‌ست هاوێرکانی پیغه‌مبه‌ری عه‌ره‌بی.."^(۳) له‌ پووی نه‌ته‌وایه‌تیشه‌وه، ئەو ئایه‌تانه‌ی باس له‌ (میدیا) ده‌که‌ن ده‌ستکاری کراون و ئایینه‌که‌ کراوه‌ته‌ ئایینی فارس به‌تایبه‌تی و (ئاری) به‌

۱- پروانه ره‌شاد میران: ره‌وشی ئایینی و نه‌ته‌وه‌یی له‌ کوردستاندا.

۲- ره‌شاد میران: ره‌وشی ئایینی و نه‌ته‌وه‌یی له‌ کوردستاندا، ل ۲۷.

۳- حسن محمود، ل ۲۴.

گشتی^(۱). هر ئه و ئه گهرهش وای کردوو، که کورد له زور شوین واز له زهردهشتیهت بینئ و باوهر به مهزدهکیهت و مانیهت و مهسیحیهت بینئ! له سائی (۲۲۶)ن هتا سائی (۶۵۱)ن ساسانییهکان (۲۵) پادشایان ههبووه^(۲). با بزانی کام له م پادشایانه کوردستانی داگیر نه کردوو و کوردی نه چه وساندۆ تهوه؟!

خهسرو گۆران له لاپهه (۱۴۸)ی "کوردستان له میژوودا" ده نووسی: "مهلیک ئهرده شیرئ پاپکانی یه کهم ((ئهرته خشه تر)) (۲۲۶-۲۴۱)ی زایینی) خوی به میراتگری ئه خمینیهکان و ئالا هه لگری شکوی رهسهنی فارسان داده نا. به تایبهتی سهروه ری و شانازییهکانی مهلیک دارپوش، ههروا داوای گه پانه وهی سنوری دهولهتی ئه خمینی ده کرد. "هر له سهه ئه و بنه ما نه ته وه په رسته ییه دا، ئه رده شیر و لاتی کوردانی شی به به شیک له دهولهتی ئه خمینی ده زانی، لیره هتا کاک شوانیش ناچاره دان به وه بنئ، که ئه رده شیر کورد نه بووه و شه ری کوردی کردوو: "ئه رده شیر توانی ئیمپراتۆریه تیکی گه وه دابمه زینیت، که به ئیمپراتۆریه تی ساسانی ناسرا و ناوی فارسی به سه ره موو شتیکی کۆندا بپی. و په لاماری میدیا و هه مه دانی دا و گرتنی، دواتر هیرشی کرده سه ره ئه تروپاتین و ئه رمینیا^(۳).

هر له داوای سائی (۲۲۶)ش مهلیک ئه رده شیر به خوی ربه رایه تی له شکرئکی گه وهی کرد و هه لیکوتایه سه ره کوردانی چیا ی (ماسیوس)

۴- حسن محمود، ل ۲۴.

۱- پروانه ل ۱۴۹-۱۵۰ی مفید رائف: معالم تاریخ الدولة الساسانية.

۲- شوان عوسان، ل ۱۳۴.

له ناو جەرگه‌ی کوردستان دا.. ههروه‌ها له شکرێ ساسانی له گه‌ل - مادک- ی حوکمداری کوردستانی باشوردای تیگگیرا^(١)، په‌لاماری هه‌ریمی جه‌زیره‌شی دا و شاره‌کانی (حه‌ران) و (نوسه‌یبین) ی که‌وته ده‌ست^(٢). شاری موصل‌یش دوا‌ی به‌رگریه‌کی توند، ئینجا که‌وته ده‌ست ئه‌رده‌شیر^(٣). به‌حوکمی ئه‌وه‌ی هه‌ندی به‌شی کوردستان له ژێر ده‌ستی رۆمه‌کانه‌وه بوو، ئه‌و ناوچانه‌ش گرنگیه‌کی ستراتیژیان هه‌بوو بۆ ده‌وله‌تی ساسانی، بۆیه هه‌ر له‌سه‌رده‌می ئه‌رده‌شیری یه‌که‌مدا، پاش ئه‌وه‌ی ئه‌رمینیا بووه به‌شیک له ده‌وله‌تی ساسانی، له ده‌سپێکی سالی (٢٣٧) فارسه ساسانیه‌کان هه‌لیان کوتایه سه‌ر کوردستان و میسۆپۆتامیا و چ سه‌نگه‌ر و مه‌ته‌ریزی رۆمانی هه‌بوو له‌ناوچه‌که‌دا، هه‌موویان پامالی و پاک کرده‌وه^(٤)، له‌سه‌رده‌می ئه‌رده‌شیری یه‌که‌مدا دیارده‌یه‌کی نوی به‌ریابوو ئه‌ویش راگواستنی کوردبوو له ولاتی خۆیان و نیشه‌ته‌جی کردنی فارس له ولاته‌که‌یاندا، هه‌ریمی فارس که‌مترین پو‌به‌ری هه‌بوو له‌حه‌وت هه‌ریمه‌که‌ی، که ئیمپراتۆریه‌تی ساسانی ئی دروست ببوو، به‌لام له‌سه‌رده‌می ئه‌رده‌شیر و خه‌لیفه‌کانی توانیان هه‌ریمه‌که‌یان فراوان بکه‌ن و زۆر له خاکی هه‌ریمی چیا (کوردستان) به‌زۆر دا‌به‌رن و بیخه‌نه سه‌ر هه‌ریمی فارس^(٥).

ئهمه هه‌لۆیستی "کوردی گه‌وره‌بووی ده‌واری کوردان" بوو له هه‌مبه‌ر

٣- خه‌سره‌ گۆزان، ل ١٤٩.

٤- محمد نه‌مین زه‌کی، خولاصه‌یه‌کی تاریخی کورد و کوردستان، ل ٨٥.

١- شوان عوسمان، ل ١٣٤.

٢- خه‌سره‌ گۆزان، ل ١٥٠.

٣- حسن محمود کریم، کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی نێسلامی دا، ل ٤٩.

کورد!؟ با بزانی هه لوئیستی پادشاکانی دواى خوئى هه لوئیستییان چى بووه!؟

شاپوری یه کهم (۲۴۱ز-۲۷۲ز) کورپی ئه رده شیرى یه کهم بوو، له ژینده ره کان هاتوو، که شاپور یه کئى له پادشا هه ره به ناوبانگه کانی ساسانی بووه، له به رایى فه رمانه وایی ویدا (ئه رهنیا) و شانشینى (الحضر) له دژى راپه ریون، به لام هه ردووکی ده مکوت کردوون^(۱). شاپوری یه کهمیش وه ک باوکی، به شه کانی کوردستانی به به شیک له ده و له ته که ی خوئى ده زانی، بویه ئه ویش هی رشی کرده هه ردوو به شى کوردستان، دواى ده سلات وه گرتنى؛ یه کهم کارى نه وه بوو هی رشی کرده سه ر کورده چیا ییه کانی (ئاتروپاتین)، دواتریش په لاماری کورده کانی هه ری می چیاکانیدا^(۲). موحه مه د ئه مین زه کی ده نووسی: هه ری می جه زیره له دواى مردنی ئه رده شیر له ده سلاتی ساسانی یاخی ببوون^(۳). رییتیده چی ئه م هه لگه رانه وه ی بیجگه له ئه گه ری تامه زوی کورد بو سه ره خوئى، پالپشتیکى رۆمانیشى له پشته وه بوو بی ت، چونکه هه ری می جه زیره له زور کاتدا ئه گه ر له ژیر ده ستی رۆمه کانیش نه بووی، ده سلاتی رۆمانی له ده قه ره که نزیک بووه. هه روه ها کورده کانی نه وه هه ری مه ش زۆر به ی مه سیحی بوونه، با وه ری ان به زه رده شتی ه ساخته که ی ئه رده شیر نه بووه. هه ری می جه زیره ش بو شاپور پیگه یه کی عه سه کهرى گرنگ بووه بو هه ره شه کردن له ده سلاتی رۆمانی، بویه دواى هی رشکردنه سه ر ئه رمینیا

۱- مفید رائف، معالم، ص ۴۱.

۲- شوان عوسمان، ل ۱۳۴.

۳- محمه د ئه مین، ل ۸۵-۸۶.

و ئەتروپاتین و الحضر وەك (طبری) و (ابن الاثیر) دەنوسن : شاپور
 هیرشی کردۆته سەر شارەکانی (حەران) و (نوسەییین) و (جەزیرە) لە
 پاش کوشتاریکی زۆر توانیویەتی ئەو دەقەرەش بخاتەوێ ژێر دەسەلاتی
 خۆی، ئەو پشپۆی و سەرگردانی سیاسیی دەسەلاتی پۆمانی گرت
 بۆو، بە بەرژەوێندی شاپور تەواو بوو. لە پاش تیرۆکردنی گۆردیان
 (۲۳۸-۲۴۴) هەم شاپور پایتەختەکی (تەیسەفۆن - مەدائین) لە هەرەس
 رزگاریان بوو، هەم ئەلتەرناتیفی (گۆردیان) ئەمپراتۆریکی لاوازی وەك
 (فیلیپی) عەرەب بوو، فیلیپی دەستبەرداری (ئەرمینیا) و ئەو بەشە
 کوردستانی ئەوی بوو بۆ شاپور، پاش ئەوێ بەسەر (فالیریانوس)
 ئەمپراتۆری پۆماش زال بوو، ناوی لەخۆنا "شای ئێران و غەیرە
 ئێران"^(۱)!

لە سەر دەمی شاپوری یەكەمدا لە بیابانی سووریا دا عەرەبێك
 فەرمانرەوایی شاری (تەدمری) دەکرد، ئەو پاشا عەرەبە ناوی "ئەذینە
 (ئەدنا تۆس) عەرەبی بوو، ئەم شیخە توانی عەرەبە دەشت نشینەکان
 کۆبکاتەوێ و بەگژ ساسانیەکانیانەوێ وەبنی و سالی (۲۶۳) لەشکری
 ساسانی بیهزینی و تا سەر پوباری دیجلە لە (مینیروپوتامیا) بکەوێتە
 دوایان و راویان بنی^(۲). لەم شەپەدا عەرەبەکان دەستکەوت و ئافەرەتیکی
 زۆری شاپوریان بە دەست کەوت شاپور خۆیشی زۆر بە زەحمەت رزگاری
 بوو^(۳).

۱- رانف، ص ۴۲.

۲- پروانە خەسرۆ گۆزان، ل ۱۵۳، رانف ص ۴۳.

۳- رانف، ص ۴۳.

له پاش نهمانی شاپوری یه کهم له سالی ۲۷۲ ههتا ۳۱۰ دهولهتی ساسانی به قوناغیکی ترسناک له میژووی خویدا تیپه‌ری، له م ماوه یه دا ههوت پاشا بوونه ته پادشای دهولهتی ساسانی: هورمزدی یه کهم (۲۷۲-۲۷۳)، بههرامی یه کهم (۲۷۳-۲۷۶)، بههرامی دووم (۲۷۶-۲۹۳)، بههرامی سییه م (۲۹۳-۲۹۳)، نیرسی (۲۹۳-۳۰۳)، هورمزدی دووم (۳۰۳-۳۱۰).

له سه‌رده می نهو ههوت پاشایهش مملانی ساسانی و رۆمانی هه‌ر به‌رده‌وام بووه، لهو ماوه یه دا هاوسه‌نگی هیژ زیاتر به‌لای رۆماکاندا بووه، بۆیه ده‌بینین پادشاکانی ساسانی ناچار بوونه ده‌ستبهرداری هه‌ندی له خاکی کورد بن بۆ رۆمانه‌کان، بههرامی دووم ده‌ست به‌رداری (ئه‌رمینیا) و (جه‌زیره) بوو بۆ رۆم^(۱).

هه‌روه‌ها شا نیرسی له به‌رامبه‌ر سوپای رۆمانی دا ناچار بوو ده‌سه‌له‌گرێ له پینچ ویلیه‌تی ساسانی له کوردستان بۆ رۆمانه‌کان، ویلیه‌ته‌کانیش ئه‌مانه بوون: ئه‌رزان، موکس، زابدیك، ریهیم و کوردۆ (کاردۆیان کوردۆئین)^(۲). له زه‌مه‌نی شاپوری دووم دا (۳۱۰-۳۷۹) (مملانی ساسانی و رۆمانی) هه‌ر له سنوری ته‌سکی نه‌ته‌وه‌یی نه‌ما، به‌لکو مۆرکیکی دینیشی وه‌رگرت، هه‌ندی ژێده‌ر ئاماژه به‌وه ده‌که‌ن، که قوسته‌نتینی ئه‌مپراتۆری رۆمانی (۲۷۴-۲۳۷) له کاتی راگه‌یانندی ری و ره‌سمی میلانو له سالی ۳۱۳ بۆته مه‌سیحی^(۳). هه‌ندیکی تر ده‌لین سالی

۱- شوان عوسمان، ل ۱۳۵-۱۳۶.

۲- خه‌سرو گۆزان، ل ۱۵۴.

۳- رانف، ص ۴۷.

۳۲۷ پاش ئه وهی له سه ره مه رگدا شه هاده تی به مه سیحیه ت هینا و مرد^(۱). له هه فتا سالی فه رمانه پوهایی شاپوری دووه مدا، ده وله تی ساسانی پوبه پوی چهنده ها هیزی ناوه خو و ده ره وه بووه. سه ره تا كه وته شه پی عه ره به كانی به حرین، به حوكمی ئه وهی عه ره به كان هم پالپه شتی رۆمانیه كانیان كرد بوو، هم به ده سه لاتی ساسانی رازی نه بوون، شاپور ئه وه عه ره بانه ی ده كه وته به رده سستی؛ شانی هه لده كیشان، بویه به شاپوری (ذو الاكتاف) له ناو عه ره باندا ناسرا بوو^(۲). له سالی ۳۵۰.. هه تا ۳۵۷ شه پی هۆزی (هۆن) ی كرد، له وه موو شه پانه ش سه ركه وتوو بوو، بویه له هه ر شه پی كدا رۆمانه كان داوای (ئه ره نیا) و (میتوپۆتامیا) و كه پانه وهی پینچ ویلایه ته كه ی ده كرد، كه (نیرسی) له ده سستی دابوو^(۳).

له به رامبه ر كوردیش زۆر توند بوو، هه ر بۆ نموونه كه سینی وهك "مار قه ره داغ" كه له دایك و باوكیكی زه رده شتی له دایك ببوو، خویشی ماوه یهك بانگه شه ی بۆ "زه رده شتیه ت" ده كرد و ببوه میری میرنشینی (ئه دیاب) یاخود هه ولیر^(۴). پاش بلاوبونه وهی مه سیحیه ت له كوردستان، كه سینی وهك قه ره داغی باوه پی به مه سیحیه ت هینا و مه سیحیه تی كرده دینی میرنشینی ئه دیاب، له ئاكامدا شاپوری دووه م هیرشی كرده سه ر هه ولیر و میر قه ره داغی كوشت^(۵). له سالی ۳۶۰ پاش ئه وهی له شه پی هۆزی (هۆن) ته واو ببوو، په لاماری قه لای سه رسه خت و قایمی نامه د

۴ - خه سرۆ گۆزان، ل ۱۵۸.

۱- رائف، ص ۴۷.

۲- خه سرۆ گۆزان، ل ۱۵۸.

۳- كلتومه، ص ۴۸.

۴- سه رچاوه ی پیتشوو.

(دياربهك)ى بندهستى پۆمهكانى دا و داگيرى كرد، له پاشان توانى بازبدا (جهزيره) له دهقهرى (زايدىك) له كوردستانى باكور و چهند شارى ديكهى داگير كرد^(۱)، له پاش ئهم شههره، چونكه دهولهتى پۆمانيش تووشى ههندى پشيوى سياسى ناوخويى ببو، ناچار له گهه شاپور پۆككهوتن، كه بۆ ماوهى سى سال (سولج) ياخود ئاگر بهست له نيوانياندا ههبيت، به پيى ئهم سولحه دهبوو رۆمانهكان دهستبهردارى قهلاى نوسهيبين بين، ئهرمينيا و ميتوپۆتاميان به ساسانيهكان بدهنهوه^(۲).

له پاش مردنى شاپورى دووم (۳۷۹) جاريكى تر دهولهتى ساسانى دوچارى حالهتى پاشا گهردانى سياسى و حوكمرانى بوو، لهو ماوهيهدا ده پاشاى ساسانى له سالى (۳۷۹) ههتا (۵۴۱) حوكمى دهولهتى ساسانيان كرد^(۳).

هرچى دهسهلاتى پۆمانيش بوو، ئهويش دوچارى پشيوى و ليكترازان هاتبوو، له سالى (۳۹۵)دا، يهكيتى ئيمپراتورىاي رۆمانى له بهر ترازو و بهشيوهيهكى يهكجارى و رهسمى بووه دوو دهولهت:

۱- ئيمپراتورىاي رۆمىي رۆژئاوا، كه هۆنوريوس حوكمرانى تيدا گرته دهست.

۲- ئيمپراتورىاي پۆمىي رۆژههلات (بیزهنتى)، كه (ئهركا ديؤس) حوكمرانى گرته دهست^(۴).

پۆمانهكانى رۆژئاوا له سهه ئايىنى خويان مانهوه ههرچى بیزهنتىيهكان

۵- خهسره گوزان، ل ۱۵۹.

۱- سهراوهى پيشوو.

۲- راتف، ص ۴۷-۴۸.

۳- خهسره. ل ۱۶۲.

بوون له سهر ئاييني مهسيحي بوون، مهسيحيه تيش سنوري دهولتهتي ساسانيشي گرتبووه. ئەمەش پهيوهست بوو به رهوشي نا لهباري سياسي ساسانيهكان، نهك لييوردهيي وهك ههندي واي بو دهچن.

هر لهو قوناغه دا پشيووي ئاييني به تايبهتي (مهزدهكي - زهردهشتي)، زهردهشتي مهسيحي زوربهيي دهقهرهكاني دهولتهتي ساساني گرتبووه، كو مهلكوژي مهزدهكويهكان، كه مهسيحيهكان پالپشتيان دهكردن، ئهو رايه رتهدهكاتوه، كه لييوردهيي ئاييني له دهولتهتي ساساني و بيژهنتي ههبوو بي. سهبارت به رهوشي سياسي كورديش، بهحوكمي ئهوي دهقهره جهريره ههر ماوهيهك له ژير دهسهلاتي داگيركهرهك دا بووه، ههردهم شهركهكي نيوان ئهو دوو هيزه بووه، ههر لهو رهوشه نالهبارهي ههر دوو لاش، ساسانيهكان له دوباره داگيركردنهوي دهقهره جهريره نهسه مينهوه. له سهردهمي كيسرا نوشيروان (۵۴۱-۵۷۹) جاريكي تر دهولتهتي ساساني ههيبهتي خووي پهيدا كردهوه، ههر چهنده له سهردهمي ئهوا چهندهها ناريشهئي ناوخويي و دهرهكي له ئارادا بوون، بهلام نوشيروان تواني به سهر زوربهيان زال بي، له پروي دينيهوه دريكي كوشندهي له مهزدهكويهكان دا، ههروهها تواني توركهكان و عهره بهكان ته مبي بكات و ههرچي شهري بهردهوامي له گهله بيژهنتيهكان بوو، بيژهنتيهكان ناچار بوون ههر له سولج و ئاگر بهس دابن له گهله نوشيروان دا. نوشيروانيش وهك يادشاكاني دي ساساني، ههلوپستي نهگوري له بهرامهر كوردهكان ههبوو، ههرچي كوردهكاني نه قليم جيبال بوو، زوربهيي ههره زوري له سهر ديني دهولتهت بوون و ناچاريش بوون، كه ببنه سهريازي سوپاي ساساني، ههرچي شارهكاني دهقهره جهريره بوو

چاره نووسيان په يوه ست بوو به رهوشى سه ربازى شه پرى ساسانى و رومانى. له سالى (۵۴۰ز) هيرشى كرده سهر جهزيره و توانى شارى (الرها) (نورفه) و (مهنبهج) و (دارا) بگريئت، دواتريش شارى (نوسه يبين)ى گرت^(۱).

له پاش نه مانى نوشيروان (۵۷۹ز) سه رده مى شو پرى ناوخويى ته واوى ده وله تى ساسانى گرت هوه، هه تا فتوحاتى نيسلامى (۶۲۷ز) شهش كهسى دى بوونه پادشاي ده وله ت، دوا پاشاش، كه پووبه پرووى سوپاي نيسلام بووه، يه زدگردي سنيهم (۶۲۲-۶۵۱) بوو.

له م كورته پانورامايه دا، چ له سه رده مى بهر له زايين، چ له سه رده مى دامه زاندى ده وله تى ساسانى و رومانيدا، كه زياتر له چوار سه د سانى خاياند، كورد له هه مووگه ليكى دى زياتر باجى نهو شه پانه يدا، چونكه ولاته كه ي به تايبه تى ده قهرى جهزيره، هه ر گاڤ شه رگه و پيگه ي مملانيى عهسكهرى و دينى و قهومى هه ر دوو ده وله تى ساسانى و رومانى بووه.

كاك شوان له زورترين شوين له كتيبه كه يدا ناماژهى بهو شه پانه كردوه، به لام له كو تايى باسه كه يدا ته واو داكو كى له ده سه لاتى داگيركه رى ساسانى و رومانى ده كات: "نايينن حاله تى كى وا پرويدابى سه بارت به به خشين يا له جياتى دانى شارى كى فارسى، يا بيژه نتى، بويه هيچ كام له م دوو لايه نه شاره كورد يه كانيان به ولات و شارى خويان دانه ناوه، بويه نه م حاله ته له ميژوودا به زه قى دياره"^(۲).

نه گه ر هه ر يه ك له م دوو ده وله ته ده قهرى كوردانى به به شيك له

۱- شوان عوسمان، ل ۱۳۷.

۲- شوان عوسمان، ل ۱۴۰.

دهسه لاتى خۆى دانه نابى، ده بوو ئهم هه موو شه پره يان له پيئاو چى كوردبى؟! ئايا پادشاكاني ساساني چه ندان جار خه لكى كوردبييان له ده قهره ره سه نه كانيان رانه گوازتوه بو ده قهرى تر، فارسيان له جى نيشته جى نه كردوو؟ ئه رى بوونى ئه و هه موو زۆم و هۆبه ي كورد له ئه قليمى فارس له ئه نجامى چى بووه؟

كورد به خۆهيشتنى خۆيان زيدي خۆيان به جى هيشتوو و له ناو فارسان ژياون؟! ئه رى ئه قليمى فارس بهر له دهسه لاتى ساسانيه كان ئه قليمى بچوك نه بوو، ساسانيه كان به هۆى دابرينى خاكى كوردان له ئه قليمى جيبال وا فراوان و گه وره يان نه كرد؟! ئه رى (مانى) و (مه زده كى) و (زه رده شتى) و (مه سيحى)، كورد له هه ر دوو ده وه له تدا ده يانتوانى عيباده تى خۆيان بكهن؟!

كاك شوان و زۆراني وه ك ئه و ده يانه وى ميژووى كورد بشيوينن و واپيشان بدهن، كه بهر له نيسلام كورد له ده وه له تى ساساني، خاوه نى پله و پايه ي خۆى بووه، هه ره ها كورد زۆربه ي هه ره زۆرى زه رده شتى بوونه، به لام له راستيدا ره وشى ئاييىنى و سياسى كورد بهر له نيسلام هيج بوونىكى سه ربه خۆيى نه بووه، به لكو كورد وه ك ميلله تىكى نه ته وه و دين داگير كرا، پاشكوپه ك بووه له و دوو ده سه لاته دا، به راي من هه ر ئه و راستيه بووه، كه كورد له (عه رهب) يش ئاساتر مو سلّمان بووه، عه رهب و فارس و رۆمانى، كه شه رى ئيسلاميان ده كرد ده يانزاني نيسلام هه ره شه له ده سه لاتى ناشه رعى و دينه شيواوه كانيان ده كات، به لام ده بى كورد له بهر چ شه رى ئيسلامى كوردبى؟! كورد بهر له نيسلام به چه ند سه ده يه ك دين و نه ته وه و زمانى، نه ك هه ر داگير كرابوو، به لكو خهريك بوو

ناسنامه‌ی خویشی له بوتقه‌ی ساسانیهت له ده‌ستبدا، له و پیودانگه‌وه ده‌توانین به‌پاشکاو‌ی بلیین: کورد وهك نه‌ته‌وه و خاوه‌ن دینی سه‌ریه‌خۆ، هه‌رگیز شه‌ری ئیسلامی نه‌کردووه، ئه‌گه‌ر بوونی چه‌ند ئاغا و ده‌ره‌به‌گیك له سوپای ساسانی و رۆمانی بکریته پاسا و بۆ به‌شداری کورد له شه‌ری ئیسلامدا هیچ له مه‌سه‌له‌که ناگۆپێ، چونکه ئه‌وانه به قه‌ولی ئه‌م‌پۆ "جاشی ساسانی" یاخود "جاشی رۆمانی" بوونه!! بۆیه پاش شکانی به‌رایی ده‌وله‌تی ساسانی، کورده‌کان به خۆ هیشتی خویان ئیسلامیان په‌سه‌ند کردووه.

بابه‌تی چواره‌م

"پزگارکردن" و "داگیرکردنی" کوردستان له هه‌ردوو کتیبه‌ی: "کوردستان له به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامی دا" و "کوردستان و پرۆسه‌ی به‌ نیس‌لام کردنی کورد"

مامۆستا حه‌سه‌ن محمود نوسه‌ری کتیبه‌ی "کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامی دا" له‌سه‌ره‌باسی‌کی به‌ناوی "کوردستان و ئایینی ئیسلام کتیبه‌ی‌کی هه‌لبه‌ستراو" دا، ئاما‌نجی سه‌ره‌کی خۆی له‌مه‌ر نوسینی کتیبه‌که‌ی خۆی "کوردستان له‌به‌رده‌م.. ده‌خاته‌ پوو. له‌ باسه‌که‌یدا پاش توێژینه‌وه و به‌دوا داگه‌ران، گه‌یشته‌تۆته‌ ئه‌و راستیه‌ی که "مه‌لا ره‌ئوف سه‌لیم هه‌ویزی" نوسه‌ری هه‌قیقی کتیبه‌ی "کوردستان و ئایینی ئیسلام" نیه و ئه‌و کتیبه‌ هه‌ر کتیبه‌ی "فتوح سواد الع‌راق" ه له‌گه‌ل هه‌ندی گۆزانی که‌مدا، که (واقیدی) نوسیویه‌تی و (واعیظی) له‌ عه‌ره‌بیه‌وه بو‌ فارسی وه‌ریگێراوه و مامۆستا جه‌میل رۆژبه‌یانیش کردویه‌تی به‌ کوردی^(١). له‌ نه‌زه‌ری واقیدی و مه‌لا ره‌ئوف و مه‌لا واعیظی و مه‌لا جه‌میل رۆژبه‌یانی، کوردستان به‌زه‌بری شمشیر داگیر کراوه و کوردی‌کی زۆر کوژراوه، هه‌روه‌ها کورد ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ سه‌رکرده و هاوه‌له‌کانی پیغه‌مبه‌ریان کوشتوه، مامۆستا حه‌سه‌ن له‌ کتیبه‌که‌ی خۆیدا دوپاتده‌کاته‌وه، که ئه‌و زانیاریانه‌ی له‌و کتیبه‌انه‌دا هه‌ن، هه‌یج ژینده‌ری‌کی می‌ژوویی پ‌ا‌پ‌شتیان ناکات و پای بی‌ به‌مان. هه‌روه‌ها "رێتی‌ده‌چی"، که سیاسه‌ت و

١- حه‌سه‌ن محمود، کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامی دا، ل ٣٢٣-٣٢٩.

مه زهه بكارى له پال بلاو كردنه وهى ئهو جوړه كتيبانه بن⁽¹⁾!

جا ماموستا حهسهن بو ئه وهى له بنج و بنهوانى مهسه له كه بگات، زۆربهى ئهو كتيبانهى باس له "فتوحاتى ئيسلامى" ده كه ن دهخوينتته وه و له سه ر بنه مایه كى ميژووى بو چوونه كانى واقيدى و مه لا رهئوف و مه لا واعىظى و مه لا جه ميل هه لده وه شينتته وه و دنوسى: ئيسلام شه پرى كوردى نه كردوه، له ئاكاميش هه موو شاره كوردیه كان به ناشتى له دهست ساسانى و رۆمانییه كان رزگاریان بووه، بوونه ته به شيك له ئوممه تى ئيسلامى. ئه مه و به رگى كتيبه كهى ماموستا - حهسهن - يش ده لاله تى ئه وه ده دات كه، كورد پيشوازيان له سوپای ئيسلام كردوه، نه ك به ره نگاریان كردبى.

ئهم كتيبهى ماموستا حهسهن له ماوهى چوار ساڵدا سى جار چاپكراوه ته وه، ئه مه ش ئه وه ده گه يه نى، كه خویننه ران و پۆشنیرانى كورد په رۆشى ئهم جوړه بابه تانه ن له باره ی به شيك له ميژووى ون و شاراوه و شيووى باوك و باپیرانى خویان! به لام بى گومان ئه وه حاله ته به دلئى هه ندئى له په وتى عه لمانى كورد نیه و، ده بئى ره دى كتيبه كهى ماموستا حهسهن بدریتته وه، هه موو په تدانه وه یه كيش كاریگه ر نیه. خو مه لا جه ميل رۆژبه يانى له سالى 1997 كتيبى و لا تگيرى ره شه خاكى عيراقى بلاو كردوه، به لام سه دايه كى ئه وتوى نه بوو، به لام ئه گه ره وه لامى ماموستا حهسهن له "حه ره مى زانكو" بدریتته وه چه ند دكتوريك "ئوبال له مل" بو قوتابيه كى خویندنى بالا بكه ن، حه تمه ن وه لامه كه به ميژ تر ده بئى. هه ر له و پيودانگه وه به ناوى ئه وهى له باره ی فتوحات نوسراوه به شيوه يه كى

1- سه لام، نایا راسته نيسلام كوردستانى داگير كردوه؟ نالای نيسلام ژماره (2-3).

یەزگورد نەك هەر رازی نەبوو، بەلكو گالتهشی بە شاندهكە كرد^(١). ئەمەش ئەو دەگەیهنی، كە دەولەتی ئیسلاام هەتا رینگە چارەسەری سولج و ناشتی هەبووی و ناچار نەبووی، پەنای نەبردۆتە بەر چەك. ئەو هی لیڤه گرنگە ئاماژە ی پێ بکری ئەو هیە، كە شەری ئیسلاام لەگەڵ دەسەلات بوو، نەك لەگەڵ خەلكی بی تاوان و بی چەك و كۆیلە و ژیر دەستە.

لەبەشی "پهوشی ئاینی و سیاسی كورد" ئەو پوون كراو تهوه، كە كورد پیش هاتنی ئیسلاام بو دەقەرەكە و لاتەكە ی له نیوان هەردوو دەولەتی ساسانی و پۆمانی دابەشكراو. هەروەها كورد خاوەنی دینیکی یەكگرتوو نەبوو، لەگەڵ ئەو هەشدا بابزانی گران ی شارە كوردیەكان چۆن بوو.

یەكەم پووبه پووبونهوه له نیوان سوپای ئیسلاام و سوپای ساسانی له (١٣)ك/ (٦٣٧ز)^(٢) بوو، ئەو شەپە له میژوودا ناسراو بەشەپە قادیسیه^(٣). ئەو شەپە دەروازە ی دەولەتی ساسانی لەبەردەم سوپای ئیسلامی دا كردهوه، ئەو شەپە شەپەریکی قەومی نەبوو وەك هەندی "قەومی" له "عەرب" و "فارس" و "كورد"، كە هەریەك ی بەنیازیك بانگەشە ی بو دەكات! عەرب پیشتر شەپەری دەولەتی ساسانی یان كردوو،

١- مفید رائف العابد، معالم تاریخ الدوله الساسانیه، ص ٧٧.

٢- عەرب و ساسانیەكان زۆر پیش شەم میژووو پووبه پووبی یەكتر بوونەتەوه، له زۆریه ی جارە كانیشت، عەربەكان لەشەردا دۆرانئویانە بەواتای هەتا عەرب له ژیر نالای "عەربایەتی" شەپە ساسانی یاخود پۆمانی كردوو، لەشەردا هەر دۆراو بوونە.

٣- له پیش شەپە قادیسیه، له سالی (١٣) ی كۆچی شەپە (النمارق) و (السقاطیه) و (باقسیاتا) و (بەرد) له نێوان لەشەری ئیسلاام و لەشەری ساسانی پووبی داوه، أحمد عادل، الطریق إلى المدائن، ص ١٠٦-

به لآم شكستیان هیناوه، ئەمه و له هەندی ژێدەردا هاتوووە بێجگە له فارس و كورد، ئەرمەنیش له سوپای ساسانی دا بوونه، به جۆریك ئەسقوف سیبیوس له (مێژووی هەرقل) دەنووسی:

دوو كه تیبەهێ ئەرمەنی یهكێ سێ هەزار و ئەویدی هەزار كهس بوونه، پالپشتی سوپای ساسانیان كردووه^(١). هەروها هەندی عەرەبیش پالپشتی ساسانییهكانیان كردووه، ئەمه و له (امجاد الاكراد)یش دا هاتوو، كه سوپایهكی پێنج هەزار كهسی له كوردان، كه به شیکێ سەرەكی سوپای تاییهتی کیسرا بوونه، پێشتر به نهینی موسلمان بوونه و پالپشتی سوپای ئیسلامیان كردووه^(٢)، كهوابی ئەو كوردانهی له سوپای ساسانی دا بوونه، دهبی "جاشی ساسانی" بووبن، چونكه بهرگریان له دهولهتی ساسانی كردووه، له نهزهری مهلا جهمیل پۆڤبهیانی، ئەو كوردانهی هاوکاری سوپای ئیسلامیان كردووه، "جاشی ئیسلامی" بوونه!! به لآم له راستیدا ئەو كوردانهی بهرگریان له ئیسلام كردووه "پێشمەرگه" بوونه، چونكه باوهریان به سه به خۆیی كورد و كوردستان ههه بووه، نهك كۆیله و بی دهسهلات و بی دین بن و، له ژیر ئالای دهولهتی ساسانی دا گیرکه بن!!

له پاش قادسیه، سوپای ئیسلام توانی "مه دائینی" پایتهختی دهولهتی ساسانی بگریت، ئەم گرتنه تهواوی لهشکری ساسانی خسته ترسهوه، بۆیه سوپایهكی گهورهیان كۆكردهوه بۆ بهرگریکردن له

١- فرست مرعی اسماعیل: الكرد مصادر و معالم تاريخهم في صدر الاسلام (مرحلة الفتوحات) ص ١٠٨.

٢- د. عبدالله مصطفی: امجاد الاكراد، ص ٣٤.

دهوله ته كه يان. كاك شوان له لاپه ره (۱۴۹) ههتا (۱۵۳) باسى گيرانى جه له ولا دهكات، به لام پيمان نالى نهو شه ره كهنگى بووه؟! ده بوو كاك (شوان) گرنگيهكى زورى به شه پرى جه له ولا بدابايه، چونكه نهو شه ره دهروازه يهك بوو بو گرتنى ناوچه كورد ييه كان له نه قليمى جيبال دا. سه بارهت به ميژووى گرتنى نهو شاره، ميژوونوسه موسلمانان كان كو ك نين، (طبري) و (ابن الكثير) و (بلادري) و (ابن خلدون) باوه پريان وايه له سالى شازدهى كوچى بووه، هه رچى (خليفة بن خياط) بووه دهلى: سالى هه قده بوو، يه عقوبيش دهلى: سالى نوزده بووه^(۱).

وهك دياره پاي زوربه له سه سالى شازدهى كوچيه^(۲)، شه پرى جه له ولا له هه ريمى كوردان بووه، بويه شتيكى سروشتيه، كه كورد ناچار بكرين وهك چه پر به كار بهينرين، نهك وهك كاك شوان دهنوسى، هه لبه ته نهو له شكره (له شكرى ساسانى) زوربه ي كورد بوون^(۳). كاك شوان لي ره دا ديهوى بلى: كورد به خو هيشتى خويان، وهك بللى سوپاي ساسانى سوپاي كوردان بووه، بهرگريان لي كوردوه. كاك شوان له لاپه ره (۱۵۲) دان بهوه دهلى، كه شارى (مهندهلى) به سولح گيراوه، به لام كه ديته سه ر شارى خانه قين ده قينكى (به لازرى) دهگورى "اعاجم" به كورد ته نويل دهكات، به لازرى له لاپه ره (۲۶۴) ي "قتوح البلدان" دهنوسى: "واتى جرير بن عبدالله خانقين وبها بقية من الاعاجم فقتلهم" كه چى كاك شوان له لاپه ره (۱۵۲-۱۵۳) دهنوسى:

۱- الطبري: تاريخ الطبري ج ۴/ص ۲۴، ابن الاثير: الكامل في التاريخ ج ۲/ص ۳۴، ابن كثير: البداية و النهاية، ۷-۸، ص ۷۲-۷۳، بلاذري: فتوح البلدان، ص ۲۶۴، خليفة بن خياط: تاريخ خليفة بن خياط، ص ۱۲۶-۱۲۷، اليعقوبي: تاريخ ج ۲، ص ۱۵۱.

۲- فرست مرعى، ص ۱۰۹.

۳- شوان عوسمان، ل ۱۵۰.

هدروا (جهریر بن عبدالله البجلی) توانی پاشماوهی کوردهکان -عجم-ی که له خانهقینهوه مابوونهوه هه موویان بکوژیت!! ماموستا حسه ن له باره ی شه ری جه له ولا ده نووسی: "سوپای نیسلام له مانگی سه فهری سالی (١٦) ی کوچی به رامبه ر مانگی ماری سالی ٦٣٧ زاینی به ره و جه له ولا که وته ری، له ریگه له گه ل هندی خیل و عه شیرتی ناوچه که ریگه وتیان مۆر کرد (ره نگه وه فد و نوینه ری کوردهکان، که (نه مین زه کی) باسی ده کات له م کاته دا به موسلمانهکان گه یشت بن و ریگ که وتبن!^(١)

هه لگه یسانی شه ری "جه له ولا" هه ر بۆ زیاتر به شه رگه کردنی کوردستان بوو، تا کورد باجی شه ره که به دن. یه زگوردی پاشای ساسانی خو ی له هه لوان بوو، نه گه ر نا، هه تا کاک (شوان) ییش دان به وه ده نی که خه لیفه عومه ر له گه ل نه وه دا نه بووه، که سوپای نیسلام به ره و هه ری می کوردی بچیت^(٢)، به لام ساسانییهکان سوپای نیسلامیان ناچار کرد هه ره شه ی ساسانییهکان له سه ر خو یان دوور بخه نه وه.

١- حسه ن عمود، ل٥٣، شه ره فخان و مرجه مه د نه مین زه کی، د. عبدالله موسته فا پالپشتی نه م رایسه ی کاک حسه ن ده که ن.

٢- کاک شوان عوسمان ته نویلیکی سه ری بۆ نه و هه لویتسه ی خه لیفه ی نیسلام ده کات، له نه زه ری خه لیفه "گیانی مرۆقی موسلمان زۆر گرینگتر بووه له ده ستکومتی شه ر"، بۆیه هه ر له به رایه ی نه گه ر یه زگورد موسلمان بوایه، یاخود ناماده بی جزیه به ات هه یج شه ریک به ری نه ده بوو. که چی شوان ده لی: نه مه ش مانای به جیهانبوونی پرۆسه ی فه تح و گه یاندنی نایینی نیسلام ناگه یه نی (شوان، ل١٥٠). شوان ده بی و با لی چونکه نه و له سه ری بووه خه لیفه وا ییشانبه ات، که شه ر له دیدی نیسلامدا نامانجی سه ره که یه، له م باره یه وه ش چه ند نایه تیکی قورنان به هه له راه ده کات، هه ر بۆ نه وه ی به نه وه ی نو ی با لی نیسلام دینیکی جیهانی نه یه هی هه موو نه ته وه یه که نه! راگرتنی شه ر له لای خه لیفه دوو نه گه ری سه ره کی له پشت بووه، وه ک وغان گیانی مرۆق لای خه لیفه به به هاتر بوو له ده ستکومتی جه نگ، دوو: خه لیفه نه یه ده ویست له شه ری نیسلام شه ری خه لکی ره سه نی ناوچه که به کات که کورد بوون. که چی یه زگورد و (کاک شوان) وا دیاره پێیان خو ش بووه شه ر له کوردستان بی!

مامۆستا حسەن له باره‌ی خانه‌قینه‌وه ده‌نووسی: قه‌عقاعی کوپی عه‌مریش له‌ولاوه كه‌وته دوای دوژمن، تا گه‌یشته خانه‌قین، هه‌رچی هه‌یزکی په‌رته‌وازه‌ی فارسی هه‌بوو له‌و ناوه‌دا له‌ ناوی بردن و خانه‌قینی به‌ ناشتی گرت^(۱)، ئەم پرایه‌ش ده‌قا و ده‌ق له‌گه‌ڵ ده‌قه‌که‌ی (به‌لازری) یه‌کده‌گرێته‌وه، له‌ پاش گرتنی خانه‌قین، یه‌زگورد هه‌لوانیشی به‌جی هه‌یشت و به‌ره‌و چیا و شاره‌کانی دی هه‌لات^(۲)، هه‌ر له‌ کتێبه‌که‌یدا مامۆستا حسەن ده‌نووسی: شاری "هه‌لوان" یش، که‌ یه‌زگورد کردبوویه پایته‌ختی خۆی (هاشم) به‌بی شەر گرتی^(۳).

ئهو پرایه‌ی مامۆستا حسەن هه‌ر له‌ ژێدهره‌ میژووویه‌کاندا سه‌رچاوه‌ی گرتوه^(۴). ئەمه‌ و به‌ حوکمی ئه‌وه‌ی کوردی جه‌له‌ولا و هه‌لوان پشتیوانی کوردیان کردوه، ده‌قه‌ره‌که‌ دراوه‌ به‌ کورده‌ موسلمانه‌کان، هه‌ر له‌ باره‌یه‌وه‌ له‌ کتێبه‌کانی (طبری) و (ابن الاثیر) ده‌رده‌که‌وی، که‌ سه‌عد کوردیکی (قوباد) ناوی کردۆته‌ سه‌رداری هه‌لوان له‌ جیاتنی (قعقاع)^(۵) دا. ئەمێن زه‌کی میژوونووس ده‌نووسی: "له‌ گرتنی هه‌لوان یه‌که‌م په‌یوه‌ندی

۱- حسەن عمود، ل ۵۷.

۲- محمد ئەمین زه‌کی، ل ۹۰-۹۱.

۳- حسەن عمود، ل ۵۷.

۴- بلازری، ص ۱۱۱.

۵- ئەمه‌ش به‌پرای خه‌لیفه‌ بووه، هه‌روه‌ها ئەمه‌ش دوپاتده‌کاته‌وه، که‌ کوردی جیبال پۆلێکی گرنگیان هه‌بووه‌ له‌ پڕۆسه‌ی ولاتگیری کوردستاندا. هه‌روه‌ها ئه‌وه‌ش ده‌گه‌یه‌نی له‌شکری نیسلاام هاتوه‌ بو‌ ئه‌وه‌ی گه‌لانی ژێر ده‌سته‌ له‌ ژێر سته‌می داگیر کاران و زالمان پزگار بکات و خاکه‌که‌یان پێ بداته‌وه.

کورد و گه لی کورد له گه ل سوپای نیسلامدا پرویدا^(۱).

مامه له ی سوپای نیسلام ده گه ل کورد، حاله تیکی زور نا ئاسایی له نیو کورد دا دروست کردووه، به جوژی زور به ی میژوونووسانی کورد ئاماره یان به وه داوه، که نیسلام کاریگه ری زوری له کورد کردووه، ناچار نه که هر موسلمان بوونه، به لکو شه ری ده سه لاتی ساسانی شیان کردووه^(۲). ئه مهش له وانیه دوو ئه گه ری له پشته وه بووبی:

یه که م: خه لیفه ی نیسلام نه یویستوو سوپای نیسلام شه ری کورد بکات، وه ک ده لی^(۳): خوژگه له نیوانی ئیمه و چیادا شاخیک، یان شوره یه ک له ئاگر هه بوایه، نه ئه وان بیان توانیا یه بی نه سه ر ئیمه، نه ئیمهش بچینه سه ر ئه وان^(۴) بیگومان خه لیفه ده رک ی به وه کردووه، که کورد شه رکه رن، شیمان ه ی ئه وهش ده کری خه لیفه زانیبی راقه ی ئایه تی (۱۶) سو په تی (الفتح) مه به ست کورد بی، که له به رام به ر نیسلام، یان شه ر ده کن، یان موسلمان ده بن، خه لیفه پی ی باش بی گه لیکی ئاوا به بی شه ر موسلمان بی، هه روه ها له نه زه ری خه لیفه گیانی مرو ئیکی موسلمان زور گرنگ تر بووه له ده سکه وتی ماده ی.

دووه م: به شی ک له کوردان پی شتر موسلمان بوونه وه ک د. عبدالله ده نووسی، که پینج هه زار کورد له سوپای ساسانی به نه ئینی موسلمان بوونه^(۵) هه روه ها زه رده شتی خودا په رست (نه که ئاگر په رست) باسی نیسلامی کردووه، ئه مه و کورد خو ی له ده وه تی ساسانی دا خا وه ن ه یچ

۶- موحه مه د نه مین زه کی، ۹۰-۹۱، هه روه ها بروه انه أحمد عادل، سقوط المدائن، ص ۸۳.

۱- حه سن محم ود، ج ۶۷.

۲- حه سن محم ود، ج ۸۱.

۳- د. عبدالله مصطفی، ص ۳۴.

نه بووه، جا له سهر چ بنه مایهك بهرگری لهو دهسه لاته بکهن؟ ههروهها
سه رکردهکانی سوپای نیسلام له مه داین و جه لهولا و هه لوان،
سه رکردهی عه ره بیان نه کردۆته سه ردارى ئه و شارانه.

بینگومان ئه و هه لۆیستهش کاریگری خۆی هه بووه.

هه ر چهنده كاك شوان بانگه شهی ئه وه دهكات، كه ئه و په پیرهوی
میتۆدی تووژینه وهی میژوویی دهكات، كه چی باسی گیرانی (تکریت)،
پیش گیرانی "هه لوان" دهكات. یه کی ناگای لهو به شهی میژوو نه بی و
دهزانی "تکریت" پیش "هه لوان" گیراوه، نازانی كه "گرتنی هه لوان"
وه رچه رخانیکى ستراتیژی بوو له رهوتی پوداوهکان، به بهرژه وهندی
موسلمانان، هه رچی "گرتنی تکریت" بوو، "گرتنی موسل و نهینه و" ی
که و ته وه.

له بارهی گرتنی "تکریت" وه كاك شوان وا باس دهكات، وه ك بلیی ئه و
شاره له ژیر دهستی دهسه لاتى كوردی بووه، نیسلام هاتوو شه پری
كوردی کردوو، به لام له راستیدا ئه و شاره له ژیر دهسه لاتى پۆمانیدا
بوو، سوپای پۆمانی به یارمه تی عه ره بی (نیاد و تغلب و نه من) خه ریکی
خۆ ناماده کردن بوون له دژی سوپای نیسلام، كه چی سه یرکه كاك شوان
له په راویزی لاپه ره (۱۵۲) چۆن میژوو چه واشه دهكات: "كورد
شه هارجه كان بریتی بوون له كورده مه سیحیهکانی هه ریمی جه زیره، كه
به هاوکاری دانیشتونانی كوردی موسل هاتبوون بۆ یارمه تیدانی
كوردهکانی تکریت.

كاك شوان له پری خوا، نه گه ر ئه و كوردانه بۆ یارمه تی كوردهکانی
تکریت هاتبوون، ئه دی عه ره بهکانی جه زیره و پۆمانه كان بۆ چ هاتبوون؟!

بۆ راستى نائىي، ئهو كورد و عه ره بانه گه لى ژيئر دهسته و مه واليى پۆمه كان بوون، به زه برى هيز هينرابوون بۆ تكريت بۆ ئه وهى به رگرى له ده سه لاتى پۆمانى بكه ن!

له مه سه له ي گرتنى (حه لوان) يش، كاك شوان زۆر ئه ملا و ئه ولا ده كات هه ر بۆ ئه وهى سه ره داويكى به ده ست بكه وي به وهى، كه (حه لوان) به شه ر گيراوه، به لام هه ر خۆي ناچار ده بي له به رامبه ر پاي (طبرى) و (ابن الاثير) و (ابن خلدون) و (بلادرى) به چۆ كرابيئت و دان به وه بنى، كه دانيشتوانى حه لوان به سوئح له گه ل عه ره به مو سه لمانه كان ريككه وتون^(١). هه روه ها هه ر كاك شوان دان به وه ده نى، كه سه ردارىي ئه و شاره دراوه به كوردىك به ناوى (قوباد)^(٢). به لام لي ره دا به هه له ده چى، كه ده نووسى: "سوره كان - الحمرة - بريتى بوون له جه نگاوه ره كورده كانى نيو له شكرى ساسانى، كه به دي ل گيرا بوون، له به رامبه ر نازاد كردنيان ببون به مو سه لمان و جه نگاوه ر له نيو له شكرى عه ره به مو سه لمانه كان". ئه مه رايه كى زۆر ناما قوله، چۆن خه ليفه "دي ل" يك ده كاته سه ردارى شاريكى وه ك حه لوان.

حه لوان ده كه ويته نىوان (ره شه خاك) و هه ريمى چيا. واته ئه وسا پيگه يه كى ستراتيژى گرنگى هه بووه، به لكو له راستيدا ئه و سورانه، ئه و كورده جه نگاوه رانه بوونه، كه پيش هاتنى ئىسلام بۆ ده قه ره كه له ريگاي جابان و مه يمون و دي لم مو سه لمان بوونه، سه ركرده و فه رمانده بوونه له سوپاي ئىسلام دا، بۆيه خه ليفه كه سيكى وه ك قوبادى كردۆته سه ردارى

١- شوان عوسمان، ل ١٥٧.

٢- كاك شوان عوسمان نه گه ر خه لكى حه لوان پشتگيرى ساسانيه كانيان كردى، چۆن له شكرى نىسلام كوردىكى ده كورده سه ردارى ئه و شاره، نايا ئه مه هه قدى و ناكو كى نيه، جه نابتى تى كه وتوه؟!

شارى حهلوان.

سهبارت به گيرانى "ماسبذان" كاك شوان له لاپهره (۱۵۸-۱۶۰) پينج
را له سهر گرتنى ماسبذان دهخاته پوو: به بۆچوونى به لازرى و خهليفه بن
خهيات و قودامه بن جعفر و ابن كثير و الذهبى، شارى ماسبذان بهبى شهپر
گيراوه، كه چى (طبرى) باوهپى وايه شهپر له نيوان سوپاي ئيسلام و
فارس قهوماوه.

كاك شوان پاي به لازرى و خهليفه و قودامه و ابن كثير و الذهبى
پهسهند ناكات، به لام پاي طبرى پهسهند دهكات، "طبريش" دهنوسى شهپر
له نيوان موصلمان و فارس بووه نهك موصلمان و كورد!

هرچى ماموستا حهسهنه له لاپهره (۸۴-۸۵) باس له جهنگى
(ماسبذان) دهكات، نهو جهنگه دوو سى قوناغى ههبووه، له ناكام سوپاي
ئيسلام به سهر سوپاي ساسانى سهركهوتوو، له پاش كوژرانى (هورمزان)
سوپاكهى به تهواوى شكاه و پاشماوهكهى به رهو چيا پايانكردوه، به لام
ساسانيهكان، هر هيرشيان بۆ دهقهرهكه دههينايهوه. له لاپهره (۸۵)
ماموستا حهسهن دهنوسى:

جاريكى تريس فارسهكان به رهو شارهزور هاتنهوه بۆ سهركوتكردى
نهو كورده راپهريوانهى، كه دژى دام و دهزگاي فارس جهنگا بوون و
مهيليان بۆ سوپاي ئيسلام ههبوو.

نهو هاوكاريهى كوردان دهگهل سوپاي ئيسلام له لاي كاك شوان تهواو
پينچهوانه بوتهوه، نهو دهنوسى: كورد له ئيسلام ههنگه راونتهوه و له

دهسه لاتی نسیلام راپه ریون^(۱).

(طبری) و (ابن الاثیر) ده نووسن، که له پاش ئه وهی (ضراری کورپی خه تاب) (ئه زینی کورپی هورمزان) ده کوژی، پاشماوهی سوپای فارس به ره و چیاکانی نزیك هه لدین، له پاشان (ضرار) داوا له خه لکی کوردی هه ریمه که ده کات، که بگه رینه وه بو شاری خویمان (سیروان) و بینه موسلمان، خه لکه که ش به دهم بانگه وازه که ی (ضرار) دین^(۲).

له شه پری (نه هاوه ند) دا، که له سالی (۲۱) ی کوچی بوویدا، تا راده یه ک شه پریکی یه کلاکه ره وه بوو بو ئه و شه پره، ژیده ره کان باس له وه ده که ن، که یه زگورد (۱۵۰) هزار که سی کوکرد بووه، ماموستا حه سه ن له لاپه ره (۱۵۸) ده نووسی، که له نامه ی یه زگورد و سه رکرده فارسه کان داوا له خه لکی شاره زوور و هه ریمی چیا (کوردستان) و هه ریمی جزیره نه کراوه. به مه رچی کوردستان ئه و کاته ئه و سی هه ریمه بوه. هه ر ماموستا حه سه ن ئه گه ری به شداری نه کردنی کورد له شه پری نه هاوه ند، یا خود داوا نه کردنی کورد له لای یه زگورده وه، ده گه رینه وه بو دوو ئه گه ری سه ره کی: یه که م: وادیاره راپه رینه که ی شاره زوور کاری خو ی کردووه و مه جالی نه هیشته وته وه بو یه زگورد و سه رکرده کانی، که به شوینیا ندا بنییری و زوریان لی بکات..

دووهم: ده کری یه زگورد ناردویه تی به شوین کورده کان، ئه وانیش به دهمیه وه نه هاتوون، هه ر بویه له لیسته کانی سه ره وه دا ناویان

۱- کاک شوان له لاپه ره (۲۳۶) هه تا (۲۵۴) باس له هه لگه رانه وه ی شار و هه ریمه کوردیه کان ده کات، له دوا به شی نهم نووسینه دا وه لامی ده ده یه نه وه.

۱- فرست مرعی، ص ۱۲۱.

نه هاتوره^(۱).

سه بارهت به رهوشى سياسى سوپاي ئيسلاميش، خهليفه عومر گهوره پياوانى ئيسلامى كۆ كردهوه له بارهى شهري نه هاوه ندى پرسى پيكردن، ئهو راپرسىيه تهواوى چه مكي شوپا دهگه يهنى و تاكروهى ره تدهكاتوه، له ئاكاميش خهليفه راكمى (عهلى كورپى ئه بى تاليب) په سهند دهكات^(۲).

با بزانيك كاك شوان چون مهسه له كان ئاوهروو دهكاتوه، جارى با بزانيك له بارهى هه لوئىستى كورد له هه مبه ر سوپاي ئيسلام له دواى شهري نه هاوه ندى چه دنووسى: .. به م شيوه يه پيگه يه كى سه ره كى و به هيتز بو دامه زراندى ئيمپراتوريه تى ئيسلام دانرا، كورد به ر له هه موو گه لانى تر رووبه رووى ئه م هيتزه بووه^(۳).

ئه م رايه بيبنه مايه ي كاك شوان له هيج ژيده ريك ئامارهي بو نه كراوه، مه گه ر ته نها له خه يالى كاك شوان خوى نه بى؟! ئه گه ر نا هه ر خوى ده نووسى: له پاش شه ري نه هاوه ندى له شكري ده ولته تى ساسانى كۆتايى پيها ت، ده ولته تى ساسانى هه ر وه ك نازناو مايه وه، ئه گينا له سه ر نه رزى واقيعدا هيج شتيكى نه ما بوو، ته نانه ت كيسرا ولايه تيك نه بوو بيگريته خوى^(۴) كاك شوان، كه ده ولته تيكى ته مه ن زياتر له چوار سه د سال، خوى له به ر ئيسلام پى نه گيرى و بروخى و كيسرا هيج شوينى نه بى خوى تيدا بگريته وه، كوردى ژير ده سته ي ساسانى و رۆمانى، چون روو به رووى ئيسلام بوته وه؟! ئه مه چه لوژيكيكه؟!

۲- حه سه ن محمود، ل ۱۵۸-۱۵۹.

۱- حه سه ن محمود، ل ۱۶۳.

۲- شوان عوسمان، ل ۱۷۲.

۳- شوان عوسمان، ل ۱۷۱.

ئەری دەبی "کورد" چ سوپا و دەولەتییکی هەبووی، تا بتوانی پووبه‌پرووی سوپای ئیسلام ببیتەرە؟! سەبارەت بە شوپراکەیی خەلیفەیی مۆسڵمانان لەگەڵ مۆسڵمانان، ئەوەی کاک شوان دەنووسی، مەگەر تەنھا خۆی باوەڕی پی بی، رازی بوونی خەلیفە بە رای ئیمام عەلی لەلای کاک شوان: "پەلگەیه بۆ ئەوەی که هیشتا له نیمچه دررگه‌ی عەرەبی ئاینی ئیسلام وەك عەقیدە له نێو خەلگە کەیدا جینگیر نەببوو، چونکە بۆچونە کەیی (علي بن ابي طالب) و جەخت کردنەوێ خەلیفەیی مۆسڵمانان و، رازی بوونی مۆسڵمانان بە پیشنیارە کەیی عەلی جەخت لەسەر ئەم رایە کرایەرە.."^(۱)

هەر له بارەیی میتۆدی توێژینه‌وێ میتۆویی، پرسیاری له کاک شوان دەکەم؟

نەهاوهند له سائی (۲۱) ی کۆچی گیراوه، که چی هەریمی ئەهواز له سائی (۱۵-۲۰) ی کۆچی گیراوه، بەلام نازانم کاک شوان بە چ پیوهریک و لەسەر چ بنه‌مایه‌ک له لاپەرە (۱۶۳) باسی نەهاوهند دەکات، که چی له لاپەرە (۱۷۷) باسی گیرانی هەریمی ئەهواز دەکات؟! ئەری هەر خۆیشت دان بەوه نانیی، که شەری نەهاوهند شەریکی یەکلاکەرەوه بوو، لەشکری ساسانی کۆتایی پیهات؟ ئەری ئەگەر کۆتایی پیهاتیبی (که‌واش بوو) چون له پاشان شەری ئەهوازی پی کراوه؟! ئەمەیه میتۆدی توێژینه‌وێ میتۆویی، ئەوەی ماموستا حەسەنیش، که به‌ریک و پیکی لەسەر شیوازی گێرانەوه و لەسەر دوان و شروڤه‌کردنی رووداو‌ه‌کان نووسراوه، "نا زانستی" و "نا ئەکادیمی" یه؟!

له ئەقلیمی فارس میتۆونوووسان دەنووسن، که چوار- پینج زۆمی

كورد و چەند هۆبه‌یه‌ك هه‌بوونه، له‌و ده‌قهرانه، هەر شه‌رێكیش بووبی (كه بووه) له‌گه‌ل كورد و ده‌سه‌لاتی كورد نه‌بووه، چونكه ئه‌و ده‌قهرانه نه كوردی بوونه، نه كوردیش ده‌سه‌لاتی سیاسى سه‌ربه‌خۆی خۆی هه‌بووه، تاكو رای خۆی هه‌بی له‌سه‌ر شه‌ر، یاخود ناشتی!!

گیرانی شاره‌كانی هه‌ریه‌ی جزیره:

ده‌قهری جزیره له هه‌ندی پوو له‌به‌شى ئه‌قلیم جیبال جودا بوو، جزیره له میژ بوو له نێوان به‌رداشی مملانیی رۆمی و ساسانی له‌لایه‌ك و زه‌ردهشتی و گاورى و بتپه‌رستی له‌لایه‌كى تر دابوو.

پۆژه‌ه‌لاتناسیكى وه‌ك (برۆكلمان) له‌باره‌ی ره‌وشی خه‌لكی جزیره‌وه - كه له نه‌صلدا كوردن - پێش ئىسلام ئاوا باس ده‌كات: ئه‌وسا خه‌لكی په‌سه‌نی ده‌قهره‌كه له ژێر سته‌مى كه‌نیسه‌ی ئه‌رسۆدۆكسى دابوون^(۱). ئه‌مه و سوپای رۆمی باجیكى زۆری به‌سه‌ر خه‌لكدا سه‌پاند بوو، هه‌روه‌ها له پاش ئه‌وه‌ی گاوریتی ببوه ئاینی په‌سه‌نی ده‌وله‌ت، هه‌موو عیباده‌تیكى دى یاساغ بوو^(۲). هه‌ندی سه‌رچاوه‌ش ئاماژه بۆ ئه‌وه ده‌كهن، كه خه‌لكی جزیره پێش ئه‌وه‌ی سوپای ئىسلام بگاته‌وى، له‌سه‌ر ده‌ستی پێغه‌مبه‌ر ﷺ موسلمان ببون.

ئه‌و ئه‌گه‌رانه زۆر له جیى خۆن، بۆ ئه‌وه‌ی گیرانی شاره‌كانی ده‌قهری جزیره گران نه‌بی.

ماموستا هه‌سه‌ن له لاپه‌ره (۱۱۳) هه‌تا (۱۳۱) باسی "رزگارکردنی"

۱- كارل بروكلمان: تاريخ الشعوب الاسلاميه، ص ۹۷-۹۸.

۲- خه‌سره گۆزان: كوردستان له مێژوودا، ل ۱۶۲.

شاره‌کانی ده‌قهری جزیره به "ناشتی" ده‌کات. له رووی میژووویهوه شاری (رقه) یه‌که‌م شار ده‌بی ده‌گیری.

ماموستا حه‌سه‌ن ده‌نوسێ، که شاری (رقه) له ریگای سولخی نیوان به‌تریقی رقه و (عه‌یازی کوپی غه‌نه‌م) به سولج و ناشتی گیراوه، نه‌و جوژه سولحه‌ی نیوان عه‌یاز و به‌تریقی رقه، ده‌بیته ده‌روازه‌یه‌ک بو رزگارکردنی شاره‌کانی دی وه‌ک ئورقه: (ره‌ها) حه‌ران، به‌هار و شاری حه‌ران نه‌ک هر به سولج گیراوه، به‌لکو له ریگای پاشای شاره‌که، که کورد بووه و زانای ناوچه‌که، که ناوی (یوقه‌ننا) بووه، موسلمان بوونه، له پاشان سوپای نیسلام ناوچه‌که به‌جی ده‌هیلتی، کاروباری به‌ریوه‌بردنی شاره‌که ده‌داته ده‌ست خه‌لکی شار خو‌یان^(۱). پاش ئه‌وه‌ی شاری "راس العیون" له سوپای عه‌ره‌بی و رومی رزگار ده‌کری، وه‌ک (بلازی) و (ابن الکثیر) ده‌نوسن، عومه‌یر ده‌قهره‌که ده‌داته ده‌ست خه‌لکی ره‌سه‌نی ناوچه‌که (فدفت الارض الی اهله‌ا الاصلیین)^(۲).

له پاش گیرانی شاری "راس العیون" و موسلمانبوونی (ئه‌رسالوس) حاکی شار له‌گه‌ل پیاوانی نایینی شاره‌که و، شاره‌کانی دی وه‌ک (دارا) و (بیرحا) و (باعما) و (سنجار) و (نامیدی) و (میا فارقین) و (نوسه‌ییین) به‌سولج و ناشتی له‌گه‌ل سوپای نیسلام ری‌ککه‌وتون له جزیره‌ی کوردان، ئه‌مه هه‌لو‌یستی کورد بووه، که چی عه‌ره‌به‌کانی ده‌قهره‌که و شام و هه‌ندی پییان کرابی پالپشتی پومه‌کانیان کردووه، تا دره‌نگ موسلمان نه‌بوونه، به‌تایبه‌تی به‌شیک له عه‌ره‌بی هۆزی نیاد، ئه‌مه و پیش‌گرتنی جزیره‌ش

۱- حه‌سه‌ن محمود، ل ۱۱۹-۱۲۱.

۲- حه‌سه‌ن محمود، ل ۱۲۱.

عهربه‌کان له گرتنی شاری هیت و تکریت و موسل پانپشتی سوپای پۆمییان کردوه^(۱).

ماموستا حه‌سه‌ن، که باس له گرتنی شاره‌کانی جزیره ده‌کات، هیچی له خۆوه نالی، به‌لکو پشت به کتیبه‌کانی (بلازری) و (ابن الاثیر) و (ابن اعثم) و (طبری) و (یه‌عقوبی)، هه‌تا واقیدیش له هه‌ندی شوین ده‌به‌ستی. بلازری ده‌نوسی: "جزیره ئاسانترین ولات بوو، که به ناشتی فه‌تح بووه.."^(۲) ابن الاثیر ده‌نوسی: "هه‌ریمی جزیره ئاسانترین ولات بووه، که به‌ناشتی فه‌تح بووه.."^(۳)

(ابن اعثم) ده‌نوسی: "به‌مجۆره موسلمانه‌کان، رۆمه گاوره‌کانیان له ره‌گ و پیره‌هی کوردستان ده‌ره‌یناوه"^(۴)، واقیدی ده‌نوسی: "هه‌ریمی جزیره به ناشتی گیرا".

طبریش ده‌نوسی: "فکانت الجزيرة اسهل البلدان امرا، و ایسره فتحا"^(۵)

بیجگه له ژێده‌ری نیسلامی، ژێده‌ری تریش باس له‌وه ده‌که‌ن، که جزیره به ناشتی گیراوه: الرهاوی المجهول: رضی کل من راس العين و ماردين و امد^(۶). نیلینا برشینایا و ابن العبری ناوا باسی گیرانی هه‌ندی له شارانی جزیره ده‌که‌ن:

۱- سه‌رچاره‌ی پیتشوو.

۲- بلازری، ص ۲۰۴.

۳- حه‌سه‌ن محمود، ل ۱۳۰-۱۳۱.

۴- حه‌سه‌ن محمود، ل ۱۳۰-۱۳۱.

۵- طبری، ج ۴، ص ۴۵۷.

۶- فرست مرعی، ص ۱۳۴.

"وفیها دخل عیاض بن غنم (سروج) و (الرها) صلحا. وفیها افتح ایضا (الرقه) و (امد) و (نصیبین) و (طورعبدین) و (ماردین) صلحا."^(۱)

با بزانی گیرانی ئەو شارانەى جزیره له کتیبه کهى کاک شوان چۆن باسى لیوه کراوه: سه بارهت به گرتنى شارى (رهقه) دوو سه بریده دهینیتهوه، به لام ئەویش هه جهخت له سهه پای (به لازى) و (ابن الاثیر) دهکات، به وهى ئەو شاره له رىگای سولحى نىوان (عه یان) و به تریقى شاره که رىککهوتون و بهبى شهه گراوه^(۲).

کاک شوان له چه واشه کردن، تهکنیکىکى ناشکرا به کار دینى، چونکه هه خوى له لاپهه (۲۱۶-۲۱۷) باسى گرتنى شارى ئورفه - رهها - و حهران و (بههار)، بهبى بهرگرى و شهه دهکات، لهه بارهیهوه پای (طبرى) و (ابن الاثیر) و (به لازى) و (قدامه بن جعفر) و (ابن خلدون) دینیتهوه، به لام له لاپهه (۲۱۸) دهنوسى: لهه هه موو بۆچونانەى باسمان کرد بۆمان ده رده کهوى، که حهران دواى بهرگرى و گه مارۆدان و رهوپىکردن ئینجا که وتۆته دهست لهشکرى عه ره به موسلمانەکان؟!

به واتای ژینده رهکانى کاک شوان ده ئین: (حهران) و (رهها) به سولح و ناشتى و دانى جزیه پزگار کراون، که چى کاک شوان ته ئویلى ئەو سولحانه به "بهرگرى!" و "گه مارۆدان!" و "رهوپىکردن!" دهکات!

کاک شوان له لاپهه (۲۱۷) دان به زیرهکى (عه یازى کوپى غه نهه) ده دانى به وهى، که توانیویهتى "بهیهک رىککهوتن دوو شارى بکهوئته دهست" ..

۱- فرست مرعى، ص ۱۳۴.

۲- شوان عوسمان، ل ۲۱۵-۲۱۶.

عهياز چووہ شاری ئورفہ و ناشتی نامہی له گهل دا بهستن^(۱). هر خوی له پەراویزی (یەکی) لاپەرە (۲۵۰) دەنوووسی: " له کاتی پرۆسەي فتوحاتی عەرەبە موسلمانەکان، زۆریەي شارەکانی جەزیرە لەسەر بنەماکانی ناشتی نامەي شاری ئورفہ -الرها- له گهل عەرەبە موسلمانەکان ریککەوتن.

کەچی کاک شوان له لاپەرە (۲۱۸) دەنوووسی: "سەریازی رۆمە بیژەنتینیەکان نەک هەر (ئورفە)، بەلکو هەموو جەزیریان چۆل کردبوو، بەرگریان تیدا نەکرد و خەلکی شارەکیان بۆ چارەنووسی نادیار جێهێشت، ئەوە بوو هەر خەلکە کە شەری عەرەبە موسلمانەکانیان کرد."

ماموستا شوان: له کتێبەکانی (طبری) و (إبن الاثیر) و (إبن الکثیر) و (بەلازی) و (قدامە بن جعفر).. هتد. زانیاری ئەوا هەیه!

ئەگەر هەیه ئەدی چۆن وەلامی لاپەرە (۲۱۷) و (۲۵۰) خۆت دەدایەوہ کە ژێدەرەکان دەلین: خەلکی ئورفە بەسولج له گهل عهياز ریککەوتن و ئەو ریککەوتنە بووہ بنەمایەک بۆ گیرانی تەواوی جەزیرە!

کاک شوان له لاپەرە (۲۱۸) دەنوووسی: رۆمەکان جەزیریان چۆلکردبوو کەچی له لاپەرە (۲۱۹) دەلی "ئینجا شەر و کوشتار له نیوان هەردوو لادەستی پینکرد!" له باسی گرتنی شاری (شمیشات) ژێدەرەکان له غەیری سولج و ناشتی باسی هیچ جوۆرە شەریک ناکەن، بەلام کە موسلمانەکان بەسەر زۆریەي قەلا و دیھاتەکانی شمیشات زال دەبن.. ئەو حالەتە وای له کاک شوان کردووہ هەلوێستەکەي ئاوا شیکار بکات: "ئەمەش بەلگەي ئەوہیە کە خەلکی شارەکە شەریان کردووہ و بەرگریان له شارەکیان کردووہ، بۆیە

موسلمانەکان قەلا و دێهاتەکانیان گرتوو. (۱)

لێره دا گرنگه پرسیارێ بوروژینین، دەبی خەلکی ئەو شارانە، که زۆر بەی هەرە زۆری کورد بوونە، له پینا و چی شەریان کردبی؟! دەبی دەولەتی بیژەنتی تەعبیری له ویستی کورد کردبی؟! دەبی عەرەبەکانی جەزیرە - که زۆر دژی ئیسلام بوون - ئامۆزای کورد بوونە و کورد له پینا و رۆم و عەرەب شەری ئیسلامی کردبی!؟

سەبارەت بە گرتنی (نامەد - دیار بە کەر)، کاک شوان دوو پای جیاواز دەهینیتەوه. بۆچوونیک ئەو یە: که شاری (نامەد) له سەر بنچینەیی ئاشتیی نامەیی شاری (نورفە) له گەل لەشکری عەرەبە موسلمانەکان رینکەوتون (۲). ئەمەش له کتیبە میژووییەکانی (فتوح البلدان - ۱۸۰ ل / کتاب الفتوح (۳۲۹-۳۴۰) الخراج و الصناعة - ل ۳۸۳)، هاتوو. (عیاضا فتح امد بغیر قتال علی مثل صلح الرها..)، کاک شوان هەر له لاپەرە (۲۲۳) دا بۆچوونی دووهم دەنووسی: عەرەبە موسلمانەکان گەمارزی نامەدیان داوه و ئینجا شەر و کوشتار دروست بوو. ئەم بۆچوونەیی دووهم له راستی نزیکتەر " .. بەلگەیی کاک شوان بۆ ئەو پایە ئەمەیه، گەر تەماشای لاپەرە (۲۱-۲۲) کتیبەکەیی خۆی بکەین، دەبینین لهو دوو لاپەرە یەدا، نه ناوی (نامەد) هاتوو، نه باسی شەریش کراوه!! ئائەمەیه ئەکادیمیەت!!

کاک شوان له گرتنی شارەکاندا شینووزیکیی چەواشەکەر بە کار دینی، بەلام له کارەکەیدا زیرەک نیە، چونکه ئەمە میژوووه و ژێدەری دەوی. هەر وهه عەقلیەتیکی شەرۆقەکاری ساخەمی دەوی.. له لاپەرە (۲۱۴)

۱- شوان عوسمان، ل ۲۲۱.

۲- سەرچاوهی بیتشو، ل ۲۲۳.

دهنوسی: "ژماره‌ی هیتی پشتگیری کورد بۆ پۆمه‌کان به ۳۰ سی هه‌زار جهنگاوه‌ر مه‌زنده کراوه"، یه‌کی لهو ژێده‌رانه‌ی کاک شوان ئهو زانیاری‌یه‌ی ئی وه‌رگرتوووه گوايه (تاریخ الرسل و الملوك) ی (طبری) یه ج ۴ ل ۲۲۲-۲۲۳ . له‌ئاکام ته‌ماشای ئهو به‌شهو لاپه‌رانه‌م کرد، هه‌چ زانیاری ئهو‌های هه‌ر تیدا نیه، له باسی (فتح الجزیره) ج ۳ ل ۴۵۶-۴۵۹ طبری، باسی گرتنی جه‌زیره ده‌کات، یه‌ک رسته‌ش لهو باره‌یه‌وه نالی!^۱

له زیهنی کاک شوان هه‌ر شارێک، ئه‌گه‌ر جارێک له دژی ده‌سه‌لاتی خه‌لیفه‌ راپه‌ری، ئه‌وا به‌لگه‌یه‌ که جاری یه‌که‌میش به‌شهر و کوشتار ده‌ستی به‌سه‌ر داگیراوه، لهو باره‌یه‌وه (مه‌لاتیه) به‌ نموونه ده‌هه‌ینیته‌وه^(۱) . له باره‌ی گیرانی شاری (میا فارقین) کاک شوان (لیکدانه‌وه‌یه‌کی سه‌یر ده‌کا، به‌لام نازانم به‌چ پێوه‌ریکی توێژینه‌وه‌ی میژوویی!) ده‌نوسی:

"عه‌یاز له‌شکرێکی ۵۰۰ پینج سه‌د سواره‌ی نارده سه‌ر شاری فارقین، به‌فه‌رمانده‌یی "چه‌ بن عدی"، هه‌تا ئیڤه له لاپه‌ره (۱۸۰) (فتوح البلدان) وه‌رگیراوه، به‌لام کاک شوان ئهو مه‌سه‌له‌یه ئاوا لیکده‌داته‌وه: هه‌لبه‌ته شهر و پیکدادان هه‌بووه، چونکه له‌شکری سواره‌ی نارده‌وته سه‌ر، که مه‌به‌ست لێره له‌ نا‌کاو و خه‌رایه! هه‌روه‌ها له‌مه‌ر گرتنی شاری نوسه‌یبین، ده‌نوسی: شهر و کوشتاریکی زۆر دروست بووه^(۲)

به‌لام کێ وه‌ده‌لی؟! خۆی له راستیدا شاری (نوسه‌یبین) وه‌ک شاری (ئورفه) به‌سولج پزگار کراوه: وفتح (عیاض) نصیبین.. وفتح قردی و

۱- شوان عوسمان، ل ۲۲۴.

۲- هه‌مان سه‌رچاوه و لاپه‌ره.

نهبووه، به لکو له گهل دهسه لاتی داگیر کهری ساسانی و رومی و دهره بهگ
 و ناغای عه رب و کورد بووه. ئەوانه وهك له پیشوو پونمان کردهوه ئەو
 عه رب و کوردانهی له ههندی جی به پالپشتی دهولتهی ساسانی و رومی
 شه پری لهشکری نیسلامیان کردبی له پیناو کورد نهبووه، به لکو له پیناو
 مانهوهی حالتهی داگیر کردن بووه له کوردستاندا!

بابه تی پینجه م

چه مکی جزیه و رۆلی جزیه له رزگارکردنی کوردستان به ناشتی

نه یارانی نیسلام زۆر راشه بۆ "جزیه" دهکن و وا پیشان ددهن، که "جزیه" جوړیک بی له ماف خواردن و سزا و لیکدانه وهی نیسلام له سهر بنه مایه کی مادی. له راستیدا "جزیه" له میژووی فتوحاتی نیسلامیدا رۆلیکی گرنگی بینیه، سهره تا شیوازیکی بووه بۆ پیکه وه ژیان و لیبوره یی ئایینی، له پاشان قه بو لکردنی یه کتر.

پیدقیه ته واوله چه مکی جزیه بگهین، ئینجا باس له کاریگری وی بکهین به سهر رهوتی فتوحاتی نیسلامی دا. ئه وه عه قلیه ته مه ده نییه ی نیسلام له بو نیادی کۆمه لگه دا فه راهه می هی ناوه، ده گه رپته وه بۆ ئه و لایه نه مه عریفیه ئازادیخوازی و مرۆقایه تیه ی خودی نیسلام خوی.

جزیه له زماندا واتای سزا ده دات، له کوردیدا پیتی ده گوتری "سهرانه" له ئینگلیزیش "poll tax".⁽¹⁾ له ئه سلدا ئه م جوړه باجه له پیاوانی خاوه ن کتیبه ئاسمانییه کان به رامبه ر به سهر بازی نه کردن له له شگری نیسلامدا وه رگیراوه، هه روه ها له به رامبه ر ئه و باجه دا، ده و له تی نیسلام ده بی گیان و مالی ئه و که سانه له هه ره شه ی ناوخۆ و ده ره وه پیا ریزی. هه ر له سهر ئه م بنه مایه هه ندی شه رعناس جزیه، یا خود سهرانه به "باجی

به رگری لی کردن یا خود دا کو کیکردن" داده نین^(۱). هر له میژوش چهندان جار پرویداوه، که سوپای نیسلام نهیتوانیبی به رگری له "ئه هلی ذمه" بکات جزیه ی ئی وهرنه گرتوون، به لکو بۆی گیراونه تهوه^(۲).

ابو یوسف، که له سه دهی دووه می کوچی ژیاوه و کتیبکی پر به های، له سه ر داوای خهلیفه ی عبباسی هارون الرشید (۱۷۰-۱۹۳/ک/ ۷۸۹-۸۰۹ ز) داناوه^(۳)، بری ئه و (جزیه) یه ی دیاری کردوه به م شیوه یه:

"دوله منده کان (۴۸) دره میان دها، چینی ناوه راست (۲۴) دره م، کریکار و دست رهنگینه کان (۱۲) دره میان دها، ئه وسا هر (۲۴) دره م یه ک دیناری عیراقی ده کرد" ئه هلی ذمه له سه ریان نه بوو، نه زه کات بدن، نه "صدقه" ش بدن، به لام له سه ر تاکی موسلمانه، که زه کات و صدقه بدات، زه کات له نیسلامدا زور گرنگه و پایه که له پایه کانی نیسلام، هر موسلمانئ نهیدا و باوه ری به وه نه بی، که زه کات پایه که و ده بی بدری، ئه و له باز نه ی نیسلام در ده چی. کاتی خو ی له پاش وه فاتی پیغه مبه ر^ﷺ هندی هوز، که موسلمانیش ببون، ئاماده نه بوون زه کات به ده وله تی خه لافه ت بدن، بۆیه خهلیفه ی نیسلام ئه بو به کری صدیق شه ری ئه و هه لگه را وانه یان کرد. له پرووی دراوی به وه، ئه وه ی موسلمانه له سه ری تی بیدا، به هیچ جو ری له گه ل سه رانه به راورد ناکری، ئه وه ی دوا یی به به راورد به زه کات و صدقه هیچ نه یه.

۱- هه مان سه رچاوه

۲- بنواره: أبو یوسف، الخراج، ص ۸۱.

۳- الخراج، ص ۶۹-۷۱.

له سهه ر ئهه بئه مایه، با زیاتر له ماهیه تی سهه رانه بکوئینه وه:

۱- سهه رانه به هایه کی مادی نیه به رامبه ر به بی باوه ری، له هه ردوو ژنده ره سهه ره کیه که ی ئیسلام: قورئانی پیروز و فه رمووده کانی پیغه مبه ر ﷺ مه سه له رۆحی و مه عنه ویه کان زور له به ها مادیه کان گرینگتر هاتوون. به واتای له پوانگه ی ئیسلام، بزگار کردنی مروؤ له زولمی مروؤ به پله ی یه ک دی. ئیسلام موسلمانبوونی تاک و کو مه لگا به گرینگتر ده زانی له و بپه پارهی، که نه هلی ذمه به "بیت المال" ی ده وله تی ئیسلامی ده دات. له کاتی خه لیفه عومه ری کوپی عبده لعه زیز والیه کی موسلمان له نامه یه کدا بو خه لیفه، نارحه تی خو ی ده رده بپری به وه ی، که نه هلی ذمه موسلمان ده بن، نه مه ش کار له ره وش ی "بیت المال" ده کات. خه لیفه زور به تو په یی وه لامی نه و والیه ده داته وه به وه ی، که موسلمانبوونی نه و که سانه کاری ئیسلامه، نه ک سهه رانه وه رگرتن، له و باره یه ش قه ولیکی به ناویانگ ده لی: پیغه مبه ری ئیمه هاتوه بو رزگاری مروؤ و بانگه واز کردن بو راستیی، نه ک پاره کو بکاته وه^(۱).

۲- سهه رانه سه زایه ک نیه به رامبه ر به باوه ر نه بوون به ئیسلام^(۲)، له ئیسلامدا نازادی دین و لیبوورده یی دینی شه نگستیکی گرنگی ئیسلامه. "لا اکراه فی الدین"^(۳)، ئیسلام که س ناچار ناکات به خور تی باوه ر به ئیسلام بیئی، چونکه مروؤ سه روشتی ئیسه فه نجی هیه، نه گه ر به خور تی

1- Studies of Theology, p.153

۲- توماس آرنولد، الدعوه إلى الاسلام، ص ۷۹.

۳- سو ره تی البقره نایه تی (۲۱۶).

بئى هەر، كه ئهو گوشاره نهما، تاكه كه دهگه پێتهوه بۆ باری خۆی. له میژووی ئیسلامدا به دهگهمن شتیکی ئهوتۆ پروویداوه، له نێو كورد دا، جولهكه و دیانه (مسیحی)كان، كه پێشتر نههلی ذمه بوونه، پهیتا پهیتا موسلمان بوونه. ئهوانه ئیستاش لهناو كورددا پێیان دهوتری "بن جو" بۆ جولهكهكان، "بن دیان" بۆ مسیحیهكان. ئهوه سهبارت بهوانه، كه موسلمان بوونه، بهلام بوونی ئهو ههموو مسیحیه له كوردستان بهلگهیهکی دیکهیه لهسهرا ناچارنهکردنی (ئههلی ذمه) ئیسلام قهبول بکات.

ئهمه و ئهگهر سهراڤه سزا بوايه، دهبوو ئهو سزایه ههموو كهسیکی جولهكه و مسیحی و زهردهشتی.. بگرتتهوه، بهلام لهبهرئهووی سهراڤه سزا نیه، بۆیه له ژن و مندال و ههژار و پیاوانی ئایینی و پهككهوته و ئهو كهسانه، كه پێشتر زهنگین بوونه، له پاشان نه دار بوونه، وهرنه دهگیرا، بهلكو تهنها لهو پیاوانه وهردهگیرا، كه توانای كارکردنیان ههبوو لهگهڵ كارکردنیان ههژارن.

٣- سهراڤه قهرز نهبوو بهسهرا تاكهوه، ئهگهر مروؤتيك بمردبوايه و سهراڤه نه دابايه، برا و كورهكانی، نه دهبوو له بری ئهو پارهكه بدهن. ههروهها ئهو بېر پاره له مال و مندال وهرنه دهگیرا، لهمه زیاتر ئهگهر زه مییهك نه دار و پهككهوته بوايه، له "بيت المال"ی دهوله تدا موچهی بۆ دهبرایهوه^(١).

٤- سهراڤه له جیاتی پارهی عهسكهری بووه، سهربازی كردن بۆ

١- سهراڤه ی ژماره (١) و ژماره (٣).

دهولته تي نيسلام، پايهكي گرنگ بووه بو پاراستني گيان و مالي موسلمانان. ههروهها له هه مان كاتدا چهند سوپاي نيسلام بههيز بووه، (ئههلي ذمة) زياتر له تهناهي دابوونه، بويه لهسهه هه موو موسلماننيكي خاوهن شيان پيئدقيه سهريازي بكات، ئهوهي شياني ههبي و سهريازي نهكات، نهك وهك باوهر پي نهبوون، بهلكو مژول بوون بهكاري خويان، ئهوا له ههندي سهردهمدا سهرايه لهو موسلمانانهش وهرگيراوه، كه سهريازيان نهكردووه. كهوابي مهسهلهكه زياتر پهيوهست بووه بهسهريازي نهكردن، نهك سهرايه بدن بهرامبهه بهوهي، كه هههري باوهر بن و "بيت المال"ي دهولته تي نيسلام تزي بي!

له كاتي ولاتگيري نيسلاميدا سهرايه بووه هوئي ئهوهي كو مهنگايهكي نوئي دروست ببئي، كاك شوان له زور جي ئامازه به جزيه دهكات و واپيشان دهوات، كه ئهوه سهرايهيه زياتر بو دهقهرهكاني دي بووه، ئهههش له راستيدا هيج بنهچهي نيه، چونكه له دهولته تي نيسلامدا، كه لهسهه بنههاي باوهر دامهزراوه جياوازي قهوميهت و ناوچهگهري، هيج بههايهكي نيه.

جار ههبووه هوئي، يان كو مهليكي نهسراني، ئامادهيي خوئي پيشان داوه بو شهپر كردن شان به شاني موسلمانان بو بهرگري كردن له سنووري دهولته تي نيسلامي، لهبهه ئهوه جزيهيه لهسهه دانهزراوه، نمونههش بو ئههه (جهراجيمه) كانن كه له نزيك ئهنتاكيه نيشته جي بوون (ئاكنجي بوون)⁽¹⁾، ههروهها هوئيكي نهسراني ئاكنجي لهسهه سنووري باكووري

۱- البلاذري، مصدر سابق، ص ۱۵۹.

ولاتی فارس په یمانی دا به موسلمانان کانه که له کاتی فتوحاتی ئیسلامی له سالی ۲۲ک، نامادهیه خزمهتی سهربازی بکات، بهرامبهر بهمهش جزیهی لهسهر دانه ترا^(۱).

ئهو باج و سهرانهیهی وهردهگیری، ههر له دهولت و پهوشی باش کردنی کۆمهلگای ئیسلامی خهرج کراوه، ههر بۆ نمونه: زۆریه دهقهری جهزیره به سولج و ناشتی و دانی سهرانه پزگار کران، ئهگهر به قسهی کاک شوان بی، دهبی سهرکردهکانی موسلمانان له جهزیره زۆر زهنگین بوو بن. من تهنیا نمونهیهک دههینمهوه بۆ ئهوهی وهلامی کاک شوان بدهمهوه: (عومهیری کورپی سهعدی ئه نصاری ئهوسی) والی (جزیره) کوردستان و (حومص)ی سوریا بووه، له پاش رزگارکردنی جزیره، عومهری کورپی خهتاب نامه ی بۆ نووسی، که ناوی ههژارهکانی ناوچهکی بۆ بنووسی، عومهیری ئه نصاری والی جهزیره کوردستان، خۆی یهکی لهو ههژارانه بووه، کاتی عومهری کورپی خهتاب ئهوه دهزانی سه د دیناری بۆ دهئیری، ئه ویش ئهو سه د دینارهش بهسهر خه لکی ههژاری ناوچهکه دابهش دهکات.. ههر ئهو والیه ناوچهکه له رۆمانهکان دهسینیتهوه و دهیداتهوه کوردان!^(۲)

وهک وتمان سهرانه شیوازیکی نوئی له بهرژهوهندی هه موو لایهک و، له بهرژهوهندی ئیسلام دا بوو، چونکه ئهگهر مهسیحیهکان شه پریان بکردبوایه، بیگومان موسلمان دهکوژران، خهلیفه ههردهم دهیگوت گیانی

۱ - الطبری، مصدر سابق، ج ۱، ص.

۲ - حسنه محمود، ل ۱۲۳، بلاذری، ص ۱۸۰.

موسلمانان له لام گرینگتره له دهسکهوتی ماددی.

ههروهها چند زیاتر خوین له نیوان ههردوو لا بریزرابایه پرۆژی به موسلمانبوون درهنگتر دهبوو. نیسلامیش موسلمانبوونی مرۆف به پیندقیهکی زوو دهزانی، له بهرژهوهندی نا موسلمانهکانیش دا بوو بهوهی گیان و مال و مولکیان له کارهساتی شهپر رزگاریان بوو. لهو پیودانگهوه دهکری بلین: سهراڤه گهپانهوه بوو بۆ عهقلی مهعریفی و دایهلۆگ و پیکهوه ژیان و لهیهکتری حالی بوون.

دهولهتی نیسلام ههتا لهبهراییی شانندی بۆ یهزگوردی ساسانیش نارد، که نیسلام قهبول بکات، یاخود سهراڤه بدات، نهگهر نهو دووه نهکات، با نامادهبی بۆ شهپر. بهواتای ههتا دهرفهتی عهقل بووبی، نیسلام پهناي نهبردۆته بهر شهپر، بهحوکمی نهوهی له کوردستاندا زهردهشتی و مهسیحی و جولهکایهتی ههبوو، بۆیه دهرفهتی عهقل زیاتر لهئارادا بوو، ههه بۆیهش ههموو میژوونوسانی نیسلام باوهپریان وایه کوردستان به تایبهتی دهقهری جزیره به ناشتی و سولج له دهسهلاتی رۆمانهکان پاککراوتهوه، کورد بهخۆهیشتنی خۆی قوئاغ به قوئاغ، نیسلامی قهبول کردوه. نهو راستیهش له تهواوی ژیدهره میژوویهکاندا تۆمار کراوه. رزگارکردنی شاری نۆرغه و پهیمانی نۆرغه، که لهسهه بنهمایهکی نایینی داریژراو بوو؛ سهراڤه بهشیک بووه لهو پهیمانه و له ئاکام زۆربهی هههه زۆری شارهکانی دی دهقهری جهزیرهی کوردستان رزگارکراون ههروهها زۆربهی مهسیحی و جولهکه و کوردهکان موسلمان بوونه و لهناو کوردا بهبن دیان و بن جو ناسراون، نهو موسلمانبوونهش له پیناو رزگاربوون له

"جزیه" نیه وهك كاك شوان بۆی دهچی، به لكو پروفیسۆریکی وهك (ول دیورانته) دهنووسی: موسلمانهكان چاكتر بوون له پۆم و فارس و، ههلوێستیان نهرم بووه له بهرامبهر جولهكه و مهسیحیهكان^(١). ئهگهر وانهبی خو ئهگهر جولهكه و مهسیحی و كورد له ترسی جزیه بپانه موسلمان، باریان گراتر دهبووا كه موسلمان بوون، دهبوو وهك ههر موسلمانیکى دی زهكات و سهدهقه بدهن، بپری پارهی زهكات و سهدهقهش زۆر زۆتر بووه له بپری پارهی سهراغه!! ئهمش ئهوه دهگهیهنى وهك بلیی كاك شوان بهشیوازیکى دۆنادۆن گهراپیتهوه بۆ میژووی چوارده سهده بهر لهئیستا و دلی ئهوه جولهكه و مهسیحیه كوردانهی پشکنی بی بۆ ئهوهی ئهوه واهیمهی خوێ بسهلمینى. ئهمه له لایهك، له لایهکی تر كاك شوان، دهبی بزانی بپری پارهی زهكات زیاتره له بپری پارهی سهراغه، جا ئهگهر مهسهله مادده بی، دهبوو ههرگیز ئهوه كوردانه موسلمان نهیان!!

ئهگهر مهسهلهی ترسی "عهربهكانیش" بوایه، دوباره له پاش نهمانی خهلافهتی راشیدی و دهولهتی ئهمهوی و عباسی، كورد جاریکى تر ههموو ههنگهراپانهوه سهه زهردهشتیهت و ناگر پهستی و جولهکایهتی و مهسیحیایهتی!!

١- حسن عمود ١٢٣١، بلاذری ص ١٨٠.

بابه‌تی شه‌شم

هۆکاره‌کانی هه‌لگه‌پارانه‌وه‌ی شار و شارۆچکه‌ کوردیه‌کان

كاك شوان له لاپه‌ره (٢٣٦) هه‌تا (٢٤١) بانگه‌شه‌ی بۆه ده‌كات، كه هۆكاری ئایینی و سیاسیی و كۆلتوری و شارستانی و ئابوری و كۆمه‌لایه‌تی، پۆلی خۆیان بینیوه له هه‌لگه‌پارانه‌وه‌ی كورد له دژی ده‌سه‌لاتی خه‌لافه‌ت. پێش هه‌موو شتی، هه‌یج ژێده‌ریك له ژێده‌ره سه‌ره‌كیه‌كانی میژووی نیسلامیدا باس له شتی ئاوا ناكهن، بۆیه كاك شوان خۆیشی جورئه‌ت ناكات هه‌یج شتی ته‌ئویل بكات له هۆكاری گیانی و ئایینی ده‌نووسی: "كه كورد به‌ر له نیسلاڤ (زه‌رده‌شتی) و (مه‌سیحی) بوونه^(١). ئەم دوو دینه‌ش به‌ دینی كورد ناو ده‌بات وه‌ك ده‌نووسی: ناینه‌كانی كورد ره‌گیتی میژووی و گیانی و كۆن و قوولیان له‌ ده‌روونی خه‌لك دا هه‌بوو^(٢). هه‌رچی نیسلاڤ بوو وه‌ك ده‌نووسی: "له‌ زۆر لایه‌نهره نامۆ بوو به‌ پێكهاته‌ی كۆلتوری و گیانی كۆمه‌لگای كوردی، بۆیه ئەم هۆكاره، كاردانه‌وه‌یه‌کی گرنگی لای جه‌ماوهری شار و شارۆچكه‌ كوردیه‌كان دروست كرد و بوو به‌ به‌شێك له هۆكاره‌كانی راپه‌رین دژی ده‌وله‌تی خه‌لافه‌ت^(٣). ئەگه‌ر زه‌رده‌شتی و مه‌سیحی به‌دینی ئاسمانی مابان، ده‌بوو په‌یره‌وكه‌رانی ئەم دوو دینه‌ زووتر موسلمان بان، نه‌ك وه‌ك عه‌ره‌ب دره‌نگ موسلمان بان، له (ئاقیستا) و (ئینجیل) دا باسی هاتنی پێغه‌مبه‌ری نیسلاڤ كراوه، بۆیه هه‌رسی دین له‌ رووی عه‌قیده‌وه‌ یه‌ك پێكهاته‌ی عه‌قیده‌یی پێكده‌هێنن، به‌لام وه‌ك پێشتر

١- شوان عوسمان، كوردستان و پرۆسه‌ی به‌ نیسلاڤ كوردی، ل ٢٣٦.

٢- سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل ٢٣٦.

٣- شوان عوسمان، ل ٢٣٦.

باسمان كرد، زهردهشتی و مهسیحیهتی سهردهمی هاتنی ئیسلام، ئایینی ئاسمانی نهبوون، بهلكو "دینی رهسیمی دهولت" بوون و، تهنها له پارهی دهسهلاتی ساسانی و رۆمانیدا بوون. له مهش زیاتر زهردهشتی ببوه (مهجوس) (ئاگر په رست)، هه رچی مهسیحیهت بوو له ناو خودی خۆیدا تووشی هه قدری ببوو، ئەمەو بته رستی به شیکی گرنگی پینکاتهی كهلتوری گهلانی ئیرانی بووه و، كورد زۆر درهنگ په پیرهوی زهردهشتیهتی كردووه^(۱). له نه زهری ئیمه هۆكاری ئایینی و گیانی، هۆكاریك بووه بۆ په پیره و كه رانی رهسه نی زهردهشتیهت (نهك مهجوسی) و مهسیحی)، (نهك گاوری)، كه چاوه پێی ئیسلام بكن بۆ ئەوهی له دهسهلاتی دینی و قومی ساسانی و رۆمانی پزگاریان ببی. هیچ ژێدهریك ئاماره بۆ ئەو هۆكاره ناكات، كه كورد له درژی خهلافهت "راپهڕین" بهلكو له دهسهلاتی ساسانی و رۆمانی راپهڕیون!

له هۆكاری سیاسیدا شتی دهنووسی، كه له هیچ ژێدهریك نهك باس نهكراوه، بهلكو ئامارهشی بۆ نهكراوه، كاك شوان بانگهشهی ئەوه دهكات كه "زۆریه شار و شارۆچكه كوردیه كان، چ ئەوانه ی كهوتبوونه نیو سنوری دهولتهی ساسانی، یان ئەوانه ی كهوتبوونه نیو سنوری دهسهلاتی دهولتهی رۆمی بیهزتهی جۆریك له سه ره خزیان بۆ خزیان هینابوه دی^(۲)، كاك شوان، ئەگه ره دهسهلاتیكی كوردی له ههردوو بهشی كوردستان سه ره به خۆ بووی و خاوهن دینی خۆی بی، دهبی له سه ره چ بنه مایهك دهسهلاتی دهولتهی ساسانی له ههولێر بهرگه ی میرنشینه كه ی قه ره داغی نه گرتبی؟! قه ره داغ، كه له دهسهلاتی مهجوسیهتی ساسانی هه لگه پراوه، خۆی و میرنشینه كه ی

۱- رهشاد میران، رهوشی ئایینی و نه ته وه یی له كوردستاندا، ل ۲۶.

۲- شوان عوسمان، ل ۲۳۷.

بوونه قوربانی!

به لām نه گهر مه بهستی كاك شوان له ئاغه يهك، دهره به گيگ، يا خود مولكداريگ له شاريني كوردی له ژير ئالای ساسانی، يا خود رۆمانی دهسه لاتيني ناوخويی بوخويی پيگهينابی، هر له سهر دینی ساسانی، يا خود رۆمانی بی و باج و سهرانهی له خهلكی وهرگتبی و به دهولهتی ساسانی، يا خود رۆمانی دابی، ئهوا له ميژوودا دیاردهی وا ههیه، به لām عهره بيش بهر له ئيسلام لهم جوړه دهسه لاتانه بی بهش نه بوونه. ئهوه تا دهولهتی مهنازيره و غهساسينه و ميرنشینی ته دمور و الحضر له ميژوودا زۆر باس كراون.

عهره به له پيش ئيسلامدا دهسه لاتيني سياسی و دینی به هيژيان له نيمچه دورگهی عهره بييدا هه بووه، (بازاری عهكان) يش به شيك له ميژووی كهلتوری عهره بی پيگده هيني، به لām ههركيز دهولهتی ساسانی و رۆمانی ئهوه دهره ته يان به كورد نه داوه خاوهن دهسه لاتي سياسی و دینی و كهلتوری خويان بن. كاك شوان له لاپه ره (۲۳۸) مه بهستی خوئی له مهر ئهه هۆكاره ده خاته روو و دهنووسی: " .. ئه مه بروه هۆی له دهست دانى دهسه لاتي نيوخويی و نيمچه سهره خو ييه كانيان".

به لām راستی ته واو؛ پيچه وانهی ئه مه يه، چونكه كه له شكری ئيسلام هاته كوردستان وهك (طبري) و (ابن الاثير) و (به لازری) .. دهنووسن، له زۆر شوين كورد كراون به سهرداري شاره كانيان، به واتای پرۆسه ی به ئيسلام بوونی كورد هۆكارينك بووه بو دروست بوونی كيانیكي كوردی ئيسلامی^(۱)!

۱- كاك شوان خویشی باسی مير قوباد دهكات، كه بۆته سهرداري حهلوان، به لām وادياره كاك شوان كه باسی شتيك له شوتنيك دهكا له بیری دهچی له شوتنيكي تر چی نووسیوه!

كورد و عه رهب پيش نيسلام له نه زهري نيسلام خاوهن كه لتوريكي جاھيلي بوون. له قورئاندا باسي ئه وه هاتوو كه كوچره كانو ره و نه ده كان، دواكه وتوون، به به راورد له گه ل شاربييه كان كافرتر و دوو پوو ترن. ئه گه به شيك له كومه لگاي عه رهبى كوچهرى و ره و نه د و ده وارنشين بووبن (كه وابوون)، كورديش به قه ولى ره شاد ميران، كوچهر و شوانكار و چيايى بوونه^(۱). له نه زهري كاك شوان فاكتهرى كولتورى و شارستانى، پولى خوئ بينيوه له هه لگه پانه وهى كورد (كه شارستانى بوونه) له دژى ده سه لاتى خه لافه ت، (چونكه عه رهبه كان ده وارنشين بوونه!) ليره دا كاك شوان كاريگه رى نيسلام له سه ر هزر و ره فقارى عه رهبه موسلمانه كان ده سپرته وه، به لكو واپيشانده دات، كه عه رهبه كان "نيسلاميان" بو به رژه وه ندى عه رهبايه تى قورخ كردوه.

هيچ كهس ناتوانى نكولى له وه بكات، كه نيسلام شوپشيكى عه قيديه ي و هزرى و كه لتورى گرنگى له نيو موسلمانان به رپا كردوه و، به سه ر كه لتورى ره وه ندى كوچهرى زال بووه و، عه قليه تيكى مه عريفى شارستانى دامه زرانده وه. هه ر ئه مه ش واى كردوو به ناسانى قه بولى ئه وه ده سه لاته - هابيليه ي- نيسلام بكات و بيه تبه به شيك له ئوممه ي نيسلامى. كاك شوان له پوانگه ي رافه ي ماددى بو ميژوو، هوكارى ئابورى ده كاته هوكارىك بو بلاو كردنه وهى نيسلام له ده ره وهى نيمچه دوورگه ي عه رهبى، وه ك بليى نيسلام هاتوو باجيكي زورى به سه ر كورددا سه پانده وه. كورديش كه ده رفه تى بو ريكه وتوه بو لا بردنى ئه وه بارگرانييه، له دژى نيسلام راپه رپوه! ئه مه هه ر راى كاك شوان نيه، به لكو پيش ئه وه، روژه لاتناسه كان زور زوو ئه مه يان وروژانده وه. هه روه ها ره فيق ساير و (ج. كوردق) ئه مه يان دوباره

۱- ره شاد ميران، ل ۲۶-۲۷.

كردۆتوه، بۆيه ئهوهى كاك شوان (تهقليدى تهقليدها)، له كۆن و نووى دا باج ههبووه، بهلام باجى ئيسلام لهسهر ههندى مروۆه بۆ بهرژهوهندى مروۆه پيوستنهكان و دهولتهتى ئيسلامى بووه، كه رهمز و مالى ههموو موسلمانىكه، ئهمرۆ له ئهروپا زۆر دهولت لهسهر باج tax دهژين و مهسهلهى باج بهديارديهكى شارستانى دادهنين!!

ههروهها كاك شوان بانگهشهى ئهوه دهكات گوايه له نهزهرى عهربه موسلمانانهكان عهربهبايهتى له پيش ئيسلامهتى بووه بۆ يهكسانى غديره عهرب، بۆ نمونه كورد، "ئهگهر موسلمانيش بيان هيچ شتىكى نهو تۆى نهدهگۆرې، بهلكو دهبايه عهرب بيت بۆ ئهوهى ريز و حورمهت و تايبهتمنديتى نابورى و راميارىشت ههبيت^(۱)، ميژووى رهگهز پهسهندى هينده كۆن نيه، ههروهها عهربهبايهتى هينده پهسهند نهبووه، تاكو عهرب شانازى پيوه بكن، جا عهربه موسلمانانهكان بهچ پيوهرىك لهسهر ئهوه مهسهليه كاريان كردووه؟! من لهوانه نيم، ميژووى مروفايهتى بهپيروژ ببينم، مادام ميژوو مروفاكرده بى، حهتمه ن چاوهرى شتى جياوازى لى دهكرى، كهوابى خودى مهسهلهكه ريزهبييه و موتهق و رهها نيه. ئهوه عهربه موسلمانانهى له سوپا و كارگيرى ئيسلاميدا كار بهدهست بوون، له ميژبوو له نهفامى عهربهبيتى شورابوونهوه، ئهوانهى ههر له بازنهى ئهوه جاهيليهته دا بوون، هيچ پله و پايهكيان نهبووه، لهم پروهش هيچ ژيندهرىك نيه باس له ناكۆكى و مملانى و شهري بكات، كه لهسهر بنه ماى "عهربهبايهتى-كوردايهتى" له دهولتهتى خهلافهتى ئيسلاميدا بهريا بووبى!!

چەند سەرنجىك لەبارەى ھەلگەرانەووە راپەرینی شارو شاروچكە كوردییەكان

بەر لە ھەموو شتێ "ھەلگەرانەووە" و "راپەرین" دوو دیاردەى سروشتى ھەر كۆمەلگەییەكى نىوان چەند دەسەلاتىك و پر لە مەملانین. عەرەب پێش كورد لە دەسەلاتى خەلافەت ھەلگەرانەووە، لە پال ھەلگەرانەووەش بانگەشەى "پێغەمبەرایەتیشیان" كردووە، لەو دەقەرەى خۆیان دەسەلاتىكیشیان بۆ خۆیان پێكەووە ناو، دەبى ئەوانە بۆچ ھەلگەرانەووە؟ خۆ ئەگەر مەسەلە "قەومى" بى ھەردوولا عەرەب بوونە؟! ئەو جوړە ھەلگەرانەووەش دربیكى كوشندە لە "یەكیتی نەتەوہیى" دەدەن؟! ئایا ھۆكارى دینى و سیاسى و ئابوورى و كۆمەلایەتى و فەرھەنگى –كەلتورى لە پال ئەو ھەلگەرانەووە دابوونە؟! ئەرى كێشەییەكى مەعریفى و ھزرى لەگۆرئ دابووە، یاخود مەسەلەكە ھەمووى كەلكەلەى دەسەلات بوو؟!

لە سەردەمى "فتوحات" دا زۆریەى ئارىشەكانى ئەوسا لە چوارچێوہى دەسەلات دابوون، لەناو خودى ھەردوو دەولەتى ساسانى و پۆمانیدا چەندھا كێشە لەئارادا بوون، زۆریەى ھەرە زۆرى لە دەسەلاتخوازى زیتەر نەبوون، ئەرى لە ئەسڵدا شەرى چەند سەدەى ساسانى و پۆمانى دینى و نەتەوہیى بوو، یاخود پارانخوازى دەسەلاتى عەسكەرى و جوگرافى بوو؟! بابزانین ئەو دیاردەى لە دەقەرەى كوردیدا چۆن بوو. لە بەرایى وتمان ھەندى نوسەر بانگەشەى ئەو دەكەن، كە دەولەتى ساسانى دەولەتىكى كوردى بوو، كەسانى وەك كاك (شوان) یش بانگەشەى ئەو دەكەن، كە

کورد له ناو دسه لاتی ساسانیدا پیگه یه کی سیاسی و ئیداری و دینی هه بووه، به شداری کوردیش له له شکری ساسانی به شیک بووه له سهروهی کورد، وهک بلینی نه مانی دهولهتی ساسانی له نه زهر کاک شوان به کاره سات و نه هامةتی به سهر کورد دا شکاوه ته وه، بویه که دسه لاتی ساسانیش له ده قهره که دا نه ماوه، هر کورد به ره نگاری له شکری نیسلام بوته وه؟!

له مهش زیاتر، کاک شوان هه لگه پرانه وهی کورد له دژی دسه لاتی دهولهتی خه لافهت وهک هی عه ره به کان، تاک ره هه ند نابینی، به لکو به عه قلبهتی نه مرق "شروقه" ی ئه و پوداوانه دهکات!

هه لگه پرانه وه له دسه لاتی تازه دیارده یه کی نا سروشتی نیه، هه ری می کوردی به به راورد له گه ل هه ری می عه ره بی زۆری به ناشتی و سونج بزگار کراوه. له هه ری می کوردیش دوو دسه لاتی مه زن هه بوون، هه ردووک ولاتی کوردیان کردبووه به شیک له ستراتیژی ته تی خویان. هه لکه وته ی جوگرافی کوردستان گرنگیه کی جیوپولیتیکی له دوریانی دهولهتی ساسانی و رۆمانی دا هه بووه، بویه چه ند فاکتهری کورد رۆلی خوی ببینی له مملانی نی نیسلام- ساسانی، نیسلام- رۆمانی، مه سه له که به به رژه وهندی ساسانی و رۆمانی ته واو بووه، جا چه ند دسه لاتی رۆمانی یا خود ساسانی له وه قهرانه ی کوردیدا نزیك بووبن، توانیویانه ئاریشه و په شیوی له ده قهری کوردیدا به ریا بکه ن. کاک شوان خویشی ناتوانی نکوولی له هه ندی له و پوداوانه بکات، که به پالپشتی دسه لاتی رۆمانی، یا خود ساسانی بووه، له میژووی مملانی نی ساسانی- رۆمانی، هه ری می ئه رمینیا خالیکی گرنگی مملانییه که بووه هر، که ساسانییه کان به هیز

بوونه، دهوله تێکی سه به خۆیان لهوی دامه زانندوه، به لام هه رکه لاواز بووینه، رۆمانیه کان ده رفه تیان وه رگرتوو ه پیاویکی خۆیان کردۆته سه ردارای ئه وه هه ریمه. وێرای کێشه ی سیاس ی، زه مه نیک ناکۆکی دینی - یش بۆته فا کته ریکی ملامانیی هه ردوولا، هه رکه ئه وه هه ریمه که وته بهر ده ست له شکر ی ئیسلام، به حوکمی ئه وه ی هیشتا پیاوانی پۆم له هه ریمه که دا هه بوون، که زۆریه ی مو لکداری هه ریمه که بوون، هه رو هه ما بنه ماکانی ئیسلام ته وا و بنجی خۆی دانه کوتا بوو، بۆیه هه ریمی ئه رمینیا به ها وکاری ده ولته تی رۆمی بی زه نته تی له ده سه لات ی ده ولته تی خه لافه ت راپه رین و توانیان بۆ ما وه یه ک سه ری هه خۆ بن. ئه مه ش پتر کاریگه ری ئاینی و پامیاری له پشته وه بووه^(۱)، هه رچی هه ریمی فارس و ئه هوازه، کورد له و دوو ده قه ردا به شی ک نه بووه له پیکهاته ی کۆمه لگه ی مه ده نی ئه وه دوو هه ریمه دا، به لکو ده وار نشین و کۆچه ر بووه. میژو نووسان ده نووسن، که له هه ریمی فارس چوار (یان پینچ) زۆمی کورد هه بوونه و هه رو هه ما هۆبه ی (گه ره کی) کورد یش هه بوون، ئه وانه زیاتر له ژێر کاریگه ری ده ولته ت دابوونه، به رژه وه ندی سه رۆک قه بیله و سه ردار ی هۆبه کان (نه ک تاکی کورد) له گه ل به رژه وه ندی ده ولته ت دا بووه، دوور نییه زۆریه ی ئه وه کوردانه ی له له شکر ی ساسانیدا بوون، که له نه زه ری کاک شوان پیکهاته ی سه ره کی له شکر ی ده ولته تی ساسانی بوون^(۲)، هه ر کورده کانی ئه وه زۆم و هۆیا نه بووین.

هه رچی ئه وه رو دا وانه ن، که له کاتی فتوحات و ما وه یه ک دوا ی فتوحات

۱- شوان عوسمان، ل، ۲۴۹.

۲- شوان عوسمان، ل، ۱۵۰.

پویانداوه، هیچ نه گهریکی سیاسی و نایینی و کهلتوری و شابووری له دواوه نه بووه، به لکو، که له پرووداوه کان ورد ده بیینه وه زیاتر کیشهی کهسی و بهرژوه وندی مولکداره کان بووه، له ههندی ئه و پرووداوانه کاک شوان پشت له زۆریه ی ژینده ره کان ده کات، پشت ته نها به و ژینده ره ده بهستی، که له بهرژوه وندی ئه و دابی، هر بۆ نمونه ده رباره ی "هه لگه پانه وه ی" شاری هه مه دان ده نووسی^۱ (زۆریه ی سه رچاوه کان) له سه ر ئه وه کۆکن که شاری هه مه دان راسته وخز دوا ی شه ری نه هاوهند، له ۲۱/ک/۶۴۴ز دا له لایه ن له شکری عه ره به موسلمانه کان گپراوه، له گه ل ئه ره شدا چه ند سه رچاوه یه ک باس له وه ده که ن، شاری هه مه دان سالی ۲۳/ک/۶۴۴ز، و سالی ۲۴/ک/۶۴۵ز گپراوه ته وه، نه مه ش ئه وه ده گه یه نی، که هه مه دان دوو جار دژی عه ره به موسلمانه کان راپه ریوه، به لام هه ردوو جا ره که خراوه ته وه ژیر ده سه لاتی ده ولته ی خه لافه ت.^(۱)!

سه باره ت به هه لگه پانه وه ی شاره کانی هه ریمی جزیره ی کوردستان، کاک شوان به ئاره زووی خو ی که وتۆته شه رو فه کردنی روداوه کان، له گه ل ئه وه ش له زۆرجی ناتوانی نکولی له و راستییه بکات، که هر کیشهی به که هه ری مه که دا به رپا بووی دهستی رۆمه بیزه نته ی به کانی له پشته وه بووه. له و به شه دا باسی شه ش شار ده کات و ئه وه ی "ئۆرفه" به "راپه رین" حسیب ده کات و (نامه د) و (شمیشات) و (مه لاتیه) و (ده قه ری موسل) به هه لگه پانه وه، ئه وه ی (شاره زووریش) به (چش!).

هه موو سه رچاوه کان له سه ر ئه وه کۆکن، که شاری "ئۆرفه" به سولج له گه ل موسلمانه کان ریکه وتون، هه تا کاک شوان خویشی دان به و ریکه وتنه دا ده نی، ته نانه ت سه رکرده ی موسلمانان له ناوچه که نه چۆته

كه نيسه‌ی شاره‌كه‌ش، كه چي كاك شوان قسه‌ی (به‌لازري) له (فتوح البلدان-ل ۱۸۰) و (قدامه بن جعفر) له (الخراج و صناعة الكتابة-ل ۳۱۲) و ا رائه دهكات، وهك بليي شاره‌كه پيشتر له پوي عهسكه‌رييه وه گيراوه و خه‌كه‌كه له دژي نهو دهسه‌لاته راپه‌ريون و جاريكي تر موسلمانه‌كان شاره‌كه‌يان گرتوته‌وه! كاك شوان دهلي: "هندي له سه‌رچاره‌كان راپه‌ريني شاره‌كان به (تكفير) له قه‌لم ددهن"^(۱)، هر كاك شوان له هه‌مان لاپه‌ره‌دا پيي سه‌يره، كه چون "سه‌رچاره‌كان باسي كاردانه‌وي توند و تيژي له شكري عه‌ره‌به موسلمانه‌كان به‌رامبه‌ر دانيشتواني نم شاره‌ناكه‌ن"^(۲)، كاك شوان ده‌زانئ بوچي باس ناكه‌ن، چونكه دانيشتواني شاري ئورفه هيج "راپه‌رينيكيان" له دژي له شكري نيسلام نه‌كردوه، جا چون له گه‌ليان توند و تيژين!

له باسي "هه‌لگه‌رانه‌وي" شاري (نامه‌د) يش كاك شوان ده‌نوسئ: له گه‌ل نه‌وش دا ده‌ش دهر نه‌جامي ئورفه و شاره‌كاني هه‌ري مي جه‌زيره و شاري ناميديش هه‌لگه‌ر ايته‌وه، ياخود له سه‌رده‌ميكي له دواتردا راپه‌ري بن.^(۳)

كاك شوان، نه‌مه ميژووه، نهك "پيشبيني" بي بنه‌ما، نه‌گه‌ر شتيكي ئاوا روويدابا، هه‌تمه‌ن سه‌رچاره‌كان باسيان ده‌كرد و ده‌رفه‌تييان به‌تو نه‌ده‌دا تو پيشبيني بكه‌ي!! بيگومان هه‌لگه‌رانه‌وه و راپه‌رين رووينه‌داوه، جا چون باسي بكه‌ن.. ده‌بي نه‌وانيش وهك تو بكه‌ن واز له نه‌كادي ميه‌ت بينن و راپه‌رين و هه‌لگه‌رانه‌وه له‌واهي مه‌ي خويان به‌رپا بكه‌ن!^(۴) له "هه‌لگه‌رانه‌وي" شاري "شميشات" ده‌نوسئ: "به بزچووني ئيمه

۱- شوان عوسمان، ۲۵۰.

۲- سه‌رچاره‌وي پيشوو، هه‌مان لاپه‌ره.

۳- شوان عوسمان، ۲۵۲.

هۆكاري پاميارى كارىگهري راستهوخۆى هه بووه، چونكه هارسنوورى (بىزهنته) بووه و هانى داوه، هاوكات ماوهيه كى دووريش نه بوو، كه له دهست پۆمه كان ده رچوو بوو.^(۱)

له بارهى هه لگه پانه وهى مه لاتيه دهنووسى: "دهولتهى رۆمى بىزهنتى هاركارى و كۆمه كى نه ده كردن."^(۲) به بۆچوونى كاك شوان دهولتهى رۆمى بىزهنتى پشتگيرى هه لگه پانه وهى شارى شمشاتى كردووه، به لام هاوكارى و كۆمه كى شارى مه لاتيهى نه كردووه!

كاك شوان، ده بى له بهر چى بووى؟ چۆنه ئه مجاره شتىكى تر "پيشبىنى" ناكهى؟!

كاك شوان له مه پ هه لگه پانه وهى "ده قهرى موسل" و شاره پيوهسته كانى "ته نيا باسى شارى موسل دهكات. له بارهى هه لگه پانه وهى شارى موسل شى ته نيا راى "دو نووسه رى نوى" نهك ميژوونوسانى نيسلامى ده هينته وه، له سه ر راى نه وان "گومان" يك دروست دهكات ده لى: له وان هيه! موسل دوو جار گيرابى! هه رچى (واقيدى) يه باسى په شيمان بوونه وهى حاكىمى نووى موسل دهكات، نهك خه لكى موسل!

له بارهى (ده قهرى شاره زوور) كاك شوان (راستىيه كى تال بۆخۆى!) تۆمار دهكا و دهنووسى: "هه رچه نده سه رچاره كان باس له وه ناكه ن، كه ده قهرى شاره زوور له ده سه لاتى عه ربه موسلمانه كان هه لگه پايته وه، له گه ل نه وه ش دا تاماوهيه كى درهنگ نه يانتوانى به ته وارى ده ست به سه ر نه و ده قهره دا بگرن و ده سه لات و ئاينى خۆيانيان به سه ردا به سه پيئن."^(۳)

۱- سه رچاوهى پيشوو، هه مان لاپه ره.

۲- شوان عوسمان، ل ۲۵۳.

۳- شوان عوسمان، ل ۲۵۴.

ئەری كاك شوان، بەراستی سەرچاوەكان باسی راپەرینی دەقەری شارەزوور ناكەن، یاخود چونكە راپەرینهكە لە دژی دەسەلاتی دەولەتی ساسانی بوو، نەك دەسەلاتی دەولەتی خەلافەت، بۆیە تۆ ئاماژەى پیناكەى؟! كاك شوان، راپەرینی دەقەری شارەزوور یەكی لەو راپەرینانەى لە دژی داگیركەری ساسانی، نەك سەرچاوە كۆنەكان، بەلكو نوێیەكانیش ئاماژە بەو دەكەن. كە كورد زۆر ئارەحەت بوونە لە دەست دەولەتی ساسانی؟!

ھەرۆھا ریزدار عەبدولھەمید حسین لە (الفتح الاسلامي في العراق و الجزيرة) (ل ۱۷۷ و ۱۲۱) دەنووسی: ئەوانەى ئاسراون بە "ھومپای دیلم" ئەو سەربازە كوردانەى لەشكری ساسانین و لە دژی دەولەتی ساسانی راپەرین، نەك پالپشتی لەشكری ساسانی بوونە، وەك تۆ دەلینى. ھەرۆھا د. عبدالله موستەفا ھەر لەھەمان سەرچاوەدا ئەو راستییە لە بارەى بیزاری سەربازانى كورد لە لەشكری ساسانی دا دەگوازیتەو. (۱) لە ئاكامیش ئەو كوردانە پەيوەندیان بە سوپای عەرەبە موسلمانەكانەوە كردوو و بوونەتە پالپشتیكى بەھیزی ئیسلام، ھەر لە ریگای ئەوانەشەو پڕۆسەى ولاتگیری بە ئاسانی مەیسەر بوو.

كاك شوان، تۆ باسی ئەكادیمیەت و میتۆدی توێژینەوێى میژووێى دەكەى، دەبوو باسی ئەو راپەرین و ھەلگەرانەوانەشت بكردبا، كە لەدژی دەسەلاتی ساسانی و رۆمانی بەرپا بوونە، نەك وەك ھەندى نووسەر و پۆژھەلاتناس بە وردبەین لەدوای كیشەییەك بگەرپى ناوی بنیى ھەلگەرانەو، یاخود راپەرین، چونكە ئەمانە لە كاری ئەكادیمییدا ئەوا ئاسان نین وەك تۆ لیى حالى بووی!

۱- د. عبدالله مصطفى: اجماد الاكرد، ص ۴۳-۴۴.

له ئه فسانه كانى به شيك له سيكولاريزمى كوردى ئه فسانه نووسينى سهر پيستهكه به نمونه

دهروازه يهك:

زۆر پرس و مهسهله ليرهو لهوى دهوورژينرين لهميانهياندا رهخنه له نايين و ههژموونى كهلتورى كوردى دهگيرى. زۆريك لهوپرس و باسانهش هينده بى بنهماو بهلگهن، بويسهردهميكي وهك ئهمرۆ له (ئهفسانه) و (حهكايهتى بهرئاگردان) دهچن!

ههبوونى پيستيک، چهرميک، كهوليک، كهچهند ديرهشيعيرىكى لهسهر نووسراوه و رهخنه له رهفتار و گوفتارى موسلمانانه بهراييهكان له كوردستان دهگرى، يهكى لهوپرسانهيه، كه زياتر له سى چارهگه سهدهيه (١٩٣٠-٢٠٠٩) له دهرههتى جياجيا بهشيک له راگهياندننى سيكولاريزمى كوردى، دهيوورژينى!

ئهم نووسينه ههولدانىكه بو تاوتويکردنى ئهم بابته، خویندنهوهى دهقه شيعيريهكه و، شروقهکردنى لهسهر چهند بنهمايهكى ئهكاديمى، وهك بنهماى زمان - زمانى شيعرهكه پهلهوى، يان گۆران، ههورامانى! ههروهها قسهکردن لهسهر وشه و پهيغهكانى شيعرهكه و خویندنهوهى ئهو پرسه لهسهر بنهماكانى گۆرانى زمان - بنهماى نايينى، خویندنهوهى بو شهر و ئاکامى شهر و قسهکردن لهسهر مهسهلهى ئهنفال، چونکه ئهدهبياتى بهعس و بهشيک له راگهياندننى سيكولاريزمى كوردى ههردهم له پيکۆل (هول) دابوونه بوئهوهى نهوهى نويى كوردى لارى بکن له نايين

و میژوو و نه تهوه که ی! میژوو بنه مایه کی تره که قسه ی له سهر کراوه. له دهقه که دا ناوی (شاره زوور) هاتووه، ههروه ها بانگه شه ی نه وه کراوه، که یه که م شه پری موسلمان و (کورد) له شاره زوور بووه! له م به شه دا، قسه له سهر میژووی شاره زوور کراوه و به به لگه نه وه خراوه ته پوو، که نه وسا کورد شاریکی نه بووه به ناوی شاره زوور!!!

ویپرای نه مانه ش، چه ندها به لگه ی تر هینراونه ته وه بوئه وه ی مه سه له ی نه و پارچه پیسته هه لبوه شیتته وه، هه ره له ناو خودی دهقه که دا چه ند مه سه له یه که هه ن دهقه که هه لده وه شیننه وه! نه و هه موو باسانه، له ژیر ناو نیشانی چه ند سه ریاسیک قسه یان له سهر کراوه، بوئه وه ی هه م نو سینه که شیوه یه کی نه کادیمی وه ربگری و هه میش خوینهر له خویندنه وه ی چیژ وه ربگری، ته رکیز (جهخت) - له سهر مه سه له که بکات.

ئەفسانەى پيستهكه

چيروكى دوزينهوى پيستهكه :

ئەوئەندە ژيئەرو سەرچاوەیەم لەبارەى ئەو پيسته و ميژووى نووسين و (دوزينهوى) لەسەرچاوەى (حوسين حوزنى موکريانى)م کوتر نەدۆزيبەو، حوسين حوزنى موکريانى لە ژمارە (۲۱)ى گوڤارى زارى کرمانجى ريکەوتى (۶)ى نيسانى ۱۹۳۰، لەلاپەرە (۱۹) لە کورته وتاريک بە ناو نيشانى "سەرمایەکی گران بەهای ميژووى کوردان" سەریردەى پيستهكه ئەوما دەگيڤيڤتەو: " لە عصرى حەزەرتى عومەر سالى نۆزەدى هيچرى، شاعيريكى كورد لەرووى دنگيرى و سوکايەتى کوردانەو هەلى بەستوو. گەرۆکيکى ئينگليز لە سليمانى دەرويشيکى دى لە کوچەيەکدا پوونيشتوو دەروپشتى پر لە ژن وەستاون. ئەويش سەرى خۆى دەباتە پيشەو تەماشاش دەکا بەخەتى پەهلەوى کۆن لە پارچە کاغەزان دەنوسيت و دەداتە ژنەکان. گەرۆکەکە لەو دادەميڤيت ، کە دەرويش چۆن لەخەتى پەهلەوى دەگات! دەلى: بابە دەرويش تۆئەم نوسراو لە کوي فيڤووى؟ دەرويش دەلى: کتیبیکم هەيه لەرووى ئەو شکل نويس دەکەم – پياوئەکە دەلى: کوانى پيم نيشان بەدە. دەرويش لەهەمبانەکەى پارچە کەولیک دەردەخا و دەیداتە دەست کابرا. ئەويش لى ورد دەبيتەو و دەبينى ئەو چوار شيعرى کوردى بەزمانى کۆن بەخەتى پەهلەويە، دەرويش دەيکاتە نوشته و دەیدا بە ژنان."

سەدىق بۆرەکەيى چيروکيکى تر لەبارەى دوزينهوى ئەو پارچە چەرمە دەگيڤيڤتەو: "وئەکو ئەلین ئيبراهيم پاشاى بابان (۱۱۹۸-۱۲۱۸)ى

كوچى كه له سالى (١١٩٩)ى كوچى دا كاتى شارى سلېمانى ئاوه دان
 كرده وه له كاتى هه لكو ئىنى شار ه كه دا كر ئىكار ه كان پارچه چه رم ئىك يان
 دوزيه وه له بهر ئه وهى نرخى ئه وه يان نه ئه زانى به پار ه يه كى كه م فر و شت يان ه
 لاو ئىكى ئىنگلېزى و ئه و ئىش ئه و پارچه چه رمه ي به ره و له ندهن برد و پاشان
 ده رك ه وت كه له وه دا پارچه هه لبه سته ك به خه تى په هله وى نووس را وه ،
 ئه وسا ئه و پارچه هه لبه سته يان نار ده پوژ نامه ي (خوره لات) بلا و يان
 كرده وه ، له پاشان مامو سته حه مه ته قى به هار (١٠٢٨-١٣٧٢)ى كوچى بو
 دوو ه م ئىن جار ئه و پارچه هه لبه سته ي له سالى (١٣١٦)ى هه تا وى له
 گو ئقارى (م ئىم) دا بلا و كرده وه. " له " دوزينه وهى " ئه و پارچه پ ئسته دا
 هه ردوو سه رچا وه ئا مازه به وه ده كهن ، كه ئه و پارچه پ ئسته به گه پو ك ئىكى
 ئىنگلېزى درا وه ! سه رچا وهى س ئى يه م ، كه با سى ئه و پارچه پ ئسته ي
 كر دب ئى ك ت ئىبه كه ي (ره ش ئىد ياسمى) يه به نا وى " م ئىژو وى نه ژا د و
 په يوه سته گى كورد " ئه و ك ت ئىبه ي ره ش ئىد ياسمى به فار سى نووس را وه ،
 هه ند ئى سه رچا وه ئا مازه به وه ده كهن ، كه ره ش ئىد ياسمى ئه و ك ت ئىبه ي به
 پ ئنما يى ده ز گاي (ساواك)ى ئىر انى نووس يو ه. هه ند ئى نووسه رى كورد
 وه ك عه لانه د ئىنى سه جادى راسته وخو ئه و چى رو كه ئى له ده قه فار سى به كه ي
 ره ش ئىد ياسمى وه ر گرتو وه ، به لام نووسه رانى دى كورد ده قه كه يان ، يان له
 وه ر گ ئىر انى ك ت ئىبه كه ي ره ش ئىد ياسمى وه ر گرتو وه ، يان له ك ت ئىبه كه ي
 عه لانه د ئىن سه جادى!

نامانجه کانی بلاوکردنه و می شیعی سهر پیسته گه: همرده قینک، به گویره می تووده ره خنهی یه کان زیاتر له ته ئویل و خویندنه و هیهک هه لده گری. ئه و ده قهش چهند نامانجیکی دیاریکراوی هیه، به لام هه موو ئه وانهی قسه یان له سهر ئه و ده قه کردوه ها و نامانج نه بوونه! له دستپینک دا هه ول دهنه یین پۆلینیک بۆ نامانجی نووسهرانی کورد بکه یین، چونکه وه کو وتمان هه موو بۆیه که مه به ست و نامانج به کاریان نه هیناوه. پۆلینه که به پیی نامانجه که داده ریژین.

یه گه م: ناشیرتکردنی نیسلام: به پرای من ئه و ده قه، د. سعید خانی کوردستانی بۆ حوسین حوزنی موکریانی نارده ووه، ئه و راستیهش هه ره گوڤاری زاری کرمانجی ناماژهی پیکراوه. هه ره ها سه دیق بۆره که یی له به رگی یه که می کتیبی میژووی و یژهی کوردی، له لاپه ره (۳۸) دهنوسی: "له سهر قسه ی ماموستا دوکتور سعید خانی کوردستانی نزیکه ی سه د سال له مه و پیش پارچه چه رمیک له ئه شکه وتی (جیشانه) ی سلیمانی دا دۆزراوه ته وه، که چهند هۆنراوه یه کی به زاراوه ی گۆرانی تیندا نووسراوه، گوایه له وسه رده مه دا، که موسلمانان شاره زوور و دۆکانی ده ورووبه ری داگیر ده که ن، ئه م هۆنراوانه چۆنیه تیه کی ئه و ده مه ده گپریته وه."

هه ره ها سه دیق بۆره که یی له کتیبیکی ده ستنوسی دا دوویاره دهنوسی: "دوکتور سعید خانی کوردستانی ۱۲۷۹-۱۳۵۸ ی کۆچی، که خۆی ئه م پارچه هه لبه سته ی دیوه له په رتوکی (نرانی) - مزرگانی دا ئه ئی: له م دوایه دا پارچه چه رمیک له سلیمانی دا به خه تی په هله وری

دۆزراوه تهوه، كه داگري چهند هۆنراوه يه كه به شيوهي هۆنراوه گاني (بابه تاهير) و (سان سه هاك) و (پيرنيا ميش) و (پير داود) و (پير موسا) دارپژراوه ... "ئه مهو، د. جه مال نه بهز يش ده ئی: هۆنراوهي هور مزگان، يه كه م كهس، كه باسي ليوه كردووه، دوكتۆر سعید خانی كوردستانيه ...".
 حوسین حوزنی موكریانی هه له پرستهی يه كه می كورته وتاره كه دا ده نووسی: "له عه سري حه زه تي عومه ر له سائی نۆزده ی هيجری، شاعیري كی كورد له روي دلگيري و سوکايه تي كوردانه وه ... شيعری مزگانی هه لبه ستووه".

محمد ئەمین هه ورامانی له كتيبي كی ميژووي پييازی زمانی كوردی "ده قی مزگانی هیناوه ته وه و به ده قی كی دینی جه ماوه ری ناوزه دی كردووه . هه روه ما له كتيبي "به راوردی نێوان زمانی كوردی و ئاقیستا له لاپه ره (٣١) هه ر له و باره يه وه ده نووسی: "له ناوچه ی (قه زوین) دا، له سه رده می خه ليفه ی دووه می ئیسلام دا، كاتیك، كه له شكری ئیسلام ده چیته ئه وی، زۆر و جه و به كار ده هیئن، خه لكه كه، به خو پيشان دانگی گه وره، نا ره زایی خو یان، به رام به ر ئه و به زۆر خو سه پان دنه یان ده رده پرن و به م دپه هۆنراوه يه، دروشم ده خوینه وه ئه ویش، به ژنی:

نه موسلمان بيم، نه گزیه ت مه ده يم

پشین وه مه كه كه، ئیمه وهر هه يم

به واتای:

"نه موسلمان ده يم، نه سه رانه ده دم

به رۆنه وه مه كه كه، ئیمه لیره نا جۆلین"

ره شید یاسمی له كتيبي (نه ژاد و په ی وه سته گی كورد) وهر گپرا نی كه ریم زه ند و قانع، لاپه ره (٨١) له ژیر سه ردی پری "ئایین و باوه ر" جگه

لهوهى (كورد و فارس) بهيهكهوه دههستىتهوه، كوردىش تهنها وهك (هۆن) دهبينى، نهك نهتهوه . ههروهها له برىتى وشهى (فارس) ئهو وشهى (ئىرانى) بو فارس بهكاردينى ، وهك دهئى: "لهم هاوئاىينيهوه ئهتوانين بئىين كورد و ئىرانى هاوئاىين بوون". ياسمى وهك حوزنى موكرىانى مېژوى دهقى هورمزان بۆسهردهمى عومهرى كوڤى خهتاب ناگهريئىتهوه، بهلام ئهو دهقه بهزۆردارى موسلمانان له كوردستان وينا دهكات، ههروهك لهههمان لاپهه دهئى: "ههروهكو لهكاتى ههلمهت هينانى ئاتەش خانەى (پاوه)يان ويرانكرد، له (سليمانى) پارچه پىستهكيان دۆزيوهتهوه، كهبهپىتى گۆران-ههوامى- نووسرابوو، سكالايان لهزۆردارى عهههبهكان نووسيوه بهئى ئهگهر ئهو سكالايه هههلهكاتى ههلمهتيشدا نهبووبى، دواى ئهوه بووبى، ئهو زۆردارى يه له كوردستان دهههههات".

تیکه لکردنی ئەنفالی ئیسلامی

و

ئەنفالی سەددامی

لێره دا نامەوی زۆر له چه مکی (ئەنفال) بدویم، بە لām بە حوکمی ئەوهی بەشیک له وسورەتە هی قورئانی پیروژ وا لەزهین و زهنیهتی تاکی کورد وینا کراوه، وه ک بلیی ئەو سورەتە دەر هەق بە کورد دابەزیوه!! بەر له هه موو شتی (ئەنفالی قورئان) په یوه سته به دەسکەوتی شەر، ئەوهی له شەر و بهرە هی شەر بۆ لایه نی سەرکەوتوو به جینده مینئ. به واتای هیچ په یوه ندی به رهوشی دیله وه نیه، ئەو چەند ئایه تهی سورەتی ئەنفال ته واو عه قلیه تی موئه سه ساتی و دادپه وه ری ده گه یه نی، چونکه ئەو ده سته کوته ته نها که سی یه که می ده ولت بۆی هه یه دابه شی بکات، به پیتی ئەو بر گه یه ی ده ستوری قورئان. له لایه کی تر، ئەو ئایه تانه دوور و نزیک په یوه ندیان به کورده وه نییه و به هیچ جوړی دەر هەق به کورد دانه بزبون، چونکه ئاشنا بوونی کورد به ئیسلام وه ک نه ته وه، نه ک تاکه که سی له سه رده می پیغه مبه ر (صلی الله علیه و سلم) نه بووه، به واتای، که کورد به ئیسلام ئاشنا بوو هه موو قورئان دابه زی بوو، ئەو تاییه تیانه ش دەر هەق به (عه رب) ی بت په رست دابه زیون، نه ک کورد، به لām ئەوه به شیک له توپی عه لمانی (سیکۆلاریزمی کوردی یه)، میژوو هه لده گه ر نیته وه و به ئاره زوی خو ی رو دا وه کان ته ئویل ده کات. ئەنفالی سەددامیش، ئەنفالیکی قهومی ئایدۆلۆژییه، نه ک دینی، چونکه په یه ره و پروگرامی حیزبی به عس دوور و نزیک هیچ په یوه ندی به ئیسلامه وه نیه،

به لكو جوړيکه له و عهلمانیه ته ی توپژی سیکولاریزمی کوردی وهك ټهو، به لام به شیوازیکی تر کاری له سهر دهکات، ټه ویش بریتیه له شیواندنی نيسلام.

ج. کوردو ناویک له کتیبی - میژووی کوردستان په گهز و شارستانیه تی کورد - (۱۶۹-۱۷۰) له ژیر سهردیپی (یه کم ټه نفالکردنی کوردستان دهقی "هورمزان") دهینیته وه وه نمونه یه له داگیرکردنی کوردستان. ج. کوردو له باره ی زمان و خهت و ټاستی هونه ری ټهو شیعره ټه وها دهنوسی: "زمانی هونراوه که - دهقی هورمزان کوردیه کی ناوه ندیه، که به یارمه تی دهستنوسی نووسینی ټارامی و ټایدیوگرامی (هیما/وینه تیپ) یه وه نوسراوه ته وه - ټه ټیکسته له سهر پارچه یه که چه رم نووسراوه و له نزیک (شاره زور) دوزراوه ته وه. ټه هونراوه یه له بهرزیدا بی وینه یه و زور له گپرانه وه ی ټهو تراژیدیا گه وره یه دا به هیزه، که به سهر کورد و کوردستاندا هینراوه، هه روه ها ج. کوردو ده لی: "ټه ټیکسته ی لیزه دا بلاوکراوه ته وه له - م. پو دینکو - وه رگیراوه!"

ټه حمه د شهریف له تیزی دکتورا که یدا (له پومانی کوردی دا - که له بنه رته دا ته نها چه ند لاپه ریه کی که می دکتورا نامه کی په یوه ندی به و ناو نیشانه وه هیه)!! له لاپه ره (۱۳-۱۴-۱۵) دهنوسی "ده توانین بیسه لمینین که (ټه نفالی یه کم) له سهرده می عومه ری کوری خه تابی خه لیفه ی دووه می نيسلام دهستپی کرد و کوردستان به جاریک ویرانکراو سه روهت و سامانی خه لک به تالان براو کچ و ژنی کورد به دیل گیراو ټه سحابه کان بو خویمان دهستیان به سهر داگرتن، وه کو کچه ټه نفالکراوه کانی گه رمیان له سه ده ی بیسته م"

ټهو پیچواندنه ی ټه نفالی قورټانی و ټه نفالی سه ددای دووره له

هه موو دابیکی ئه کادیعی، چونکه توێژینهوهی ئه کادیعی کار له سه ر سه رچاوهی باوه رپیتکراو و به لگه نامه ده کات، که چی کاکی "دکتۆر" یه ک به لگه ش بو ئه و قسانه ی ناهینیته وه! نووسه ر ئه و ده قه ی هورمزگانی به باشترین به لگه ده زانی، هه روه ها بو ئه وه ی بسه له مینئ ئه و شیعه ره گوزارشت له (ئه نفالی یه که م) ده کا و (عه رب) گه لیکی توند و په رق و چه تن، قسه یه کی ئین خه لدون ده هینیته وه! ئه و قسه یه ی ئین خه لدون بو په وه ند و کۆچه ری عه ربه، هه روه ها هه مان قسه چه ندان نووسه ر و توێژه ر له سه ر په وند و کۆچه ری کوردیان گو توه!

هه رچه نده ئه و (دکتۆر نامه یه) وه ک هه ندئ سه رچاوه ی تر ناوی ئه و سه رکرده ناسراوانه ی موسلمانان ناهینئ، به لام وه ک ئه وان ئاماره به هه ندی شوین ده کا، وه ک مه زاری پیاوچاکان. مامۆستا جه میل پۆژبه یانی له ولاتگیری عیراقدا ته واوی ئه و قسانه ره تده کاته وه، ده لئ زۆربه ی که سانی وه ک خالیدی کوپی وه لید و ئین عومه ر... هتد هه ر (کوردستان) یشیان نه بینیه وه! هه روه ها نووسه ری کتیبی: (کوردستان له به رده م فتوحاتی ئیسلامیدا) ئه وه به به لگه ره تده کاته وه که ئه و (مه زارانه) ه ی ئه و که سانه بن که ئه و جو ره سه رچاوانه بانگه شه یان بو ده که ن! ئه و خویندنه وه و ته ئویلکردنی ئه و شیعه ره و گریدان ی به کاره ساتی جینۆسایدکردنی به شیک له خه لکی کورد!

ئه و جو ره تیروانینه نیگه تیغه دژ به بنه ماو ئه نگسته کانی ناسایشی نه ته وه یی و ئایینی یه! ئه وه نده ی ئیسلام شه ری له گه ل ده سه لاتی ئه نزیمه ی عه ربی و عه قلیه تی په وه ندیی و کۆچه ری عه ربی کردوه، چاره گی ئه وه نده شه ری کوردی نه کردوه، جارئ ئه وسا کورد و کوردستان زیاتر له هه زار سال بوو ده سه لات و ناسنامه ی نه ته وه یی

له دست دابوو. و پراي ئەمەش ئەو قسەيەي د. ئەحمەد شەریف " ، که دەلی: هەر لەو سەردەمەدا سەردەمی ئیمامی عومەر، هەرچی پەرستگاو قوتابخانە و پەرتوک و بەلگەنامەي ئایینی و ئەدەبی پۆشنیبری و کەلتوری کوردی هەبوو هەمووی سوتینران و بە کوفر و ئیلحاد دانران " هیچ بنەمایەکی زانستی نیەو هیچ سەرچاوەیەك پشتراستی ناکاتەوه. ئەوسا هەموو کەلتوری کوردی لەناو کەلتوری ساسانی و پۆمانیدا شاردرابوو، هیچ سەرچاوەیەك نییە باس لە کەلتوری کوردی وەك کەلتوریکی سەرەخۆ بکات، چونکە هەر لەپاش پوخانی ئەمپراتۆریەتی میدی، کورد زمان و کەلتور و ئایینی کەوتە ژێر هەرهشەي داگیرکاری کوردستان.

که قورپان بووه ئایینی کورد و پەفتار و گوفتاری کورد بە قورپان ستاندرەدکرا، ئەوا کورد توانی هەم زمانی نەتەوهیی جاریکی تر لە پەنای شروؤفەکردنی قورپان لە حوجرە بینا بکاتەوه، هەم توانی وەك نەتەوهیەکی ناسنامەي نەتەوهیی خۆی هەبێ و نووسەرانی موسلمانێ کورد بە لەقەبی (کوردی)،یان شوینی جوگرافی کوردستان خۆیان لە (فارس)ەکان جودا بکەنەوه!

سەلماندنی زەردەشتی بوونی کورد

جاری پێش ئەوهی لەو خۆیندەنەوهیەش وردبینەوه، ئاماژەیک بەرهوشی ئایینی لە کوردستان بکەین: ئەمە هەلەیهکی گەورەیه که بەشیک لە نووسەری عەلمانی کورد بانگەشەي ئەوه دەکەن، که کورد پێش نيسلام بوونیان هەموو (زەردەشتی) بوونە!

د. پەشاد میران لە کتیبی (پهوشی ئایینی و نەتەوهیی لە کوردستان)

دا، له لاپه ره (۴۲) دهنووسى: "له كوردستان پوژگارى پيش ئيسلامى دا رهوشينكى فره ئايينى هه بوو و كورد سهر به تاقه ئايينىكى زالوه نه بوو، بهلكو لهوى له يهك كاتدا، چهند ئايين و په رستينىكى جوړاوجوړ باويان بووه، وهكو زهردهشتى، مهسيحيهت، جولهكهيى و تهنانهت بتهپرستى و هى تريش"

ئهو فره ئايينهش به شيوهيهكى سروشتى نه بووه، بهلكو ههردهم ئايينى دهسهلات (زهردهشتى ساسانى نهك زهردهشتى زهردهشت!) ههردهم هه پرشه بووه له سهر ئايينهكانى ترا! تهنا چهند نمونه يهك له سهر توندى و رهقى زهردهشتيهكان له سهر مهسيحيه نوپيهكان - كه زوريه يان له گه ل زهردهشتيهكان هاو قهوم بوون - كه چهنده ها سه رچاوه باسى ليوه كراوه " له سه ردهمى شاپورى دووهم چهوساندنه يهكى گه وره ده رهق مهسيحيهكانى (كورد) كراوه كه له ميژوو دا به چهوساندنه وى چل سالى ۳۷۹-۳۴۱ ناسراوه " له سالى (۳۴۴) كاتى زهردهشتيهكان به فرمانى شاپور (۱۲۰) كهسيان له پياوى ئايينى و مهسيحى وهك كاهين، شه مهسه، ره بهن گرت بو ماوهى شهش مانگ زيندانى كران له پاشان هه موو به (شمشير) سهريان په ريندرا!! ههروه ها كوشتنى (مارشه معونى كورد نهك ناشورى) و (شه ه دوست) و چهندان پياوى دى مهسيحى، كه ناماده نه بوون دهستبهردارى مهسيح بن و بگه رينه وه سهر (ئاگر په رستى، يان پوژ په رستى!) ههروه ها ره جمكردنى كهسانىكى ناسراوى شارى هه ولير (قه رداغ) له سالى ۳۵۸، به شيوهى ره جمكردنى به بهرد هه تا مردن!

ههروه ها زهردهشتيهكان سه ركردهى ئوپوزسيونهكان خويان ئه وهنده (ناجواميرانه) كوشتوه، مروژ شه رم دهكا باسى بكات. ههردوو

ئۆپۆزسیۆنی دهسهلاتی زهردهشتی (مانی) و (مهزدهك) له ناوكۆبوونهوه و
كۆنفرانسی دایهلوگی ئایینی به دهست سهرانی زهردهشتی غافلکوژ
کراون!!

ئهمه تهنه چهند نمونهیهك بوون له سیاسهت و ههلسوكهوتی
نامرۆیانهی سهرانی زهردهشتیهت!!

جهلیلی عباس له کتیبی ئاقیستا-گاتاكان له میژینهترین سرودی
کوردن لاپهه (۱۰) دواي ئهوهی دهقی هورمزگانی به "شیویهکی تر"
دههینیتهوه، دهپرسی: "ئایا ههموو ئهمانه بهلگه و فاکتهری زیندوو
کوردبوونی ئایینه پیروزهکه نین؟" نازانم ئهوه دهقه کام (وشه و دیپری)
ئاماژه به کوردبوونی زهردهشت دهکات؟! ههروهها ئهوه دهقی (جهلیل
عباس)ی هیناویهتی له چهند دیپریک جودایه له ئهوانی تر،

هورمزگان پمان ئاتران کوژان

ویشان شاردهوه گهوره گاوران

ههروهها ههه تهواو ههله لهوه دهقه گهیشتوه، هونهری شیعرهکه
دهلی: ئاهورا بهزهیی بهکس نههاتهوه، بهلام کاک جهلیل عباسی
دهنووسی... ئهمهش (ئاهورا) توپه دهکات!! د. رهشاد میرانیش له
(پهوشی ئایینی...) لاپهه (۴۵) دهنووسی: "ناوهروکی ئهم شیعرانه ئهوه
دهردهخا، که کوردهکان بهلای کهمهوه هی ئهم ناوچهیهی شیعرهکهی تیا
نووسراوه (زهردهشتی) بووین!!

یهکهم دهقی ئهدهبی!

هههچنده زۆریک له توپههرانی "زهردهشتیهت" گاتا-کان به کوئترین
دهقی کوردی دادهنین، بهلام نووسهریکی وهک دکتۆر ئهمهد میراو دهلی:

"تا ئیستا به پشت بهستن به سرچاوهیهکی زۆر، چهند وتاریکم له سهر زهردهشتاییتی نووسیوه، ههتاكو ئیستاش سرچاوهیهکم به چهنگ نهکهوتوووه زمانی ئاویستای به تایبهتی گاتهکان، که گومانی تیدا نیه زمانی زهردهشته، به زمانی کوردی، یان زاراوهیهکی زمانی کوردی پیناسه کردییت."

دۆزینهوهی "یهکهه دهق" به زمانی کوردی، یهکن له کیشهکانی میژووی (زمان) و (ئهدهبی) کورد پیکدههینن. دیاریکردنی "یهکهه دهق" و بهخشینی ناسنامهی نهتهوهیی پئی، پرسیکی ئاسان نییه، چونکه ئهوه مهسهلهیه لهم سهردهمهدا به بنهما و شهنگستی و پرهنسیپی قوتابخانهی جیاوازهوه شروقهکراوه. قوتابخانهی فهرههسی جهخت لهسهر (زمان)ی دهقهکه دهکات و دهیکاته مهرج، ههرچی قوتابخانهی ئهمریکی یه ئهوه زیاتر کار لهسهر (ناوهروک)ی دهقهکه دهکات نهک زمانهکهی!! دهقی گاتارکان بهو زمانهی سهههتا پئی ی نووسراوه و بهو ناوهروکهی، که هیهتی هیچی (ناسنامهی نهتهوهیی کوردبوون - یان تهواو یهکلا نهبوتهوه!)

لهمهسهلهی دهقی "هورمزگان" دا هیچ ناماژیهک بو کوردبوونی هونهری شیعهرکه له ئارادانیه، بهلکو هونهر تهنیا وهسفی پووداویکی کردوو، کهله شارهزوور پویداوه ههروهک چۆن شاعیرانی وهک (گۆران) و (شیرکو بیکهس) شعیریان لهسهر ههههندی شاری دهرهوهی کوردستان گوتوووه!! جا بهناوهاتنی شاری (مۆسکو) گۆران نابیتته (مۆسکووی) ههروهها شیرکو بیکهس، که وهسفی جوانی باخچهی (هیرو سترۆی) بوخارستی پۆمانیا دهکاتن نابیتته پۆمانی!! لهم پوانگهیهوه "شارهزوور"

وهك شوينئىكى ناو دهقهكه، ناسنامهى كورد بوون به هونهرهكه نابەخشنى ههروهها ئهوسا شارهزور له ژيئر دهسهلاتى (ساسانى) دابووه، نهك دهسهلاتى كورد ادهربارهى زمانى دهقهكەش - كه پاشان له شروقهكردنى دهقهكه كارى لهسەر دهكهين - وهك زمانى ئاويستا يهكلا نهبوتهوه كهتهنها زمانى كوردى بوويئ؟! چونكه دهقهكه خۆى به پهلهوى نووسراوه!! ههρχۆنى بي، دهقهكه و زمانهكهى هۆكارىك بووه بۆ ئهوى ههندى نووسهرى كورد وهك عهلائهدينى سهجادى و زوييئر بيلال و محمد ئەمين هورامانى ... هتد ئاماژه بهدهقى (هورمزگان) بکهن!

عهلائهدينى سهجادى له كتيبى (ميژووى ئهدهبى كوردى، چاپى يهكهم ۱۹۵۲، لاپههه ۱۲۹-۱۳۰) دهنووسئ: جا لهبهر ئهمه ئهو شيعرانه (دهقى هورمزگان) وهكو چۆن بهلگهيهكه بۆ زمان و ئهدهبهكهى كوردى ههروهها پوشتهيهكيشه بۆ ئاييىنى لهوه پيشيان. سهجادى چهند (گومانىك) لهسەر دهقهكهى دادهنى - لهپاشان له ژيئر سهردىپرى ههبوون و نهبوونى چهرمهكه - قسهى لهسەر دهكهين - دووباره دهئنى مهبهستى ئهو له هينانهوهى ئهو دهقه ئهويه: "قسهكه ههه ئهوهندهى ئهگهر ئهه پارچه چهرمه بوويئت هۆنراو و زمانىكى زياتر له ههزار و دووسهد سالى به ئيمه پيشان ئهه... "مامۆستا زوييئر بيلال يش له (ميژووى زمانى كوردى) لاپههه (۷۸) دهنووسئ: "ئهه پارچه پيسته به زمانى كوردى شيوهى (گۆرانى) ههورامانى نووسراوه" ههروهها (سهجادى) و (زوييئر بيلال) هۆنينهوهى ئهه دهقه و مهيل مان بهلاى زهردهشتيهتدا دهئيت: "ئاساييه گوزارشت له سروشتى مروقهكان دهكات، ئههش ياسايهكى سروشتيهه ههه قومىك چوووه شوينئىك و ئهه شوينهى گرت، دانىشتوانى شوينهكه

ههتا يهك دوو نهوه لهوانه يه عهعه ناتي پيشووي خويان ههر لههير
ناچيتهوه... سهجادي لاپهره (۱۳۰)"

"لهسهدهي حهوتهمي زاييني دا (۲۲) ي كوچي نهه كوردانه، بهتهواوي
موسلمان بوون، بهلام لهگهله نهه نايين گوپينهش دا، مهيلي دانيشتوان و
خهلكي، بهلاي ناييني زهدهشتي دا ههر مابوو، زوبير بيلال لاپهره (۷۸)"
محمد نههين ههرواماني له "ميژووي ريزماني زماني كوردي" لاپهره
(۲۱۵-۲۱۶) زماني دهقي "هورمزگاني" بهشيوهي (ماچو) داناوه،
ههروهه زمانهكهي به زماني سهههتاي پهيدا بووني نيسلام له كوردستان
داناوه، ههروهه له لاپهره (۲۱۶) دهنووسي: له پووي ساكاري وشهكان و
پوولتهي كوئيان و نهبووني وشه، عارهبي و بيگانه، تيايدا و ههروهه له
پووي كيش و (سهرواوه) لهوه دننيامان دهكات، كه مله جيپري لهوه
نهكهين، كه زمانهكهيان زماني سهههتاي پهيدا بووني نيسلامي پيروزه.

سهديق بوزهكهيي له لاپهره (۲۱) كتيبه دهستنووسهكهي دا
دهنووسي: "كوئترين هونراويههك، كه به زاراهي گوراني بهيادگار
ماوهتهوه هونراوهي هورمزگانه، كه هونهريكي هورمزگاني هونيوهتيهوه"
ههروهه "بوزهكهيي وهك حوسين حوزني موكرياني، نهه پارچه ههلبهسته
به نمونهي بايي ترين (پر بهها) ترين هونراوهي كوردي، كه بهيادگار
ماوهتهوه!! داههني!

دهقی هورمزگانی

دهقیکی ساختهیه؟!

زۆرجار دهقیك، میژوویك دروست دهكات، یان ههول دهدری به بههانهی دهقیكهوه، میژوویك لهسهه میژوویك دروست بکری، جا وهك چۆن حکومهتی سیبهری ههیه، ئهوه، بهپرای من، میژووی سیبهریش ههیه تهئویل بۆ پوداویکی میژویی بکات، یان له ناو وههم و زهینی تاکهکانی کۆمهڵگادا پوداویك دروست دهكات، بهو دیماکۆژییهتیوه بکاته پوداویکی ناو میژوو! دهقی هورمزگانی، یهکی لهو دهقانهیه، که عهلمانییهتی-سیکیولاریزمی کوردی لیرهو لهوی دهیورژینی و دهیهوی لهو میانهوه چهواشهی میژوو بکات، یان ههچ نهبی "گومان" لهلای تاکی بی ناگاونا هۆشیاری کورد دروست بکات، ئهوه سیاسهته کوردی نییه، زادهی تیفکرین و خویندنهوهی پوناکبیری کورد نییه، سیکیولاریزمی عهرهبی زۆر ههولێ، بۆ لهبهر پۆشنایی قسه بی بنهماکانی پۆژهلاتناسان، چهندها ژێههرو سههراوه بۆ قورئان دابریژری، یهکی لهو نهفسانانهی سیکیولاریزهوی عهرهبی، وروژاندنی شعیری جاهیلییه. ههه بۆ ئهوهی گومان له (زهین) و (سادهی) تاکی عهرهبی دوور له ژیار و شارستانی ئهمرۆ دروست بکهن وتیان: (محمد) بهشیک لهئایهتهکانی قورئانی لهسهه شیوازی شعیری جاهیلی داپشتوو! بهلام کاتیك له ژیاننامهی ئهوه شاعیرانه ورد دهبینهوه، بۆمان دهردهکهوی ئهوانه، یان لهسهردهمی پیغهمبهه ژیاون، یان له سهردهمی ئهوهوی و عهباسی! یان جاهیلی ئهوانه

په یوه ست نه بووه به "رۆژگار" هوه به لکو زیاتر به "هزر" هوه!! هر بۆ
 ره تکرده هوی ئه و چه واشه کردنه هوه، ئه و ده قه ی (پوتبه ی کورپی عه جاج)
 ده مینه هوه:

ومسلم مامس اصحاب الغیل

ترمیه م حجار من سجیل

ولعبت گیر بهم ابابیل

فصیروا مپل کعصف ماکول

نوسهریکی کورد، ئه و شاعیره به شاعیری سه رده می جاهیلی داده نی و
 ده لی: دوا ی چه ند سالیك له وتنی ئه م شیعره، قورئان هاتوو ه سو په تی
 (فیل) ی داپشتو ته وه. ئه وه ی له میژوو شاره زانه بی ئه و (گومانه) ی
 عه لمانیه تی - سیکیولاریزمی عه ره بی و کوردی له لا ده بیته "یه قین"، به لام
 ئه وه ی له قورئان بگا و ناگای له میژو بی، ده زانی ئه وه ئه و جو ره
 ئه فسانه یه ته نیا له خانه ی بو ئشی ئه وان جی ی ده بیته وه!! روتبه ی شاعیر
 نه ک هی سه رده می جاهیلی نییه، به لکو (روتبه) هی سه رده می پیغه مبه ر و
 خه لیفه کانی راشیدیش نییه، به لکو زیاتر له هه شتا سال دوا ی دوا
 خه لیفه ی راشیدی مردوو ه!!! لی ره وه، کی ده لی ئه و شعره ی هورمزگان
 وه ک ئه وه ی روتبه ی کورپی عه جاج هی سه رده میکی نو ی نییه؟! ئه م
 مه سه له یه له چه ند خالیك تا وتوی ده که یین:

یه که م: شیوازی دۆزینه وه که ی ده قه که،

جیاوازی گپرانه وه ی چیرۆکی دۆزینه وه که ی، گومان له لای خویننه ر
 دروست ده کات. حوسین حوزنی، ده رویشیکی نوشته چی، فالچی ده کاته

ژێدەری دۆزینەوێ دەقەکە، ئەم "پا" یەش پێوهریکی زانستی نییه و شایەنی قەبولکردن نییه، چونکه حوزنی پیمان نالی ئەم دەرویشە ئەو دەقی لە (کوی) و (کە) دۆزیووتەوه؟! جا بۆ ئەوێ چاره‌نووسی (دەقە) کەش لیل بکات، ئینگلیزیک لەو دەرویشە کڕیوه، بەلام کەس نازانی ئەو ئینگلیزه کی بووه و ئەو پوداوهی کڕینی دەقەکە لەچ سەر دەمی ک بووه؟! بەلام ئەوێ ناگای لە میژوویی دەزانی ئینگلیزه بیستەکانی سەدهی بیستمە هاتۆته سلیمانی، نە سالی نۆزدهی کۆچی!!

عەلانەدین سەجادیش، کە لە دەقە فارسیه‌کە کتیبه‌کە پەرشید یاسەمی ئەو دەقی گواستۆتەوه، لە لاپەرە (١٣٠) ی چاپی یه‌که‌می میژووی ئەدهبی کوردی، دەنووسی: ئەم شعرانه دەقی هورمزگانی، کە من لێره‌دا باسی ئەکەم و هیناومە بۆ بەنگە شیعرو ئەدهب و زمانی کوردی لە دەوری دووهەمی ئەدهبی کوردیدا ناتوانم بچمە ژێری و بلیم بونەکە پراسته، یان پراست نییه، چونکه نەخۆم ئەوپارچەم چەرەم دیوه، کە ئەم شیعراوهی ئی نووسراوتەوه، نە لەقسە پۆژەلاتی ناسیکدا بەرچاوم کەوتوه، بەلکو تەنیا قسەیه‌که مامۆستا پەرشید یاسەمی لە لاپەرە (١٢٩) ی کتیبه‌که‌یدا (کورد) باس ئەکا، ئەویش بەبی بیگەیه‌نیتەوه بە ئەوێ کەسیک، یان بەسەر چاوه‌یه‌ک!!

حوسین حوزنی موکوریانی و سەدیق پۆره‌کەیی، د. جەمال نەبەز، د. سەعیدی خانی کوردستانی بە ژێدەری ئەو دەقە دادەنێن. دەقی هورمزگانی، دەقیکی پەخنییه‌ له پەفتاری موسلمانەکان له بەرامبەر زەرەشتیه‌کان، هه‌روه‌ها ئامۆزگاریکی هه‌له‌شی تێدایه‌ ده‌ریاره‌ی سوپه‌تی ئەنفالی قورئان، هه‌روه‌ها هه‌ر ئەو دەقە وای له‌ کەسانی وه‌ک

(ج. كوردۆ) و (ئه‌حمد شه‌ریف) و ه‌ی تری كردوو له‌میان‌ه‌ی ئه‌و شیع‌ره‌ ره‌خنه‌ له‌ موس‌لمانان و قورئان بگرن! د. سه‌عید ی كوردستانی، كۆنه‌ مه‌لای سنه‌، ئه‌و ده‌قه‌ی به‌و بیانوو و به‌هان‌ه‌وه‌ بل‌او كردۆته‌وه‌ د. سه‌عید راست گۆنه‌بووه‌، به‌ران‌به‌ر ژێده‌ری ئه‌و ده‌قه‌، چون‌كه‌ بێه‌زاد له‌كتیبه‌ كه‌ی - وه‌ك له‌پێشه‌وه‌ ئاماژه‌مان پێدا - له‌شێخ عه‌ل‌ئه‌ه‌دین وه‌رگرتوو و به‌هیچ جو‌ری ناوی شێخ عه‌ل‌ئه‌ه‌دین ناهێنی! له‌ كتیبه‌ی "پزیشكیك له‌ كوردستانی‌ه‌وه‌" نووسینی (ج‌ای. م. ره‌سو‌لی و كادی ه‌. نیلین) باس له‌ د. سه‌عید وه‌ك (مه‌سیحیه‌کی پاك!) ده‌كهن، به‌لام ه‌ه‌رئه‌وه‌نده‌ ده‌رباری شێخ عه‌ل‌ئه‌ه‌دین بل‌اوده‌كهنه‌وه‌. كه‌گوايه‌ ناوی عه‌ل‌ئه‌ه‌دین به‌گ بووه‌. ه‌ه‌روه‌ها له‌لا‌په‌ره‌ (١٠٩) ده‌رباره‌ی عه‌ل‌ئه‌ه‌دین ده‌لێن: عه‌ل‌ئه‌ه‌دین به‌گ ك‌ابرایه‌کی زانا‌بوو، خه‌ت و نووسینی‌کی جوان و نایابی ه‌ه‌بوو، به‌ه‌وی برینیکه‌وه‌، كه‌ له‌ناو ده‌ماغ و میشكیدا دروست بوو بوو، توشی نه‌خوشی له‌بیرچوونه‌وه‌ بوو بوو" ئه‌و نه‌خوشیه‌ی عه‌ل‌ئه‌ه‌دین (له‌بیرچوونه‌وه‌) ده‌رفه‌تیک بووه‌ بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و نووسینه‌ی ئه‌و، د. سه‌عید لی وه‌رگرتوون و به‌ ناوی خۆی و به‌ ئاره‌زووی خۆی بل‌او یان بکاته‌وه‌! یاسین صابر صالح له‌ ئینسیكلۆ پیدای گشتی، سلێمانی ٢٠٠٥، لا‌په‌ره‌ (٥٦٨) ده‌نووسی د. سه‌عید كوردستانی ژبانی به‌ پزیشکی و ه‌ۆنینه‌وه‌ی شیع‌ری بردۆته‌ سه‌ر، ه‌ه‌رچه‌نده‌ بۆته‌ مه‌سیحی، به‌لام (ه‌ه‌ستی كوردایه‌تی) له‌ جاران زیاتر بووه‌ .... چه‌ند نامیلکه‌یه‌کی زانستی و ئایینی به‌ شیع‌ر داناوه‌، له‌وانه‌ (نزانی، مزگانی) به‌كوردی و نامیلکه‌ی (ئاو) به‌فارسی" جارێ له‌قه‌به‌ی (كوردستان) ه‌یچ په‌یوه‌ندی به‌ پۆژه‌لاتی كوردستان، یان كوردستانی گه‌وره‌وه‌ نییه‌، به‌لكو(كوردستانی) ته‌نها پارێزگای

(سنه) ده گرتته وه! د. سه عید، ژيانی هه موو وهك مسیۆنیریک (ئهو قه شهیه ی خه لك ده هینیته سه ر دینی مه سیحیه ت) بردۆته سه ر، هه روه ها وهك مۆزه ی سوپای ئه مه ریکی ده نووسی: د. سه عیدی نوێ، مه لاسه عیدی كوئی سنه ئینجیل ی بو (مسیۆنی ئامریكایی) وه رگپراوه ته سه ر زمانی كوردی، هه روه ها نوسه رانی كتیبی " پزیشكیك له كوردستانه وه ته وا و جه خت له سه ر ئه وه ده كه نه وه، كه د. سه عید هه رخه ریکی بلاو كوردنه وه ی مه سیحیه ت بووه، هه روه ها خه ریکی (گومان) دروست كردن بووه له سه ر نيسلام. ئه وه ته له گفتوگۆیه ك له گه ل ئامۆزایه كی خوێ له لاپه ره (۱۲۴) وهك مه سیحیه ك گومان له پزگاربوون salvation له نيسلام له لای ئامۆزایه ی دروست ده كاو دینه كه ی خوێ واپیشانده دا، كه پزگاربوونی تیدا مسۆگه ره: د. سه عید: ئامۆزا ئیستا عومرت نزیکه ی شه ست سالیك ئه بیته، سه ری مه كه كو مه دینه ت داوه و جه جت كردووه، دوا ی ئه م هه موو شتانه، باوه رت به وه هه یه، كه تۆ وه رگپراوی و قبول كراوی له لای خواوه؟ بابلین ئه وشه و تۆ ده مریت، لیته پوونه ده چیه ته به هه شته وه؟

مه لا: نا، به لام كی ئه وه ی لا دیاره و لای پوونه؟ دوكتور: حاجی، ئه و دینه ی زامن نیه بو پزگار كردن به فلسی ناکرم...!! به لی، كه دكتور سه عید، نيسلام به قه ولی خوێ به فلسی نه كړی، جا چاوه ری ناکری ده قیكی وهك ده قی هورمزگانی نه نووسیته وه بو ئه وه ی خه لكی وهك براكه ی و ژنه كه ی له نيسلام هه لگه رینیه ته وه، وپرای ئه مه ش، د. سه عید هه ردو كوپه كه ی به ناوی (لۆیل) و (سامۆیل) ناو ده نی!!! ئه مه چ كوردایه تی "یه كه !!

له مانه ش زیاتر بیه زاد خوشحالی له كتیبی فیلیۆ لوجیای زمانی

کوردی و میژووی کوردستان "چهند گومانیک له سهر "دهسپاکی" و "تیۆری دۆزینهوهی بهلگهنامهکانی بهزمانی هه‌ورامی دهخاته بوو. له لاپه‌ره (۱۴۸) کتێبه‌که‌یدا، بی‌هزاد ده‌نووسی: له‌گه‌ل هه‌موو ئه‌مانه‌شدا که دکتۆر سه‌عید له‌گه‌ل زۆربه‌ی توێژه‌رانی دونه‌یای (دێرین ناسی) و (میژوو) ئالوگۆپی نامه‌ی هه‌بووه، له‌وانه "تیۆدۆر نوڵده‌که" ی ئه‌لمانی و (ئه‌دوارد پراون) که‌چی باسی شوین و سه‌رچاوه‌ی ئه‌و (تیۆرییه‌ی) خۆی نه‌کردوه، هه‌روه‌ها هه‌ر له هه‌مان لاپه‌رده‌دا ده‌نووسی: دکتۆر سه‌عید له نووسینه‌کانیدا هه‌رگیز باسی ئه‌وه‌ی نه‌کردوه، ئه‌م (که‌ونه نووسراوانه‌ی) له‌کی وه‌رگرتوه، هه‌رگیز ناوی شیخ عه‌لاه‌دین نه‌قشبه‌ندی نه‌هه‌یناوه، نیشانه‌کان واده‌گه‌ینن که‌ته‌وه‌ری سه‌ره‌کی وه‌ده‌ست هه‌ینانی ئه‌و که‌ونه نووسراوانه، شیخ عه‌لاه‌دین بووه.

دووهم: گومانکردن له ئه‌سلی ده‌قه‌که

زۆربه‌ی ئه‌و نووسه‌رانه‌ی باسی ئه‌و ده‌قه‌یان کردوه، خۆشیان گومانیان له راست و دروستی ده‌قه‌که هه‌بووه، جگه له د. سه‌عیدی کوردستانی (سنه‌یی)، حوزنی موکریانی و ره‌شید یاسه‌می و هه‌ورامانی ....، ئه‌وانی تر وه‌ك عه‌لاه‌دین سه‌جادی، د. په‌شاد میران، د. جه‌مال نه‌به‌ز، د. عه‌زه‌دین مسته‌فا په‌سول باوه‌ریان و ابووه، که ئه‌و ده‌قه گومان هه‌لگره، چونکه نه مه‌رجه زانستی و ئه‌کادیمیه‌کانی تێدایه، نه هه‌یج کۆنیار ناسیک "کۆنیتی" - که‌ونیتی ئه‌و ده‌قه‌ی ساخ کردۆته‌وه. وێرایی ئه‌مه‌ش له هه‌یج مۆزه‌یه‌کی - مۆزه‌خانه‌یه‌کی پۆژئاوا بوونی نییه. ئه‌و ئینگلیزه‌ی گوايه له سلیمانی له ده‌رویشی، یان کرێکاره‌کانی کرێوه، نه‌یتوانیوه

پۆژئاوايه كانى پى هه لئه تىنى! سه جادى له لاپهه (١٣٠) ده نووسى:
 "نا توانم بچمه ژىر ئه و شعره و بلىم راسته، يان راست نيه" ههروهه
 له هه مان لاپهه گومانه كهى زياتر دهكاو ده نووسى: "نه خۆم بينيوومه، نه
 له قسهى پۆژه لاتناسيك گويم لىبووه! ههروهه رهشيد ياسه مى، نه
 كهسه كه ديارى دهكا، نه سه رچاوه كهشى! د. رهشاد ميران له لاپهه (٤٥)
 باسى ئه و شيعره دهكات، به لام له په راويزى (٧٣) لاپهه (٢٢٨)
 ده نووسى: "به لام رايهكى واش باوه، كه گومان دهخاته سه ر راستى ئه م
 شيعره و گوايه ئه مه به م دوايى يه هه لبه ستراوه" د. نه حمه د شهريف
 له لاپهه (١٤) ي "دكتورا نامه كهى" ده قه كه به يه كه م ئه نفالى كوردستان
 داده نى، به لام له لاپهه (١٥) ده نووسى: "هه رچهنده ئه م شيعره، تائىستا
 جىگاي گومانه له لايه ن هه ندئ پۆشنيره وه، به لام له بهر ئه وهى له گه ل
 عه قل و لوجيك ده گونجى، بۆيه به نمونه هيناومه ته وه!"

د. عزه دين مسته فا ره سول له لاپهه (٥٦) ي "الواقعيه فى الادب
 الكردى" ده نووسى: "ويروى (رشيد ياسمى، ابى اتا شعريا يقول بانها
 وجدت على قكعه جلد فى كهف (هزار ميرد) قرب السليمانيه ولايزكر
 الكاتب شيئاً عن مكان القكعه الجديه مايلقى الشك ايچا على هژه
 الابيات. وتروى الانسكلوبيديا السوفتية الكبرى، وتقول بان القكعه
 وجدت فى السليمانيه على ورق قديم بالحروف الاراميه، بينما يقول ياسمى
 بانها بالخك البهلوى القديم واغلب الثن ان الانسكلوبيديا المژكوره قد
 اعتمدت على المصادر الفارسيه التى يمكن الشك فى وجود غرچ سياسى
 لها بالاتيان بهژه الروايه." د. جهمال نه بهز له لاپهه (١١١) ي كتيبى "زمانى
 يه كگرتوى كوردى" ده نووسى: "ئه مه (٥٠) سال پتره گه لئ سه رچاوهى

كوردى و بيگانە دا هەوائىك بلاوده كرىتەوه بهو بۆنەيهوه، كه گوايه دەرويشىك له دەشتى شارەزور پارچه پىستىكى دۆزىوه تەوه، كه به رىنووسى پەهلەوى، چوار دىر هۆنراوهى كوردى لەسەر نوسراوه، كه هونەرەكەى گوايه ئاخ و داخى هەلكىشاوه بۆ ئايىنى زەردەشتى، كه چۆن لەلایەن هيرش بەرانى عەرەبى مۇسلمانەوه لەنيوپراوه و سكالاً لەدەست ئەو هيرش بەرانە دەكا، كه چۆن ژن و كچى بەدیل گرتووه و خويىنى خەلكيان رشتووه. ئەوهى راستى بى، ئەم هۆنراوهيه هۆنراوهيهكى ساخته و دەستكرده و بەپىي زانستى زمانهوانى، دەتوانىن پيشانى بەدين، كه كوردى يەكەى ناتوانى بپيته كوردى دەرووبەرى پەيدا بوونى نيسلام. "

هەروەها د. جەمال نەبەز لە وهلامى نامەيهك بۆ سەديق بۆرەكەيى دەنوسى: "هۆنراوهى مزگان يەكەم كەس كەباسى لىوه كردووه، د. سەعيد خانى كوردستانى يە، ئەوجا رەشىد ياسەمى لەوهوه وهى گرتووه و لەويشەوه ئەوانى ديكە. پىستە ئاسكىك كه ئەم هۆنراوهى لەسەر نووسرابى لەهيج مۆزەخانەيهك دا بەرچاو نەكەوتووه. خۆم چەند چووم بۆ لەندن و لە مۆزەكان گەراوم هيجى وام نەديوه."

سپيەم: لەبەر ساخته بوونى دەقەكە، گەوره ميژوونوسانى كورد باسى ئەو دەقەيان نەكردووه

شەرەفخانى بەدلىسى و محمد ئەمىن زەكى، صالح قەفتان، مەلا جەمىلى پۆزبەيانى باسيان لەسەردەمى مۇسلمان بوونى كورد كردووه و ئاماژەيان بە هەندى شەرىش داوه. دەربارەى شەرى شارەزور، كتيبە ئىسلاميهكانيش وەك تەبەرى و ئىبن كەسىر و، ئىبن خەلدون باسيان لەو

قوناغه كردوو. هه ندى وهك به لازرى و ئىبن خه لدون ده نووسن، كه خه لكى شاره زوور به باجدان ته سلیم بوون: ئىبن خه لدون له كتيبي (العبر، ج ٢، ل ١١٩) ده نووسى: عوتبهى كوپى فره قه دى ئه لسه له مى كاتى (شاره زوور) و (سامفای) فه تح كرد، خه رج و باجى به سهر دانىشتوانه كه مى سه پاند "هه روه ها به لازرىش ده نووسى: كه عوتبهى كوپى فره قه د سامفان و دارابادى له پىنگاى پىكه و تنه وه فه تح كردوو، جگه له سه پاندنى خه رج و باج نه و دوو مه رجى ترى بو خه لكه كه داناه، كه په لامارى فاتحىن نه دن و پىگه وبان نه گرن، كه چى له "الكامل فى التاريخ" هاتوو كه شه پىكى قورس له شاره زوور پووى داوه، محمد ئه مین زه كى له خولاسه يه كى تاريخى كورد و كوردستان، لاپه ره (٢٩٢) باسى نه و شه ره ده كات "كه چى هىچ يه كى له و مېژوونوو سه عه رب و كوردانه باس له و پارچه پىسته ناكه ن!! له ناو پۆژه له لاتناسه كانىش، ئارشاك پۆلادىانى پۆژه له لاتناسه له كتيبيكىدا به كورتى باسى په وشى كورد له سه ده دى حه وتم هه تا ده يه م ده كات، كتيبه كه نه وه نده "پۆژئاوايىانه" نووسراوه به جوړى كورده سيكيولارىزمه كانى باشور به سى ناو نىشانى جودا وهرىانگىراوه ته سهر زمانى كوردى: "كورد له سه رچاوه عه ره بيه كان دا"، "كورد له سه ده دى حه وتمه وه تا سه ده دى ده يه م"، كه چى پۆلادىان به هىچ جوړى به ئاماره ش باسى نه و پارچه پىسته ناكات! نه گه ر نه و ده قه له مۆزه كانى پۆژئاوا هه بوايه، ده بوو له و كتيبه دى پۆلادىان هه بوايه، چونكه "بووداوى شاره زوور" به شىك له كتيبه كه پىكدىنى"

پۆژه له لاتناسىكى وهك باسىلى نىكىتىن، كه زور سو دى له مه لا سه عىدى قازى بىنىوو، د. نه جاتى عبدالله ده رياره دى پۆلى نه و مه لا

كورد له لاپهه (١٥)ى كتيبي "بازيل نيكيتين كوردناسى" ده نووسى:
 "كاره كوردناسيه كانى نيكيتين بهشى زوريان بهرهمى قهلهم و زادهى ئهم
 مهلا و پوناكبيره كورده ناو ونبوهن" كه چى نه مهلا سهعيد (١٨٨٥-
 ١٩١٨) وه نه بازيل نيكيتين (١٨٨٥-١٩٦٠) باسى ئهو شيعره ناكهن!!
 چاوه پرى دهكرا، شوكر مستهفا له كتيبي سهراوه كانى بير و باوه پرى
 كورده وارى "باسى ئهو شيعره ي بكر دبايه، چونكه، ئهو، به قسه ي خوى،
 هر چى به شيك بووه له فورمه له كردنى بير و باوه پرى كورده وارى قسه ي
 له سه ر كردوو!!

د. كوردستان موكرىانى، كه خوى گوڤارى زارى كرمانجى ناماده
كردوو و چاپ كردۆته وه، به لام له كتيبي "سه رده مانى زمانى كوردى"
باسى رهوشى زمانى كوردى له چهنده ها قوناغ كردوو و نامازهى به
هندي به لگه ي هورامان داوه، ههروه ها باسى له رهوشى كورد
له سه رده مى نيسلاميدا كردوو، به لام به نامازيه كيش باسى شيعرى
هورمزگانى نه كردوو!! جا نه گه ر دهقى هورمزگانى، ده قىكى پر به ما بن
بو زمان و ميژوى كوردى ههروهك حوزنى موكرىانى مامى د. كوردستان
بانگه شه ي بو دهكات، بوچى برازاكه ي وهك ده قىكى كوردى و نووسراو
به زمانى كوردى باسى ليوه نه كردوو!!

ههروه ها، د. مارف خه زنه دار له "ميژوى ئه ده بى كوردى دا" به
دريژى باسى سه رده مى موسلمان بوونى كوردى كردوو و باسى ههندي
دهقى "كوردى" له سه رده مانىك كردوو، به لام هه تا نامازيه كه
ناراسته و خوشى بو هه بوونى دهقى هورمزگان نه كردوو، ده باره ي
سه ره تاكانى ئه ده بى كوردى به رگى يه كه م لاپهه (١٥٦-١٦٠) شيعرى

ثایینی و لیریکی (غنائی) له دیالیکتی گۆرانی کۆترین شعری زمانی کوردیه، له سه دهگانی ناوه پراست پهیدا بووه " دوو بهیتهکانی بابته تاهیر به سه رهتای شیعی کوردی داده نریت ". نوسهریکی دی کورد، نه مین نه قشبهندی له وتاریکی دریز به ناوی "شاره زوور و شاره زوریه کان" له گۆقاری کۆری زانیاری عیراق، دهستهی کورد، بهرگی دههم، (١٩٨٢) لاپه ره (٤٢-٧٥) ههتا باسی کتیبه کهی "رهشید یاسه می" یش دهکات، ههروهها باسی موسلمانبوونی خه لکی "شاره زوور" یش دهکات، به لام ههتا نامارهیه کی ناراسته خوش بو دهقی هورمزگانی ناو کتیبه کهی یاسه می ناکات. ئەمانه هه موو به لگهن، که زۆریه ی نووسه ره جدییه کان باوهریان بهو دهقه نه بووه!

زۆریه ی نووسه رانی باشور و به شنی له پۆژه لات، به هه له شروقه ی به شیکی ئەو دهقه یانکردوه، ئەوه له پاشان دهستنشیانی هه له کان ده کهین، به لام زۆریه یان بانگه شه ی ئەوه ده کهن، که ئەو دهقه به زمانی (په هلهوی)، هه ندی ده لێن (خه تی په هلهوی) و هه ندیکی تر ده لێن خه تی (نارامی) نووسراوه!! ئەم جیاوازیه له وه دا دروست بووه که هه یچ که سیك لهو نووسه رانه ئەو دهقه یان نه بیینیوه، که بهو (زمان) و (خه ت) و (رینوس) هه کۆنه وه نووسراوه، ئەمه بیرکردنه وه و رای دوور له ئەکادیمییه ته. دوگمای ئایدیۆلۆژی و رق له نیسلام وایلێکردون، ههتا باوهر به ئەفسانه ش بکه ن و ئەفسانه ی پیسته که دروست بکه ن، ئەگه رنا ئەگه ر ته نها ساتیک دهسته مۆی لۆژیک و ئەکادیمییه ت بن ده رک به وه ده کهن ئەو دهقه کۆن نییه !!

د. سه عیدی کوردستانی له کتیبی "نزانی، مزگانی" ده لێ: "ئەو

پارچه ههلبهسته (به خهتی پهلهوی) نوسراوه "سه دیق بۆره کهیی
 دهنووسی: "ئهم هۆنراوه و یهکیکی تر به هه مان ناوه رۆک (به زمانی
 پهلهوی) نووسراون" زوبیر بیلال له لاپه ره (٧٨) دهنووسی: "ئهو پارچه
 پیسته به شیوهی (گۆرانی) هورامانی و به نووسینی (پهلهوی)
 نووسراوه تهوه. ئهو خهتەش (ئەلف و بی ی ئارامی) یهوه وهرگیراوه."
 د. رهشاد میرانیش له "رهوشی ئایینی... لاپه ره (٤٥) دهنووسی:
 "ئهم شیعرانه به (دیالیکتی گۆرانی) نووسراون" د. جهمال نه بهز له لاپه ره
 (١١١) ی زمانی یهگرتوی کوردی دهنووسی: "گوايه! هۆنراوه که
 به "رینوسی پهلهوی" نوسراوه."

زمانی پهلهوی

زمانی پهلهوی، زمانیکی کۆنی "ئێرانی" بووه. به زمانیکی هیند و ئێرانی دادهنری، لیروهه ناسنامهی "فارس" و "کوردی" ئهو زمانه تیکهله دهبن، چونکه میژووی (ئێران) له دواى پوخانی ئیمپراتوریهتی (میدی) یهوه، خویندنهوهیهکی "نهتهوهیی" بو کراوه و وشهێ "ئێران" به (فارس و ولاتی فارس "شرۆقه کراوه، به لām له بنه پرتدا وشهکه ئهو و اتا تهسهکه نابه خشی!

زمانی پهلهوی، زمانی پالنهوانهکان، زمانی پهسمی ساسانیهکان بووه، ههروهها دهوتری که له سهدهی سێ ههمهوه، ههتا سهدهی ههشتهم نوسین و قسهی پیکراوه، له ئێران - ولاتی ئاریان، به لām ئهو زمانه پینوسیکی script زۆر دژوار و زهحمهتی ههبووه، بۆیه هههر له سهردهمانیکی ساسانیهکانهوه نووسینی (کهم) ی پێ کراوه، هههر زیاتر زمانی ناخاوتن بووه.

پهلهوی کوردی یان فارسی بووه؟

د. جهمال نهبزه له لاپههه (٩٢) ی کتیبی "بیدهسهلاته کوردهکان و برا موسلمانهکانیان" دهنووسێ: "پۆژه لاتناسه ئهوروپیهکان زمانی پهلهوی pehlevi به زمانی فارسی ناوهراست ناوزه دهکن". به لām د. نهبزه خۆی زمانی پهلهوی به "زمانیکی سهربهخۆ" دادهنێ، بهوهی نزیکتره له زمانی کوردی وهک له فارسی. ئهو رایهیی د. نهبزه له سهربهخۆ و شهنگست نییه، تهنیا نزیکی وشهکانی زمانهکه و شوینهکهی کردۆته

مه‌رج! سه‌دیق بۆره‌که‌یی له‌به‌رگی یه‌که‌می میژووی ویژهی کوردی لاپه‌ره (۲۴-۲۵) ده‌ئێ: زمانی په‌هله‌وی له‌ زمانی کوردی ده‌چی و نزیکترین زاراوه‌ی (زاری) کوردی، که له‌گه‌ل ئەم زمانه‌دا هاوچه‌شنه، زاراوه‌ی گۆزانی و و لۆپیه. "بۆره‌که‌یی و زوبیر بیلال هه‌ندی "به‌لگه" ده‌هیننه‌وه به‌وه‌ی، که زمانی په‌هله‌وی زمانی کوردییه، یان زاریکی کوردی یه. گبو موکریانی بانگه‌شهی ئەوه ده‌کات، که کتییی (دین که‌رد) به‌ زمانی په‌هله‌وی نووسراوه، ئەو زمانه‌ش زمانی لۆپ و که‌له‌وێ و شووانانه. مه‌ردۆخی میژوو نووسی کوردیش ده‌ئێ: "زمانی په‌هله‌وی یه‌کێ له (شیوه‌کانی کوردی) بووه، که گه‌لێ به‌ زاراوه‌ی لۆپی و گۆزانیه‌وه نزیکه".

زوبیر بیلال ده‌ئێ: "دوو جوێر په‌هله‌وی هه‌یه، په‌هله‌وی سه‌رده‌می ئەشکانی ۳۰۰۰ پ.ز ۲۲۴ ز ئەو شیوه‌یان له (هه‌ورامی) و (فه‌یلی) ده‌کات، په‌هله‌وی ساسانی ۲۲۴-۶۳۰".

له‌لایه‌کی تر، (ئاربرکه) له ئەتله‌سی زمانه‌کانی هیندۆ - ئێرانیدا، کوردی و فارس به‌ دوو زمانی (ئێرانی) داده‌نێ، به‌لام له‌ژێر فارسی کۆن، زمانی په‌هله‌وی و وه‌ک به‌شیک له قو‌ناغی، یان قو‌ناغیک له‌ زمانی فارس دا ده‌نێ، د.فرست مرعی له "کردستان فی القرن السابع المیلادی" لاپه‌ره (۲۴) ده‌نووسی، که له‌سه‌رچاوه عه‌ره‌بیه موس‌لمانه‌کانیش زمانی (فارسی) و (په‌هله‌وی) له‌یه‌ک جیا‌کراونه‌ته‌وه، به‌تایبه‌تی له‌سه‌رده‌می ئیسلامیدا.

به‌کورتی، په‌هله‌وی زمانیکی رینووس ئالۆز و گران بووه، بۆیه له‌سه‌رده‌می ئەخیمینیه‌کان له‌لایه‌ک و سه‌رده‌می ئەشکانی و ساسانیه‌کان، ماوه‌ ماوه‌ ته‌نها وه‌ک (زمانیکی) ئایینی، یان ئاخاوتنی خه‌لک مامه‌له‌ی له‌گه‌ل کراوه.

لهو سهرچاوانه بیروکهای وا خراونته پروو، که زۆربه یان ههر دهقی هورمزگان هه لدهوه شیننه وه! لیڤه جهخت له سهر شهو زمانه و ریڤنووسی شهو زمانه دهکین بو شهوهی بسهلمینین، که هه ندی نووسهر و توپزه ری کورد چند بی ناگان هه تا له رایهکانی خویان!!

دهقی هورمزگان، نهگهر به پهلهوی نووسرابی وهک بانگاشه دهکری
ئه مه شهو دهقه ده بی هی سهردهمانی ئهشکانی بی، نهک ساسانی، چونکه
سهرچاوهکان جهخت له سهر شهوه دهکهن، پیڤچوون له نیوان پهلهوی
ئهشکانی ٣٠٠٠ پ.ز- ٢٢٤ ز و هه ورامی، فهیلی لوپی ههیه!! نهک پهلهوی
ساسانی!!

سهرچاوهکان ده لاین پیڤچوون ههیه له نیوان زمانی پهلهوی و شیوه زاری هه ورامی، نهک ههردووک یهک بن. شهو نووسهره کوردانهی، لهوانه د. سهعید کوردستانی، حوسین حوزنی موکریانی، رهشید یاسه می، سهرهتا دهقه که یان بلاو کوردۆته وه، دهقه که یان به (شیوه زاری هه ورامی) بلاو کوردۆته وه، نهک به زمانی پهلهوی!!! ههروهها پهلهوی ههروهک (زمان) یان (شیوه زمان variety) بووه، ههروهها (ریڤنووس) ییش بووه، که چی هه ورامی ته نها شیوه زاره نهک (ریڤنووس)!! صاح قهفتانی میژوو نووسی کورد له لاپه ره (١٠٥) ی کتیبی (میژووی گه لی کورد له کۆنه وه تا شه مرۆ) ده رباره ی "ریڤنووس" ی پهلهوی ده نووسی ... ئه لف و بای پهلهوی زۆر سهخت و گران بوو، چونکه وهها ده رکه وتووه، که له نوووسینی پهلهوی دا هه زار پیت (حهرف) زیاتر به کاره ی ترووه!!

هه رهها قهفتانی قسه ی هه ندی زانا ده رباره ی ئه لغبای پهلهوی ده گوازیته وه و ده لی: دهنگ وایه له کاتی دوایی ساسانیهکان دا به فه رمانی

شای ئیران شیوهی (فارس) بوو ته زمانی په رسمی حکومت، چونکه
 نووسین و خویندنه وهی په هلهوی زور گران بووه!!!
 ئەمەش بەلگەیه، که هیچ نووسەرێکی کورد "دهقی هورمزگانی"
 به زمانی په هلهوی نه بینبووه!! زمانه هه ورامیه که ی دهقه که قهناعت به هیچ
 که سێ ناهینیت، که زمانی کوردی سه رده می ده رکه وتنی ئیسلام -١٦- ی
 کۆچی بی له کوردستان!! ئەو زمانه شیوه زاری هه ورامی دهقه که، هی
 سه ره تای سه دهی بیسته مه، نه ک سه رده می ئیسلامی، چونکه هیچ
 دهقیکی فارسیش نه وها (رهوان) نییه!!.

بهشى شهشەم شروڤه كوردنى دهقهكه

دهكرى دهقى هورمزگان لهسەر سى شهنگەست و بنەما شروڤه بكەين:

• شهنگەستى زمان:

هەرمیللەتیک بانگەشەى ئەو بەكات، كە بەشدارى كردوو هە شارستانیەت civilization ئەوا دەبى باوەرى وایى، كە زمانى پاك pure language تەنھا ئەفسانەى، چونكە شارستانیەتى ئىرانى، بۆ نمونە، شارستانیەتى تەنھا ئەتەو دەیهك نیه، بەلكو (چەند) ئەتەو دەیهك بەشدارن هەروها شارستانیەت، له (شار) بەرپا دەبى، نەك (گوند و لادى و ژيانى كۆچەرى). له شاردا دیار دەى فرە زمانى، گۆپانى زمان language change دیار دەیهكى حەتمى دەبن هەروها له و میانەدا وەرگرتنى وشە borrowing words له نیتوان زمانەكان دا پڕۆسەیهكى سەروشتى دەبیت! وێرای ئەمەش، هەر زمانیک بە چەند قۇناغیک -period- تیدەپەرىت. زمانى كۆنى ئینگلیزى بە هیچ جۆرى بەراورد ناکرى بە زمانى نووى ئینگلیزى، بەجۆرى هەر دەلىی: "دوو زمانى تەواو جودان" لەم پوانگە زمانییەو نازانم چ عەقل و لۆژیکیک قبولى ئەو دەكات، كە دهقى هورمزگان له سالى شانزە، یان بیست ی كۆچى نووسرايیت؟! ئەو دهقه، ئەو نەدە بە زمانیکى سادە هۆنراو تەو، كاریگەرى زمانى دەسلەلاتى فارسى، بەسەرەو نیه!! بۆیه، له پوانگەى زمانەو، زانستى زمان قبولى ئەو ناکات، كە ئەو دهقه لهسەر دەمى فتوحاتى ئىسلامى

نووسرابی! د. جهمال نه بهز خویشی ده نووسی: "به پیی زانستی زمانهوانی ده توانین پیشانی بدهین، که کوردیه که ی ناتوانی بیته کوردی ده و روبه ری په یدابوونی ئیسلام!!"

● شهنگستی نایینی:

ئهم ده قه به مه بهستیکی "نایینی" و "سیاسی" نووسراوه. گوتاری ده قه که ره خهنگرتنه له (ئیسلام) و (میژووی ئیسلام): ده قه که وا پیشان ده دات، که موسلمانان خه لکی کوردیان له شاره زوور و ده و روبه ری کوشتوو و کچ و ژنی کوردیشیان به دیل بردوو! ههروه ها، ئیسلام وهک داگیرکریک وینا دهکات!

دیاریوو شکانی ساسانیان له ناوچهی فارسه نشینهکان ههتا (ههلووان) خالی وه ره چرخانی هه ره سی ده سه لاتی فارسی (ساسانی) بوو له (فارس) و نه قلیم جبال - کوردستانی باشوری پوژمه لات -! نهوسا نهک (شاره زوور)، به لکو ته وای ئیقلم جبال له حالتهی داگیرکردن دابوو، کورد نه ناسنامهی نه زمانی هه بوو! که چی نهو ده قه ده په وی شه ری ئیسلام له گه ل ده سه لاتی داگیرکری فارس به شه ری (ئیسلام و کورد) ناو زه د بکات!!! ده سه لاتی ئاگر په رستی ساسانی وای کرد، نهک زه رده شتی هوکار بی بو نه وهی ولاتی فارس و به شیک له کوردستانی بندهستی ساسانی (به شه ر) یه کلایی بیته وه نه گه ر نا باکوری کوردستان، که زیاتر (مه سیحی) بوون به "سولح" و "ناشتی" موسلمان بوون یان وهک ها ولاتیانی مه سیحی ناو ده ولتهی ئیسلامی مانه وه!

دهقی هورمزگان پریهتی له (له هه قه دژی) و (پاراددوکیسی). له دوو

نیوه دپرییه که مدا.

هورمزگان رمان ئانران کوژدان

ویشان شاردهوه گهره ی گهره کان

زۆریه ی ههره زۆری نووسهرانی کورد غه لهت له (هورمزگان)
گه یشتوون، حوزنی موکریانی، رهشید یاسه می و عه لانه دین سه جادی،
ههتا نووسهرانی ئه مپو هورمزگان به (مزگهوت) و (پهرستگا)
تیگه یشتوون، که چی سدیق بۆره که یی ده لی: هورمزگان ناوی یه کن له
 شاره کانی شاره زور بووه، به لام ئه و رایه ی سدیق بۆره که ییش ته و او له
 شوینی خوی نیه، به لکو راستیه که ی ئه وه یه (هورمز) ناوی خودای
 زهرده شتی که انه، که واته هۆنهری ده قه که، شاره که، به "شاری خودای
 زهرده شتی که ان" داده نی، نه ک مزگهوت و شاریکی جوگرافی. "گهره ی
 گهره کان" له هه ندی دهق به تایبه تی ئه وه ی جلیل عباس به "گهره ی
 گاوه رکاندا" هاتوه.

د. هه ورامانی و د. جه مال نه به ز ewir و وا پیناسه ده که ن "ئه و
 ناویه که له سه ره تای نیسلام به و که سانه ده و ترا، که نیسلام نه ده بوون،
 پابه ندی ئایینه که ی خویان ده بوون، که زهرده شتی بوو هه ر وه ک باوه پریان
 وایه، که وشه ی "گۆران" له ئه مه وه هاتبیت. به لام وشه ی "گاووور"
 به واتای مه سیحی دی نه ک "زهرده شتی" ئه وه تا گیوی موکریانی له
 فره هنگی کوردستان لاپه ره (۸۰۶) ده نووسی: گاووور! فه له، دیان، هه ژار
 موکریانی له لاپه ره (۶۸۶) ی هه نبانه بۆرینه ده نووسی: گاووور: فه له،
 خاچ په رست، ههروه ها د. شه فیق قه زاز له فره هنگی (شاره زوور)، لاپه ره
 (۶۶۹) ده نووسی: (گاووور) و (گه ور) به واتای فه له Christian دین!!

ليكدانه وهى زهرده شتیه نوئى يه كان بۆ ئهو دوو نيوه ديپره زۆر سهيره،
 شهوان ده لئین په رستگاكان پووخان، ئاگره كان كوژيندرانه وه، گه وه
 گاوه كانى زهرده شتى خويان شارده وه؟! ئه مه چ (شانازى يه كه) گه وه
 گه وه كانى زهرده شتى خويان بشارنه وه، خه لكه ره ش و پووته كه شى له
 گوپه پانى جهنگ له خويين بگه وزن: ميڤرد ئازا تلى وه رووى هويئا پياوانى
 ئازا له ناو خويينه تلانوه !!

ده كرى ئهو دوو نيوه ديپره، خويندنه وه يه كى مه سيحيانه ي بۆبكرى،
وهك له پيشه وه چهند ده قيگمان هيئا، كه وا ده سته لاتی ساسانى چۆن
مه سيحيه كورده كانى ده چه وسانده وه، هه تا چه وسانده وه كه گه يشت بووه
پاده ي كوشتنى كو مه ل كوژى، كه له ميژوودا ناسراوه به چه وسانده وه ي
چل سالى مه سيحيه كان: شاره كانى خودا ويرانكران، ئاگرى ئيمان
كوژينرايه وه گه ره ي گاوه كان - خويان شارده وه!! له دووم نيوه ديپرى
دووه مدا وشه "ئاره ب" كراوه ته وشه ي (عه ره ب) يان (عه ره ب)، كه سيكى
وهك حوسين حوزنى هه ر به (عه ره ب) ده قه كه ي نووسيوه ته وه:

زۆر كره عارب كوردى نه خاپوور

كه چى له ئه ده بى كوژى كورديدا (عه ره ب) به واتاي (نامۆ و نه يارو
 بيگانه)، دى نهك نه ته وه ي عه ره ب!! خالكى ترى زۆر گرنگ، له ئايىنى
 نه ته وايه تييدا، نه ته وه كان ناويك بۆ خودا كه يان داده هيئن و، ئهو (خودايه)
 هه موو شتى له (له به رژه وه ندى) شهوان ده كاته شوكر مسته فا له (له
 سه رچاوه كانى بيرو باورپى كورده وارى) دا باسى (يه هوه) ي خوداي جوله كه
 ئه وها ده كات: "خوداي ته ورات، كه نيوى يه هويه و له (ته وراتدا) (٦٨٢٢)
 جار نيوى دووباره بۆ ته وه (ته نها خوداي نه ته وه ي جووه و بۆ خوشى

خودايه كى سه ت له سه ت جووه....

به رژه وه ندى تايبه تى نه ته وهى جوو له رښه كه وه بى، ده بى

بپاريزى... لا پره ۱۶۵.

له زهرده شتیه تدا، "ناهورامه زدا" ناویکه زهرده شت بو خودا کهى
خوئى به کارهیناوه، زهرده شتیه کان ئه وها پراڅه "ناهورامه زدا" یان
کردووه: دؤستی هؤشمه ند، سه روهرى زانا، ئه میرى ناگا...

جه لیل عه باس، لا پره (۱۵).

ئو (هورمزهى، که کۆتایى ده قه که دا هاتووه، هر ناهورامه زداى

زهرده شتیه!

ئه گهر ئه وه ده قه قسه له سه ر په وشى زهرده شتیه کان بكاو خوئان
واته نى (عهره ب) چ دكرى كى پيكر دوون. (كچ و ژنى ديل كردوون) و
پياوانى نازاى ليكوشتون) و (په وشى زهرده شت) بى كه س ماوه ته وه،
ئهدى نازانم

به گویرهى دو انيوه ديپر: به زيركا، نيگا هورمز وه هيچ كه س: هورمز

به هيچ كه سيك به زه يى نه هات، بوچى ناهورامه زداى خوداى زهرده شتيان

"به زه يى" به زهرده شتیه كان نه هاتوه؟! ئه گهر ئه وانه كوژرابن، زهرده شتى

بن، ئهدى بوچى (خودا) كه يان هيچ به زه يى پييان نه هاتوه؟! ئهدى بوچى

(يه هوه)ى خوداى جوله كه، كوشتنى به ناحق قى فه له ستينه كان به پيوست

ده زانى، كه چى خودا وه نده كه ي زهرده شتيان له سه ر زهرده شتیه كان به

جواب نايه ت!!

ئو پارا دؤسكى و هه قذريه لوژيك قه بولى ناكات، يان ئه وه ته ئه وهى

كوژراون، مه سيحيه كورده كانن، كه نامون به ژيانى زهرده شتى و مه

جوسیهت، ئاهورا مهزدا هیچ بهزهیی پی نایهتهوه، چونکه له ئاینی نهتهوه لایانداوه و "خودایهکی" تریان بوخویان دیاریکردوه، یان ئهوهته، کوژراوهکان مهجوسی بوونه و لهزهدهشتیهتی رهسهن لایانداوه، بویه ئاهورا مهزادا لئیان توپه بووه و هیچ بهزهیی پینه هاتونهتهوه. هه موو ئه مانه، بهلگه ن لهسه ر ئه وه، که بونیاتی سیمانتیکی و عه قیدهیی ئه و دهقه، له گه ل هیچ ئاستیک یه کنا گریتتهوه!

شهنگستی میژوویی وهك بنه مایهك بۆ هه ئوه شانده وهی شيعری هورمزگان

شهنگستی میژوویی؟

له م دهقدهدا، هه ندی شوینی جوگرافی هاتوووه، وهك هورمزگان،
شاره زوور... لیڤه هه ولده دهین گریمانه یهکی دیی کۆنی نه م شيعره
له روانگهی بنه ماو شهنگستی میژوویی شاری شاره زووره وه
هه لېوه شینینه وه.

شاره زوور:

شاره زوور له میژوویی ئیسلامیدا، به تایبه تی عهباسی و عوسمانی،
ناویکی دیارو ناسنامه ی ده رکه وتنی چهنده ها پوناکیری کوردیی بووه،
بۆیه هه واداران شيعره که هه ولیانداوه نه و میژوووه ئیسلامیه یی شاره زوور
دریژیکه نه وه بۆ قوئاغی به ره ئیسلامی!

نه و دیما گۆجیه ته به عه قلیکی ئاگا له میژوووه گراوه بۆ نه وه ی
وینه که وا له زهینی خوینهری ساده ی کورد جیگیر بکه ن و، سیفه تیکی
داگیرکاری بۆ پرۆسه ی پرگاری کوردستان له ژیر هه ژموونی که لتووری
سیاسی ساسانی دابریژن. لیڤه دا، به گرنگی ده زانین سه ره تا له له راما ن
و فۆرمی جودای وشه ی شاره زوور به گویره ی سه رچاوه کان بدوین.

رامان و فۆرمه جوداکانی شاره زوور

وشه ی (شاره زوور) له سه رچاوه میژووییه کاندا ناوی شاره زوور
به چهنده ها شیوه هاتوو ههروه ها چهنده ها راڤه ی جیاواز بۆ وشه که
کراوه.

گوزارشت له سروشت و واقعی شاره که ده کهن، عه ره به کان دوو لیکدانه وهی جیاواز له وهی (فارسی) و (کوردی) بو شاره که ده کهن. یاقوت حه مهوی له معجم البلدان لاپه ره (۳۷۴-۳۷۵) ده نووسی: ئه شاره، (زوری کوپی زوحاک) دایمه زران دووه، که واته که ده گوتری شهر زور - به واتای شاری زوری کوپی زوحاک ده گه یه نی - دوورنیه ئه "پا" یه بوئی (عروبه) ی لی بی، چونکه (حه مهوی) له ناوهینانی چهند شاریکی کوردی، لیکدانه وهیه کی عه ره بی بو شاره که ده کات، که چی ده زانین پیش هاتنی نیتسلام هیچ عه ره بی که له شاره زور نه بووه!!

ههروه ها "پا" یه کی دی عه ره بی ههیه، که شاره زور له "شهر زهوار" - شاری کاروانچی "هاتبی" له م بارهیه وه، جه مال بابان، شیعیکی مهولهوی دههینیته وه!

دهنگ زه یله ی زهنگ زهواری مه یۆ

دهنگی قافلکه کی جه هاری مه یۆ

"پا" ی تریش ههیه، که وشه ی (زور) (زفر)، کویر-قول "ههتا" "زهوهرق" بی!

وشه ی "شاره زور" له سه رده می دهقی هورمزگان

له واتای کوردی "به ریتانی" و "ئه مریکی" و "کامبریدج" و چه ندانی تر که پام وشه ی شه هه زور، شاره زورم نه دو زیه وه. ههروه ها د. ههورامانی له "میژووی جوگرافیای کوردستان له ئاقیتستادا" باسی زور شوینی کردووه، به لام باسی "شه هه زور" ی نه کردووه!! بیج له لاپه ره (۱۲۰) ی گه شتنامه که ی بو کوردستان له سالی (۱۸۲۰) ده نووسی: "کوردکهان تیگرا پی له سه ره ئه وه داده گرن، که له کۆندا شاریک نه بووه"

ناوی "شاره زوور" بووبی. سوریشن له سهه شهوهی ئەم ناوانه‌ی ئیستاش وهك زانراوه، ههه ناوچهكه بووه.!!

مینۆرسکی و ئەمین نه‌قشبه‌ندی و جه‌مال بابان باس له‌و ناوانه ده‌که‌ن که له‌ کۆندا ناوی شاره‌زوور بوونه. ق‌لادمیر مینۆرسکی له‌ "له‌ بنچینه‌کانی کورد و وتاریکی کوردناسی، وه‌رگێرانی د. نه‌جاتی عه‌بدو‌ل‌ل‌ا، لاپه‌ره (۱۲۵) هه‌تا (۱۳۳) باس له‌ (شاره‌زوور) ده‌کات. له‌ لاپه‌ره (۱۲۷) ده‌نووسی: شاره‌زوور (به‌شیوه‌کی وردتر "دو‌زدا‌ت") له‌ چه‌ند ئەفسانه‌ی ته‌ه‌واتیدا به‌ (ساو‌ل تاو‌ت) یان (ساو‌ل داو‌د) ناوی ها‌تووه. هه‌روه‌ها مینۆرسکی باوه‌ری وابووه، که شاره‌زوور له‌ سه‌رده‌می ساسانیه‌کاندا به‌ناوی رنیم شه‌ز پای _ نیم‌راه _ نیوه‌ی رینگه‌ی نێوان ته‌یسه‌فۆن و ئاته‌شگای شیز" ها‌تووه. ئەو رایه‌ زۆریکی‌تر جه‌ختیان له‌سه‌ر کردۆته‌وه. هه‌ر له‌و کتێبه‌دا لاپه‌ره (۱۲۹) مینۆرسکی ده‌نووسی: شاره‌زوور له‌ میژووی که‌لیسای نه‌ستروپه‌کاندا به‌ به‌شیکی دیره‌یی Diorese یا گه‌رمای Badjarmak ناو نراوه. هه‌روه‌ها له‌سه‌ر چاوه‌ ئاشوریه‌کاندا ناوی شاری (دور ئاشور) ها‌تووه، هه‌ندی ده‌لین: ئەو شاره‌ ئاشورییه‌ گۆرانی به‌سه‌ر داها‌تووه و بووه به‌ شاره‌زوور! که‌مال نوری مه‌عروف له‌ لاپه‌ره (۲۴۷) ی کتێبی "هه‌ندیك شوینه‌واری دیرین به‌ر له‌ میژوو میژووی کوردستان" ده‌نووسی: ناوی شاره‌زوور، یان شاره‌هره‌زوور، که‌ به‌سه‌ر ده‌شته‌که‌ دا وتراوه، له‌وه‌ ده‌چیت بۆ دوا‌ی فه‌رمان‌پروایه‌تی ساسانیه‌کان بگه‌رێته‌وه، به‌لگه‌ش بۆ ئەمه‌ هه‌تا سه‌رده‌می ساسانیه‌کان

به‌پێی سه‌رچاوه‌ میژووییه‌کان ئەو ناوه‌ نه‌بێستراوه‌ یان له‌ ناو رووداوه‌کاندا نه‌ها‌تووه، به‌لکو هه‌ر به‌ (نیم ئەزرا) _ نیوه‌ی رینگا ناسراوه‌". له‌مانه‌ ده‌رده‌که‌وی، که‌ناوی شاره‌زوور له‌ چه‌ند زمانیک‌ ها‌تبی به‌هێچ

كلوجيك په يوه ندى به سهرده مى ئيسلاميه وه نيه، ئهو ناچه يهش له سهرده مى ئيسلاميدا ناوى (شاره زور) نه بووه ههروهها ئهم ناوه له سهرده مى فتوحاتى ئيسلاميدا له زمانى په هلهوى و شيوه زارى ههروميدانه بووه، بهلكوى ناوه كه زور هى دوايى ئهو قوناغه ميژووييه. ههروهك و تمان، شاره زور له سهرده مى ئيسلامى: عهباسى، ئهيوپى، عوسمانى بوته ناوچه يهكى ناسراو له جيهانى ئيسلاميدا، ههتا چهندهها زاناو فهقيه و شهرعزان لهو سهرده مه، سهدهى دوازه و سيژده (نهك سهدهى جهوت!!) ههلكه وتوون و بوونه ته ناوى ديار له ميژووى ئيسلام دا.

ههروهها له سهرده مى دهسه لاتى عوسمانيدا، شههره زوو يهكيك بووه لهو سن ليوايهى و يلايهتى موسل، له مهش زياتر، شه مسهدين سامى له قاموسى ئهعلاميدا، كه ئهحمه د تاقانه له توركيه وه وهى گيپراوه بهناوى "كورد و كوردستان له يه كه م ئه نسلو پيدايى توركى له ميژوو دا" له لاپه ره (۲۱۶) ده نووسى: "ليواى شاره زور كراوه ته ۶ قه زاو ۸ ناحيه، قهزاكانى ئهوسا ئه مانه بوون: كهركوك، ههولير، پانيه، رواندن، سه لاجيه (كفرى) و كويه (كويسنجهق). به كورتى له سهرده مى عهباسى و عوسمانيش، شاره زور ناويك نه بووه بو "شار" يك، بهلكو هه ريميكى فروانبوو، كه نزيكهى زوربهى باشورى كوردستانى گرتوته وه.

له ميژووى شارى شاره زوريش دهگهينه ئهو راستيهى، كه شيعه رى هورمزان شعيكى ساخته يه، چونكه ههروهك چون زمانى دهقه كه نوئ يه، ههروهها زور بههله دهقه كه له پوى ئايينيه وه ليك دراوه ته وه، ههروهها ئهوسا، له سالى ۱۶-۲۲ى كوچى، شاره زور چ وهك وشه، چ وهك ناوى شاريك له هيچ دهقيدا نه بووه!!!

فەرھەنگۈك

پېۋىستە	پېۋىستە:
توانا	شيان:
سەرقان	مژۇن:
پېر	تەزى:
تەناسخ الارواح	دۇنسادۇن:
ئارەزو، خوليا، واھىمە	كەلكەلە:
جوگرافىيە سىياسى	جىئوپۇلۇتىك:
كىشە	ئارنىشە:
راقە	شەرقە:
پىياز	مىتەۋە:
لېئۇ - زىاترە واتەيەك	نەببىگوتى:
دەۋارنىشىن / كۆچەر	زۇم:
رەگەزى (نەتەۋەيى)	نەتەنىكى:
نىشتەمان، جەۋانگە	زىئە:
چاكارى	رىفەرۇم:
لەشكەر	نۇردۇ:
سەقامگىرى	تەناھى:
كات	گەلە:
ناشېرىن	كەزىت:
بىنەما	شەنگەتە:
ۋەھشىيەت / ۋەھشىگەرى	ھۇقانىيەت:
لەشكەرگە	نۇردۇخانە:
پەشمال، چاىر	دەۋار:
سەرقاۋە	زىئە:
خەزەت	راژە:
سەنگەر	مەتەرىز:
بەدىل - جىگەرەۋە	نەلتەرناتىف:
زەبىر	دەپ:
سوپەر	چەپەر:

سەرچاوهكان:

- ۱- جمال بابان: سلیمانی شاره گهرهكهم، سلیمانی له پۆژی بنیاتنايهوه تا كۆتایی دهسهلاتی بابانهكان، سلیمانی، ۱۹۹۹، بەرگی يهكهم.
- ۲- ئهيوپ پۆستهتم: هورامان، ليكۆلینهوهيهكى ميژوویی كولتوریه، سلیمانی، ۲۰۰۸، چ ۲.
- ۳- جمال بابان، اسماء المدن والمواقع العراقیه، بغداد، ۱۹۷۶م.
- ۴- ئەحمەد شەریف علی، ئەنفال له پۆمانی كوردیدا، نامەى دكتورا، كۆیه، ۲۰۰۹.
- ۵- علاوالدين سجادی، ميژووی ئەدەبى كوردی، بغداد، ۱۹۵۲.
- ۶- كوردستان موكریانی، زار كرمانجی، هەولێر، ۲۰۰۲.
- ۷- حای م- رهسولی و كادی ه- ئیلین، پزیشكیك له كوردستانهوه، هەولێر، ۲۰۰۳.
- ۸- جهمال ئەبەز: زمانى يهكگرتووی كوردی، ئەلمانیا، ۱۹۷۶.
- ۱۰- محەمەد ئەمین هورامانی، زاری زمانى كوردی له تەرازووی بەراووردا، بغداد، ۱۹۸۱.
- ۱۱- زبیر بیلال اسماعیل، ميژووی زمانى كوردی، و. یوسف رۆوف علی، بەغدا، ۱۹۸۴.
- ۱۲- كۆمەله نووسەرێك، گۆفاری كۆپى زانیاری عێراق، بەغداد، ۱۹۸۳.
- ۱۳- مارف خەزەندار، ميژووی ئەدەبى كوردی، هەولێر، ۲۰۰۱.
- ۱۴- كوردستان موكریانی، رووناكى، هەولێر، ۲۰۰۱.
- ۱۵- جەلیل عباس، ئافیتسا، گاتا-كات، هەولێر، ۲۰۰۳.
- ۱۶- رەشاد میران، رهوشی ئایینی و نەتەوهیى له كوردستان، كوردستان، ۲۰۰۰.
- ۱۷- شوكر مستهفا، سەرچاوهكانى بیروباوهرى كوردەوارى، هەولێر، ۲۰۰۶.
- ۱۸- كەمال نورى، هەندىك شوینەوارى دێرىن...، سلیمانی، ۲۰۱۰.

- ۱۹-خەسرۆ گۆزان، کوردستان لە مێژوودا، چاخە کۆنەکان (۱۰۰۰ هەزار ساڵ پ.ز- ۴۰۰ی زاین، بەشی یەکەم، وەرگێڕانی ئاسۆ کریم، (هەولێر: ۲۰۰۱)
- ۲۰-حەسەن عمود حمە کریم، ئایی کورد، لە تۆفانی ئیسلامی دا، چاپی سۆیەم. (سلیمانی ۱۹۹۷)
- ۲۱-کوردستان لە بەردەم فتوحاتی ئیسلامی دا، چاپی سۆیەم، (سلیمانی: ۲۰۰۲).
- ۲۲-شوان عوسمان مستەفا، کوردستان و پێڕسەیی بە ئیسلام کردنی کورد، (سلیمانی: ۲۰۰۲)
- ۲۳-سەلام ناوخۆش، سێکوچکەیی هەرەس، (هەولێر: ۱۹۹۹)
- ۲۴-سەرکیس ناغاجان، کورده مەسیحیەکان لە سەر دەمی ساسانیدا، هەولێر ۱۹۹۶
- ۲۵-شەرەفخانێ بەدلیسی، شەرەفنامە، وەرگێڕانی هەزار موکریانی، (نەجەف: ۱۹۷۲)
- ۲۶-موحەمەد ئەمین زەکی، خولاصەیکە تاریخی کورد و کوردستان، چاپی نوێ، (سلیمانی ۲۰۰۰)
- ۲۷-مەلا جەمیل رۆژیە یانی، ولاتگیری رەشەخاکی عێراق، (سلیمانی: ۱۹۹۷)
- ۲۸-مەلا رەئوف سەلیم حەوێزی، کوردستان و ئاینی ئیسلام، (جامعە: ۱۹۷۰)
- ۲۹-شاسوار خەدرشەمی، مێژووی ئارامیەکان لە کوردستاندا، (سلیمانی: ۱۹۹۹)

ماستەرنامە و دکتۆرانامەکان:

- ۱-احمد میرزا میرزا، غربی الجبال فی صدر الاسلام، رسالە ماجستیر غیر منشورە، کلیە الاداب، جامعە صلاح الدین اربیل ۱۹۹۴.
- ۲-ناکۆ عبدالکریم شوانی، شاری سلیمانی ۱۹۱۸-۱۹۳۲، ماستەرنامە کۆلیژی

زانسته مرۆچایه تیبیه کان زانکۆی سلیمانی ۲۰۰۲

۳-فائزه محمد عزت، الكرد فی اقلیم الجزیره و شهرزور فی صدر الاسلام ۱۶هـ ۱۳۲هـ/۶۳۷-
م، ۷۴۹م، رساله ماجستير غير منشوره، كلية الاداب، جامعه صلاح الدين ۱۹۹۲.

۴-فرست مرعى اسماعيل، الكرد مصادر و معالم تاريخهم في صدر الاسلام مرحلة
الفتوحات، ۱۶هـ-۲۱هـ، رساله ماجستير غير منشوره، كلية الاداب جامعه الخرطوم
۱۹۹۷.

۵-الامارات الاسلامية في بلاد الكرد في العصر العباسي الثاني ۳۵۰-۵۱۱هـ رساله
دكتورا غير منشوره كلية الاداب جامعه صفاء ۲۰۰۰ .

۶-حسام الدين على غالب، الكرد في الدينور و شهرزور رساله ماجستير غير
منشوره، كلية الاداب، جامعه بغداد، ۱۹۷۵.

۷-كلثومه جميل عبدالواحد، الحياة الدينية و الاجتماعية و الاقتصادية لبلاد الكرد
في عهد الساسانيين (۲۲۴-۶۳۰م)، كلية الاداب جامعه صلاح الدين-اربييل
۲۰۰۲

گۆڤار و رۆژنامه كان:

۱-زارر سديق، تاريخ ظهور تسمية كردستان، گۆڤارى مهتين، ژ (۸۰).

۲-سهلام، نايا راسته نيسلام كوردستانى داگير كردوو؟! گۆڤارى نيسلام ژ (۲-۳)
(ههولير ۱۹۹۳)

۳-ئارام عبدالسلام، رهوشى كورد پيش نيسلام، رۆژنامهى دهنگى غهريبان ژماره (۱)
(له ندهن: ۲۰۰۲)

۴-فوتاد رهشيد، نامادهبوونى ناونيشان له پرۆسهى نووسيندا، رامان، ژ (۶۸) ۲۰۰۲

۵-موعهتسه سم نهجهدين، خويندنه وه يهك بۆ كتييبى: كوردستان و پرۆسهى به نيسلام
كردنى كورد، رۆژنامهى ههوال، ژ (۳۳) (سلیمانی: ۲۰۰۲).

سەرچاوه عه ره بیه کان :

- ١- القرآن الکریم.
- ٢- الانجیل کتاب الحیاة، (بیروت/١٩٨٢)
- ٣- ابن الاثیر، الکامل فی التاریخ، دار الفکر، (بیروت:١٩٧٨)
- ٤- الاصطخري، المسالك و الممالک، دار العلم، (سوریا:١٩٦١)
- ٥- البلاذري، فتوح البلدان، دار الکتب العلمیة، (بیروت:١٩٧٨)
- ٦- ابن حوقل، صورة الارض، مکتبة الحیاة، (بیروت:١٩٧٩)
- ٧- الطبري، تاریخ الامم و الملوك، منشورات مؤسسة الاعلمی للمطبوعات(بیروت:١٩٩٨)
- ٨- ابوالفداء، کتاب تقویم البلدان، دار الطباعة السلطانیة، (پارس:١٨٥٠)
- ٩- ابن الفقیه، مختصر کتاب البلدان، دار احیاء التراث العربی، (بیروت:١٩٨٨)
- ١٠- قدامة بن جعفر، الحراج و الصناعة الکتابة،(بغداد:١٩٧٩)
- ١١- ابن کثیر، البداية و النهایة، دار احیاء التراث العربی (بیروت:١٩٩٧)
- ١٢- المقدسی، احسن التقاسیم، دار احیاء التراث العربی (بیروت:١٩٨٧)
- ١٣- یاقوت الحموی، معجم البلدان، دار صادر، (بیروت:١٩٧٧)
- ١٤- بروکلمان، کارل، تاریخ الشعوب الاسلامیة، دار العلم، (بیروت:١٩٨١)
- ١٥- کمال أحمد عادل، الطريق إلى المدائن، دار النفاثس، (بیروت:١٩٧٢).
- ١٦- سقوط المدائن و نهایة الدولة الساسانیة، دار النفاثس، (بیروت:١٩٨١).
- ١٧- محب الله ن، موقع الاکراد و کردستان تاریخی و جغرافیای و حضاریا، (١٩٩١)
- ١٨- مصطفی، عبدالله، امجاد الاکراد، (ارییل:٢٠٠٢)
- ١٩- هاجانی، حازم، صفحات من تاریخ الکرد و کردستان، (ارییل:٢٠٠٢)

پێڕست

٧	بهرابی
٩	پیشهکی
١٧	چهند سهرنجێك دهربارهی كتیپی كوردستان و پرۆسهی بهنیسلاام كردنی كورد
١٩	بهشی یهكهم، ماستهر نامه‌ی "كوردستان و پرۆسهی بهنیسلاام كردنی كورد" له‌رووی رێبازی لێكۆڵینه‌وه‌ی زانستییه‌وه
٢١	١- ناوێشانی بابته‌ی نه‌كادیمی:
٢٧	٢- سنووری بابته‌ی نه‌كادیمی:
٢٩	٣- هۆی هه‌لبژاردنی بابته‌ی:
٣٢	٤- شیکردنه‌وه‌ی ژێدهره‌كانی بابته‌كه‌
٣٥	٥- لێژنه‌ی گفتوگۆ
٣٨	كورتته‌ نه‌نجام:
٣٩	بهشی دووهم: بابته‌كانی كتیپی كوردستان و پرۆسه‌ی به‌ نیسلاام كردنی كورد
٤١	بابته‌ی یه‌كهم: به‌ نیسلاام كردن پاخود به‌ نیسلاامبوونی كورد؟!
٥٢	بابته‌ی دووهم: به‌عه‌ره‌بگردنی وڵاتی كوردان
٥٣	بابته‌ی سێیه‌م: ره‌وشی ئایینی و سیاسی كورد پیش نیسلاام
٩٤	بابته‌ی چواره‌م: "رزگار كردن" و "داگیر كردنی" كوردستان له‌ هه‌ردوو كتیپی، "كوردستان له‌ به‌رده‌م هتوحاتی نیسلاامی دا" و "كوردستان و پرۆسه‌ی به‌ نیسلاام كردنی كورد"
١٠٩	گیرانی شاره‌كانی هه‌رمێ جزییه
١١٨	بابته‌ی پێنجهم: چه‌مکی جزییه و رۆلی جزییه له‌ رزگار كردنی كوردستان به‌ ناشتی
١١٦	بابته‌ی شه‌شهم: هۆكاره‌كانی هه‌لگه‌رانه‌وه‌ی شار و شارۆچكه‌ كوردیه‌كان
١١٦	چهند سهرنجێك له‌باره‌ی هه‌لگه‌رانه‌وه‌و راپه‌ڕینی شارو شارۆچكه‌ كوردیه‌كان

۱۳۸ لە ئەفسانەکانی بەشیک لە سیکۆلاریزمی کوردی ئەفسانەیی نووسینی سەر

پێستەگە بەنموونە

۱۴۰	ئەفسانەیی پێستەگە ... چیرۆکی دۆزینەووی پێستەگە
۱۴۵	تیکەلکردنی ئەنقالی ئیسلامی و ئەنقالی سەددامی
۱۴۸	سەلمانینی زەردەشتی بوونی کورد
۱۵۴	دەقی ھورمزگانی دەقیکی ساختەپە؟
۱۶۶	زمانی بەھلەوی
۱۷۰	بەشی شەشەم: شروڤەکردنی دەقەگە
۱۷۶	شەنگستی میژوویی وەك بنەمایەك بۆ ھەلۆشاندینەووی شیعری ھورمزگان
۱۸۱	فەرھەنگۆك
۱۸۲	سەرچاوەگان
۱۸۶	پێرست

پ. ی. سەلام ناوخۆش

ژیاننامەى زانستى

پروفیسورى یاریدەدەر سەلام ناوخۆش

یەكەم: ژياننامە

لەسالى ۱۹۶۶ لەدىيى زىبارۆك لەدايكبووه، لەسالى ۱۹۶۹ ھوھ
ھاتوونەتە ھەوليز. خویندنى سەرەتايى لە ۱-۳ لە سەرەتايى "زاگرۆس"
و لە ۴-۶ لە سەرەتايى "مەولەوى" تەواو کردووھ. قۇناغى ناوھندى
لە "قوتەيبە" تەواو کردووھ، ئامادەيى لە ھەلمەتى كۆپان تەواو کردووھ.
لەسالى ۱۹۹۰ بەشى ئینگليزى لە ئادابى زانكۆى سەلاھەددىن
وھرگرتووھ، لەسالى ۱۹۹۶ لەھەمان بەش ماستەرى تەواو کردووھ.
لەسالى ۱۹۹۶ ھەتا كۆتايى ۲۰۰۳ لە بەشى ئینگليزى ئادابى ھۆك
مامۇستا بووھ. لە ۲۰۰۴ ھەتا ئیستا مامۇستايە لەبەشى ئینگليزى
پەرۆردەى بنياتى زانكۆى سەلاھەددىن.

دووهم: نازناوی زانستی

- له ۱۹۹۶/۶/۳۰ ماموستای یاریدهدهر.
- له ۱۹۹۹/۱/۲۰ ماموستا.
- له ۲۰۰۷/۳/۲۰ پروفیسوری یاریدهدهر.

سینهم: چالاکییه نهکادیمییهکانی

- لهسالی ۱۹۹۸ به تویژینهوهیهک بهشداریی له یهکهم کۆنفرانسی زانکۆی دهۆک کرد.
- لهسالی ۱۹۹۹ به تویژینهوهیهک بهشداریی له یهکهم کۆنفرانسی زانستی زانکۆی سلیمانی کرد.
- لهسالی ۲۰۰۰ بهشداریی له یهکهم کۆنفرانسی خویندنی بالای زانکۆکانی ههریم کرد.
- لهسالی ۲۰۰۵ به تویژینهوهیهک بهشداریی له کۆنفرانسی زمان کرد.

چوارهم: تویژینهوه نهکادیمییهکانی:

- 1- sequence of Descriptive adiecfives in kurdish
کۆفاری نوستاد- زانکۆی بهغدا
- 2- A confrasfive study of Ellipsis in kurdish aud english
کۆفاری زانکۆی دهۆک
- 3- Kirmanji kinship terms
کۆفاری زانکۆی دهۆک
- 4- polysemy ofsome adiecfives in Kurdish
کۆفاری دهۆک
- 5- Kurdish Honorifics system

- 6- Ambiguity in Kurdish
- 7- Kurdish Diminutive system
- 8- Diglossia in Kurdish
- 9- classifying and translating idioms
- گۆڤاری زانکۆ- سەڵاحەدین
- گۆڤاری زمان- کۆلیژی زمان
- گۆڤاری زانکۆی دەھوک
- گۆڤاری ئوستاد- بەغدا
- گۆڤاری زانکۆی دەھوک

پێنجەم: کتیبەکانی

۱- فەرھەنگ نووسین

- ۱- فەرھەنگی ئۆکسفۆرد ئینگلیزی- کوردی .
- ۲- فەرھەنگی ئۆکسفۆردی نوێ - سۆرانی- بادینی- ئینگلیزی .
- ۳- فەرھەنگی سیدرا، کوردی-عەرەبی- ئینگلیزی.
- ۴- فەرھەنگی هیوا، ئینگلیزی- کوردی :
- ۵- فەرھەنگی مەراشان- "بەھاوچەش" .
- ۶- فەرھەنگی زاراوەی لەشکرێ، "بەھاوچەش" .
- ۷- فەرھەنگی زاراوەی ئەدەبی، "بەھاوچەش" .

ب: زمانناسی

- ۱- زمانناسی و هندی بابەتی زمانناسی کوردی .
- ۲- پوختەیهک دەربارەدی زمانناسی .
- ۳- ئایین و زمانناسی .
- ۴- واتاسازی "بەهاوبەشی لەگەڵ" م. نەریمان .
- ۵- یاسا بنەرەتییهکانی پرستەدی کوردی، ماستەرنامەکی پروفیسۆر وریا عومەر ئەمین .
- ۶- سارا، بۆ فیربوونی زمانی ئینگلیزی.

ج: وەرگیران

- ۱- قورئان و زانستی نوی- لەئینگلیزییەوه.
  - ۲- کوردو کوردستان لەنیوان بەرداشی داگیرکاران- لەئینگلیزییەوه.
  - ۳- کرۆنۆلۆژیای مەسەلەدی ویلایهتی موسل- لەئینگلیزییەوه.
  - ۴- یاسا بنەرەتییهکان- لەئینگلیزییەوه .
  - ۵- نۆ چیرۆک لەبارەدی خەڵکەوه- لەئینگلیزییەوه .
- ه: میژووی سیاسی / نووسین
- ۱- کوردستان چۆن داگیرکراو دابەشکرا .
  - ۲- هۆکارەکانی رکاندنی ویلایهتی موسل .
  - ۳- سیکوچکەدی هەرەس .
  - ۴- مافی میژووی غەیرە کورد بەسەر کوردستانەوه .
  - ۵- مەملانیی ئینگلیزو تورک .
  - ۶- شیخ مەحمود و سی ئەفسەرەکه .
  - ۷- ئاین و ناسیۆنالیزم .

ح: ئەو كۆتیبانەى بەنازناو بلاوى كردوونەتەرە:

- ۱- دراسة عن احتلال و تقسيم كردستان، ترجمة- يوسف كمال.
- ۲- دۆزى كورد لەنيوان بەرداشى ماركسىيەت و ديموكراسىيەت - هيوئا ئەمىن .
- ۳- لۆزانى ۱۹۲۳ و لۆزانى ۱۹۹۰- محەمەد سەلام.
- ۴- كورد لەنيوان ئيسلام بوون و ئيسلام كرندا- هيوئا سەلام .
- ۵- عەلمانىيەتى ماركسى و ديموكراسى- دلشاد عوسمان.

د- كۆتیبى ئەدەبى:

- ۱- رەخنەو رۆمان و رۆژنامەگەرىي ئيسلامى .

شەشەم: هەندى له وتارەگانى

- ۱- دوو وینەى ئەقینى له رۆمانەگانى هەمنگواى- پ. هاوکارى، ۱۹۹۱.
- ۲- بانقى حیسابم- چیرۆك- وەرگێران له ئینگلیزییەوه. پ. پاشکۆى عێراق، ۱۹۹۰.
- ۳- بى بار چیرۆك- وەرگێران له ئینگلیزییەوه، پ. هاوکارى، ۱۹۹۰.
- ۴- هەموو رێگاكان بەرەو گەرماوى هەولێر دەچن، له ئینگلیزییەوه، پ. هاوکارى ۱۹۹۰.
- ۵- پینجەم ئافرەت لەژيانى سارتەر، له ئینگلیزییەوه، پ. هاوکارى، ۱۹۹۱
- ۶- مردنى فەرمانبەرىك، له ئینگلیزییەوه. پ. پاشکۆى عێراق.
- ۷- رەخنەى نوێ. له ئینگلیزییەوه. گوڤارى پەيامى راستى. ژ. ۶.

- ۸- رهخه‌ی ئەده‌بی له‌سه‌رده‌می رێنسانس. له ئینگلیزییه‌وه، پ. براهه‌تی
 ۱۹۹۳ .
- ۹- ژیا‌نی فانتازی تۆم ستۆپارد، له ئینگلیزییه‌وه، پ. هاوکاری ۱۹۸۸ .
- ۱۰- رێقیی خاپینۆک- له لاتینییه‌وه، پ. بزاق، ۱۹۸۹ .
- ۱۱- دامه‌زراندنه‌وه‌ی عه‌ق‌لی کوردی. پ. رابوون ۱۹۹۳ .
- ۱۲- کورده‌کانی سو‌قیه‌ت، پ. براهه‌تی، ۱۹۹۳ .
- ۱۳- مارکسیه‌ت و دیموکراسیه‌ت بۆ کورد - دوو پووی یه‌ك شت بوون، پ.
 رابوون ۱۹۹۵ .
- ۱۴- فیدرالیه‌تی ئیسلامی، پ. رابوون، ۱۹۹۶ .
- ۱۵- خویندنه‌وه‌یه‌کی سیمانینکیانه‌ی، گ. ده‌وک، ۱۹۹۶ .
- ۱۶- کاره‌کته‌ری ده‌رپری، گ. گازی ۱۹۹۷ .
- ۱۷- له سیفهره بۆ لۆزان و چه‌تیمه‌تی دابه‌شکردنی کوردستان، گ. فه‌ژین
 ۱۹۹۸ .
- ۱۸- کوردستان دوای کوردستان، پ. براهه‌تی و رۆژنامه‌ی یه‌كگرتوو.
 ۲۰۰۵ .
- ۱۹- الشوفینیة، ج. خه‌بات ۱۹۹۸ .
- ۲۰- اسباب نزاع الامراء الكرد مع سلفات العثمانية. ج. خه‌بات ۱۹۹۹ .
- ۲۱- رۆشنیرو ده‌سه‌لات، پ. یه‌كبوون ۲۰۰۰ .
- ۲۲- رۆژئاواو مه‌سه‌له‌ی کورد، سی ئه‌لقه، پ. یه‌كگرتوو ۱۹۹۴ .

- ۲۳- ھەرف تۆفیھت و تاك سیستەمی ئەمریکا، سى ئەلقە، ز. رابوون ۱۹۹۳.
- ۲۴- بېیلۆگرافىيەي رۆژنامەگەرى ئىسلامى كوردى، گ. جەماوەر ۲۰۰۰، ژ . ۷۷-۷۶.
- ۲۵- رۆمانى ئىنگلىزى، پ. پەیمان ۱۹۹۹ .
- ۲۶- سۆرمانجى، پ. پەیمان ۱۹۹۹ .
- ۲۷- پوختەيەك دەربارەي پراگماتىكس، پ. پەیمان ۱۹۹۹.
- ۲۸- مافى مېژوویی ئەرمەن و ئاشووری لەكوردستان، پ. پەیمان ۱۹۹۹.
- ۲۹- مېجەر نوئیل و مەسەلەي كورد، گ. دھۆك، ۱۹۹۹.
- ۳۰- مېجەر سۆن و مەسەلەي كورد، گ. دھۆك، ۱۹۹۹.
- ۳۱- ئۆزدەمیر و مەسەلەي كورد، گ. دھۆك، ۱۹۹۹ .
- ۳۲- رۆژمەلاتناس و دەسەلات، گ. گازی ۱۹۹۸ .
- ۳۳- نانى رووتەم خویندەووە نەشگریام، پ. بەدرخان ۲۰۰۷ .
- ۳۴- ماستەر نامەكەي وریا عومەر ئەمین، پ. بەدرخان ۲۰۰۷.
- ۳۵- زمانى كوردى زمانىكى مۆرفیمی نییە، گ. کاروان ۲۰۰۶ .
- ۳۶- ۱+۱=۱، گ. گولان ۲۰۰۶.
- ۳۷- چوارچێوەي ئاخاوتن، گ. نەوشەفەق ۲۰۰۵.
- ۳۸- ھەلۆشانەنەوہی سیفەر، گ. سەنتەرى برایەتى ۱۹۹۹ .
- ۳۹- بزاقى دەستەخوازی تورکیا، گ. سەنتەرى برایەتى ۱۹۹۸ .
- ۴۰- شیعەرى جەنگ لەشیعەرى ئىنگلیزیدا، پ. برایەتى ۱۹۹۳ .

- ۴۱- كرۇنۇلۇژىيە مەسەلەى كورد، پ. برايه تى ۱۹۹۸ .
- ۴۲- ساىكس بىكۇ، گ. ستاندر ۲۰۰۷ .
- ۴۳- سىكۇچكەى ستم- وهلام، گ. ستاندر ۲۰۰۷ .
- ۴۴- پهيمانى قاهره، گ. دهوك ۱۹۹۹ .
- ۴۵- شىخ سهيدى پىران، گ. فهژين ۱۹۹۹ .
- ۴۶- فهتواكهى مهلاى خهتى، گ. مهتين ۱۹۹۹ .
- ۴۷- ههولير و ئهريائيلو، گ. ههولير ۱۹۹۹ .
- ۴۸- هاوپهيمانى نوئ، پ. كوردستان راپورت ۲۰۰۷ .
- ۴۹- شارچيه تى، پ. كوردستان راپورت ۲۰۰۷ .
- ۵۰- سونه چين و كين، پ. ميديا ۲۰۰۷ .
- ۵۱- رۇژئاواناسى... پ. ئاوينه ۲۰۰۷ .
- ۵۲- فيدراليهكى تر، پ. پرس ۲۰۰۷ .
- ۵۳- مهغزاو جۇرهكانى، پ. نوئ ۲۰۰۷ .
- ۵۴- كارهكتهرى سهرهكى، پ. نوئ ۲۰۰۷ .
- ۵۵- عهقلى ئيمانى، گ. پهيامى راستى ۲۰۰۶ .
- ۵۶- زمان و ئاسايشى مهعريفى، گ. زانكوى نوئ ۲۰۰۷ .
- ۵۷- عهقلى ميليشيايى، پ. ميديا ۲۰۰۷ .
- ۵۸- سىكۇچكەى ستم، گ. ستاندر ۲۰۰۷ .
- ۵۹- جووته وشه، گ. پيشكهوتن ۲۰۰۷ .

- ۶۰- ھاوپەيماڻى ئىسپرائىل، پ. كوردىستان راپۇرت ۲۰۰۷.
- ۶۱- نەھى نوئى و تەلاق، پ. يەكگرتوو ۲۰۰۷.
- ۶۲- مىلىشىيائى لە بلاوكردنەھ، گ. رامان ۲۰۰۷.
- ۶۳- قوتابخانەى پراگى زمانەوانى، گ. رامان ۲۰۰۶.
- ۶۴- رۆلى مۇرفىمى "ئى" لە كورتكردنەھى رىستەدا، گ. زانكۆى دەوك
۲۰۰۰.
- ۶۵- ئىسلام يان عەرەبايەتى، پ. رابوون ۱۹۹۳.
- ۶۶- مەلانىي رۆژئاواو رۆژھەلات، گ. مەتىن ۱۹۹۶.
- ۶۷- تەبايى داگىركاران، گ. مەتىن ۱۹۹۶.
- ۶۸- مەلانىي سەرانى كورد، گ. مەتىن ۱۹۹۶.
- ۶۹- سوئندخۆرەكان و كورد، پ. برايەتى ۱۹۹۳.
- ۷۰- داداىزم يا ولأخيزم، پ. رەسەن ۱۹۹۷.
- ۷۱- دانىال دىفۇ باوكى رۆمانى ئىنگلىزى، پ. برايەتى، ئەدەب و ھونەر
۱۹۹۸.
- ۷۲- ھىزى فىلدىنگ و ھونەرى رۆماننووسىن، پ. برايەتى، ئەدەب و ھونەر
۱۹۹۸.
- ۷۳- خويئندەھەيەك بۇ ھەندى لە رۆمانەكانى نەوال سەعدارى، گ. گازى
۱۹۹۸.

۷۴- رهوشى كوردستان له سهردهمى ساسانييه كان، ب. دهنگى غهريبان
۲۰۰۲.

۷۵- دهولتهتى ئيسلامى يان دهولتهتى موسلمانيش، ب. دهنگى غهريبان
۲۰۰۲.

- ۷۶- خوئندنه وه يهكى مه عريفى ميژوو، پ. رابوون ۱۹۹۳ .
۷۷- شيعرى "خوشم دهويى"، پ. پاشكوى عىراق ۱۹۸۷ .
۷۸- شيعرى "كه ئىوارهديت"، پ. هاوكارى ۱۹۸۸ .
۷۹- شيعرى "رؤژانى ئاسوودهيم"، پ. پاشكوى عىراق ۱۹۸۹ .

جهوتهم: چاويپكه وتنه كانى

- ۱- گوڤارى كاروان .
- ۲- گوڤارى پهيامى راستى .
- ۳- گوڤارى زانكوى نوي .
- ۴- گوڤارى ستاندهر .
- ۵- گوڤارى ئه مريكاناسى .
- ۶- رۇژنامهى جهماوهر .
- ۷- رۇژنامهى نوي .
- ۸- رۇژنامهى وهرچهرخان .
- ۹- رۇژنامهى سوليداريتى .
- ۱۰- رۇژنامهى خهباتى نوي .
- ۱۱- رۇژنامهى ئالاي نازادى .
- ۱۲- گوڤارى گازى .

۱۳- رۇژنامەى كۆمەل .

۱۴- رۇژنامەى ھەولېر پۆست .

۱۵- رۇژنامەى رەسەن .

تەلەڧزىۋىن و رادىئوكان:

۱۶- تەلەڧزىۋىن سەتەلايتى كوردستان.

۱۷- تەلەڧزىۋىن CBS ى ئەمىرىكى .

۱۸- تەلەڧزىۋىن كەنالى دھوك .

۱۹- تەلەڧزىۋىن ھەولېرى يەكىتى .

۲۰- تەلەڧزىۋىن كۆمەل- كەنالى ھەولېر .

۲۱- رادىئوى زانكو .

۲۲- تەلەڧزىۋىن سەحەرى ئىرانى .

۲۳- سەتەلايتى رۇژ تىڧى .

ھەشتەم: ئەۋەكتىيانەى يېشەكى بۇ ئوسىون

۱- نەۋال سەعداۋى و ئايدۆلۈژىيى رىق ئوسىن، محەمەد يوسف ۱۹۹۵ .

۲- كېشەى ئەدەب و سىياسەت لە ۋلاتە سۇشىالىستەكان، ۋەرگېرانى محەمەد يوسف ۱۹۹۹ .

۳- رۇژئاۋايىەكان بۇ موسلمان دەبن؟، ۋەرگېرانى ئەلسرومە جەمىل ۲۰۰۷ .

۴- بووكە بەبارانى، كۆمەلە شىعەرى، ئارام شارىباژىرى ۲۰۰۷ .

۵- فەرھەنگى كۆمەلناسى، م. عوبىد ۲۰۰۷ .

۶- كرۇنۆلۈژىيى مەسەلەى موسل .

۷- قورئان و زانستى نوى .

۸- كوردەكان و كوردستان.

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

میژوونووس (نارنۆلد توینی) له بهشی دوومی کتییی (میژووی بهشهریهت)

دهنوسی : بهراستی سوپای ئیسلام چاکتربوو له سوپای فارس و رۆم .. ههرگیز

له جهنگدا درنده نهبوو ئەمەش خالیکی دیووو که کورد له زۆر شوین بهبی شهەر

موسلمان بین .

تۆماس نارنۆلد دهلیت: مهحاله بگوتریت موسلمانهکان له گرتنی ناوچهکانی

ولاتی ساسانی هیزیان به کارهیناییت له پیناو سهپاندنی ئایینی ئیسلام به سهەر

دانیشتوانی ناوچهکه.

کورد بهر له ئیسلام زهردهشتی، فهله، یاخود بهشیک جوله که بوونه، کهئمه

وایکردوو له عهربه بهت پهستهکان زوتر ئیسلام قبول بکهن .

له شهرهنامهدا هاتوو: ههرچی دهقهری جهزیرهیه کۆمهلیک کوردی

بازرگان له هۆزی "باجن" له جزیرهی بۆتانهوه چونهتەتایف و له سهردهستی

پیغمهبر موسلمان بوون، که ژمارهیان نۆ کهس بووه ، دواتر ههموو کورد

لهسهر دهستی ئەم نۆ کهسه موسلمان بوون.

نوسینگهی تەفسیر

بۆ بلاوکردنهوهو راگهیاندن

ههولیر - شهقامی دادکا - زیر نوێلی شیرین یلام

Mob: 00964 750 460 51 22

Tel: 0964 750 25 18 138

www.tafseer-pub.com

tafseeroffice@yahoo.com

